

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN KALKINMA ÇABALARI
BAĞLAMINDA DÜNYA BANKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

160732
ALPEJDERHAN SOLMAZ

ANABİLİM DALI : İKTİSAT
PROGRAMI : İKTİSADİ GELİŞME VE
ULUSLARARASI İKTİSAT

TEZ DANIŞMANI : DOÇ. DR. YUSUF BAYRAKTUTAN

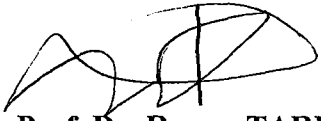
KOCAELİ, 2005

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN KALKINMA ÇABALARI
BAĞLAMINDA DÜNYA BANKASI

Y.LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan : Alpejderhan SOLMAZ
Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No : 12.10.2005 2005 / 21

Prof. Dr. Recep TARI

Prof. Dr. Mehmet DUMAN

Doç. Dr. Yusuf BAYRAKTUTAN

KOCAELİ, 2005

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
TABLolar LİSTESİ	VI
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM:	4
KAVRAMSAL ÇERÇEVE, GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER VE KALKINMA SORUNSALI	4
1.1. Kavramsal Çerçeve.....	4
1. 2. Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kalkınma Sorunsalı.....	7
1.3. Gelişmekte Olan Ülkelerin Özellikleri ve Kalkınmanın Önündeki Başlıca Engeller	11
1.3.1. Ekonomik Engeller	11
1.3.1.1. GSMH İçinde Tarımın Yüksek Payı	12
1.3.1.2. Gelir Dağılımı Bozukluğu	15
1.3.1.3. Dış Ticaretin Yapısı	17
1.3.1.4. Düşük Gelir ve Tasarruf Oranı	18
1.3.1.5. Teknolojik Gerilik	21
1.3.1.6. Altyapının Yetersizliği	22
1.3.2. Sosyo-Kültürel Engeller	24
1.3.2.1. Nüfus ile İlgili Engeller	25
1.3.2.2. Sağlıksız Kentleşme	27
1.3.2.3. Döalist Yapı ve Sosyal İkilem	29
1.3.2.4. Eğitim Seviyesinin Düşüklüğü	31
1.3.2.5. Sağlık Olanaklarının Yetersizliği	32
1.3.2.6. Cinsiyet Ayırımı	33
1.3.3. Gelişmekte Olan Ülkelerin Siyasal Yapılarından Kaynaklanan Engeller	33
1.4. Kalkınma Çabalarının Finansmanı	36

1.5. Dış Destek İhtiyacı	38
II. BÖLÜM:	40
DÜNYA BANKASI VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER	40
2.1. Dünya Bankasının Amaçları	43
2.2. Dünya Bankasının Yönetim Yapısı ve İşleyişi	46
2.2.1. Governörler Kurulu	46
2.2.2. İcra Direktörleri Kurulu	47
2.2.3. Dünya Bankası Başkanı ve Personeli	47
2.2.4. Dünya Bankası'na Üyelik	48
2.3. Dünya Bankası'nın Örgütsel Yapısı.....	49
2.3.1. Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA).....	49
2.3.2. Uluslararası Finans Kurumu (IFC).....	51
2.3.3. Uluslararası Yatırımları Garanti Ajansı (MIGA).....	53
2.3.4. Uluslararası Yatırımları Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi (ISCID).....	54
2.4. Dünya Bankası Kredileri.....	55
2.4.1. Dünya Bankası'nın Borçlanma Araçları.....	57
2.4.1.1. Yatırım Kredileri	57
2.4.1.1.1. Spesifik Yatırım Kredileri	57
2.4.1.1.2. Sektörel Yatırımlar ve Sürdürülebilirlik Kredileri.....	57
2.4.1.1.3. Mali Yapılandırma Kredileri	58
2.4.1.1.4. Acil İyileştirme Kredileri	58
2.4.1.1.5. Teknik Yardım Kredileri	59
2.4.1.2. Yapısal Uyarlama Kredileri	59
2.4.1.2.1. Uyarlama Kredileri.....	59
2.4.1.2.2. İyileştirme Kredileri	59
2.4.1.2.3. IMF Destekli Krediler	60
2.4.2. Dünya Bankası Kredilerini Ödemeyen Ükelere Yaptırımlar.....	62
2.5. Dünya Bankası Kredilerinin Yeniden Şekillenmesi	63
2.6. Dünya Bankası'nın Kalkınma Sorununa Bakışı	68

2.6.1. Ülkeleri Gelir Gruplarına Göre Sınıflamanın Önemi.....	69
2.6.2. Kalkınmada Sağlık Sektörü.....	71
2.6.3. Kalkınmada Altyapı.....	72
2.6.4. Kalkınmada Devlet.....	74
2.6.5. Kalkınmada Bilgi.....	76
2.6.6. Kalkınmada Dünyaya Entegrasyon.....	78
2.6.7. Kalkınmada Ekolojik Denge.....	79
2.6.8. Kalkınmada Yoksullukla Mücadele.....	80
2.7. Dünya Bankası – IMF İşbirliği.....	81
2.8. Dünya Bankası Kredilerinin Kurumlar ve Ülkelere Etkileri.....	82
2.8.1. İstikrar ve Yapısal Uyum Programlarının Kurumlar Üzerindeki Etkisi.....	84
2.8.2. İstikrar ve Yapısal Uyum Programlarının Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerindeki Etkileri.....	87
SONUÇ.....	94
KAYNAKÇA.....	98

ÖZET

Dünya nüfusunun yaklaşık üçte ikisini kapsayan gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sorunu, uluslararası politik iktisadın önemli bir konusu olma vasfını sürdürmektedir. Deneyimler İktisadi kalkınmanın karmaşık bir süreç olduğunu, farklı ekonomik, sosyal, tarihsel birikime sahip gelişmekte olan ülkelerin hepsi için geçerli tek gelişme yolundan söz etmenin mümkün olmadığını göstermektedir.

Kalkınma sorununun önemli bir unsuru teknik ve finansal destektir. II. Dünya Savaşı'nın hemen sonunda Avrupa'nın yeniden imarına önemli katkılar sağlayan IBRD ve ona eklenen IDA, IFC gibi kuruluşlarla yaygın olarak Dünya Bankası şeklinde anılan küresel kurum, zamanla gelişmekte olan ülkelere teknik ve finansal destek sağlama misyonuna ağırlık vermiştir. Onlarca ülkeye yüzlerce projeye sağladığı desteğe rağmen Dünya Bankası Grubu'nun, temel amaçları bağlamında beklenen performansı göstermediği gözlenmekte, bu yüzden eleştirilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabaları çerçevesinde Dünya Bankası Grubu'nun rolünü değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. I. Bölüm'de gelişmekte olan ülkelerin özellikleri ve kalkınma çabalarının zorlukları ele alınmakta; II. Bölüm'de Dünya Bankası Grubu'nun örgüt yapısı ve işleyişi incelenmekte ve performansı değerlendirilmektedir.

ABSTRACT

Economic development issue of developing nations covering more than two thirds of world population is still an important part of international political economy. Experiences indicate that development is a complex process and it is not quite possible to talk about a unique way of development for all nations with different economic, social and historical backgrounds.

An important element of development is technical and financial support. IBRD as a global financial institution set up originally to contribute reconstruction of Europe following the World War II with its side organizations like IDA, IFC, etc began to provide technical and financial support for developing countries, later. Despite the huge amount of financial sources it provided the WB Group has been criticized because of poor performance.

This study whose main objective is to evaluate the role of WB Group, in terms of development efforts of developing countries, consists of two sections. Section I deals with basic characteristics of developing economies and obstacles of development. Section II examines the organizational structure and activities of the World Bank Group and evaluates its performance.

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Ülkeler İtibariyle GSMH'nın Sektörel Dağılımı(%).....	13
Tablo 2: Ülkeler İtibariyle Gelir Bölüşümü Göstergeleri.....	16
Tablo 3: Ülke Gruplarına Göre Ortalama Nüfus Artış Hızı (%).....	26
Tablo 4: Ülke Gruplarına Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi.....	37
Tablo 5: GSMH, FBGSMH ve Gelirdeki Artışlar (%).....	70
Tablo 6: Farklı Gelişme Düzeyindeki Ülkelerde Bilgisayar ve İnternet Kullanımı.....	77
Tablo 7: IBRD Kredilerinin Temel Amaçlarına Göre Dağılımı.....	83
Tablo 8: Gelişmekte Olan Ülkelerin Ödenmemiş Kısa Dönem Borçları	90

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabaları, öncelikle sorunun doğru tespit ve tanımı ile başarıya ulaşacaktır. İktisatçıların, kalkınma olgusunu tanımlamada yaygın olarak başvurdukları kavramsal unsurlar, “niceliksel ve niteliksel dönüşüm”dür. Gelişmekte olan ülkelerin modern toplumlara ulaşabilmesi, ekonomik büyüklüklerdeki niceliksel artışlar ve sosyo-kültürel yapılarındaki niteliksel değişimler ile sağlanabilecektir. Niceliksel gelişmeler, GSMH gibi ülke ekonomilerinin büyüdüğünü göstermekteyken, niteliksel değişimler, sosyo-kültürel unsurların dönüşümünü; nüfus ve demografik özelliklerin iyileşmesi, çevre ve kentleşme vb. sorunların giderilmesini ifade etmektedir. Kalkınma kavramı ile varılmaya çalışılan hedef, gelişmiş ülkelerin niteliklerine ulaşmaktır.

Çalışmamızın amacı, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabaları ve bu bağlamda Dünya Bankası'nın faaliyetlerini ortaya koymak/tartışmaktır. Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır.

Kavramsal çerçeve ve gelişmekte olan ülkelerin özellikleri ile kalkınma sorunları, “Kavramsal Çerçeve, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kalkınma Sorunsalı” başlıklı birinci bölümde ele alınmaktadır. Burada, gelişmekte olan ülkelerin özelliklerinin kalkınma çabalarının önünde birer engel teşkil etmesinden hareketle, azgelişmişliğin belirleyici özelliklerinin ve sorunlarının tamamının bir çerçeveye sokmanın mümkün olmadığından yola çıkarak, ortak belirleyici özelliklerini ve sorunlarını “Gelişmekte Olan Ülkelerin Genel Özellikleri ve Kalkınmanın Önündeki Başlıca Engeller” kısım başlığı altında ekonomik engeller, sosyo-kültürel engeller, siyasal yapılarından kaynaklanan engeller başlıkları altında sıralayıp inceleyeceğiz. Gelişmekte olan ülkelerin iç dinamiklerinin yetersiz kaldığı kalkınma çabalarında finansman sorununun anlatıldığı “Kalkınma Çabalarının Finansmanı” kısmını, “Dış Destek İhtiyacı” alt başlığı ile de dış destek olmadan kalkınmanın zorluğunu ortaya koyan kısım izlemekte, böylece çalışmamızın ilk bölümü tamamlanmaktadır.

II. Dünya Savaşı sonrası konjunktürde, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası Savaş'ta yıkılan Avrupa ekonomilerinin yeniden kalkınabilmesi için, kredi vererek

katkıda bulunmak amacıyla kurulmuştur. Batı Avrupa ülkelerinin hızla toparlanarak 1950'li yıllarda gelişmelerini tamamladıktan sonra Banka'nın fonksiyonu da değişmiştir. Yeni işlevi, yine II. Dünya Savaşı sonrası konjonktürde, bağımsızlıklarına kavuşan devletlerin kalkınma sorunudur. Artık Banka'nın programı, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabalarına destek sağlamaktır.

Hedeflerini ve bu hedefe giderken neleri yapmasını gerektiğini bilen bir Avrupa'nın tersine, daha önce hiç sanayileşmemiş, ekonomik ve sosyal hayatta kapitalizmin dinamiklerinin hiçbirine sahip olmayan gelişmekte olan ülkeler, Savaş Sonrası Avrupası'ndan çok farklı özelliklere sahiptiler. Geleneksel toplumdaki, modern topluma geçişin sağlanabilmesi için çok yönlü yardıma ihtiyacı olan gelişmekte olan ülkelere Dünya Bankası önemli bir rol oynamıştır.

Dünya Bankası'nın çalışmamıza dahil edildiği ve Gelişmekte Olan Ülkeler ile ilişkilendirildiği "Dünya Bankası ve Gelişmekte Olan Ülkeler" başlıklı ikinci bölümde ise, ilk önce Dünya Bankası'nın amaçları incelenecek, daha sonra Dünya Bankası'nın Hiyerarşik Yapısı ve İşleyişi anlatılacak, Dünya Bankası'nın Örgütsel Yapısı başlığı altında da Dünya Bankası'nın alt kurumları incelenecektir. Nihayetinde Dünya Bankası Kredileri alt başlığında ise, Dünya Bankası'nın asıl görevi olan kredi mekanizmasının işleyişi anlatılacaktır. Banka'nın kredilerinin tarihsel süreç içinde nasıl şekillendiğini ise, Dünya Bankası Kredilerinin Yeniden Şekillenmesi başlığı altında inceleyeceğiz.

Dünya Bankasının ilk kuruluş amacı her ne kadar Savaş sonrası Avrupa'nın yeniden imarı olduysa da, zamanla gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabası Banka'nın asıl üstlendiği görev olmuş ve biz "Dünya Bankasının Kalkınma Sorununa Bakışı" başlığı altında bu görevle ilgili politikalarını, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabaları için ne tür destekler sunduğunu inceleyecek, bunların etkinliğini değerlendirmeye çalışacağız.

Dünya Bankası'nın günümüzde IMF ile görev dağılımı, işbölümü ve uzmanlaşma konusunda kesin belirleyici sınırlamaların giderek azaldığı birlikte hareket etme sürecinin yaşandığını Dünya Bankası-IMF İşbirliği başlığı altında ortaya koymaya çalışacağız.

Nihayetinde Dünya Bankası Kredilerinin Kurumlar ve Ülkelere Etkileri başlığı altında istikrar ve yapısal uyum programlarının gelişmekte olan ülkelere nasıl etki ettiği, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabalarında bu kredilerin sonuçlarını menfi ve müspet yanlarıyla ortaya koymaya çalışacağız.

I. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE, GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER VE KALKINMA SORUNSALI

1.1. Kavramsal Çerçeve

Kalkınma kavramının doğru ve değişmez bir tanımını yapmak mümkün değildir. Bunun iki sebebi vardır. İlki, kalkınmanın dinamik bir kavram olması, ikincisi ise her ülkenin içinde bulunduğu şartların (doğal, coğrafi, tarihi, kültürel, beşeri, vb. gibi) farklı olmasıdır. Genellikle kalkına tanımı yapılırken büyüme ile karşılaştırılarak tanımlama yoluna gidilir. Bu yolla hem büyüme ile farkı anlatılmaya çalışılır, hem de böylece ayrıntılı olarak kalkınma kavramı ortaya konulur. Kalkınma büyümeden temelde nitelik bakımından farklıdır. Bu yönünü belirtmek için kalkınma, iktisadi ve sosyal kalkınma olarak tanımlama yoluna gidilmiştir.¹

Kalkınma iktisadi çerçevesinde ekonomik gelişme ekonomik büyüme ve ekonomik yapısal değişmeye atfedilen anlamlar çoğu zaman birbirine karışmıştır. Özellikle ekonomik gelişme ile ekonomik büyüme uzun bir süre birbirlerinin yerine gelecek şekilde, eş anlamlı olarak kullanılmıştır iktisadi gelişmenin, iktisadi büyümeden farklı olduğu noktasından hareketle büyüme kuramlarının gelişmiş ekonomiler; kalkınma kuramlarının ise, azgelişmiş ekonomiler için kavramsallaştırıldığı belirtilmektedir.

Büyüme, ekonomide belli bir dönemde ortaya çıkan bir hacim, bir büyüklük artışıdır. Söz konusu artış, insanları ve ülkeyi bugünkünden daha sağlam ve daha kuvvetli bir güce, daha yüksek bir reel gelir düzeyine doğru götürebilecek niceliksel bir artıştır. Kalkınma ise, bir ülkenin hem ulusal gelirindeki artışı hem de sosyal, politik, kültürel, dini hatta ahlaki ve geleneksel değişimleri ifade etmektedir. Kalkınma olgusu sadece sayısal büyümeyi değil, aynı zamanda nitel dönüşümleri de içermektedir. Gelişme bir ekonomide üretim faktörlerinin etkinlik derecesi ile sanayi sektörünün ülke ekonomisi ve ülke ihracatı içindeki payının artması gibi ekonomik yapının değişimi ile ilgili olduğu

---

¹ Ercan Dülgeroğlu, **Kalkınma Ekonomisi**, Bursa, Uludağ Ü. Basımevi, 1991, s. 3.

gibi, aynı zamanda sosyal, kültürel ve siyasal yapının iyileşmesi ile de ilgili bulunmaktadır.²

İktisadi kalkınma, görüntüleri ile tanımlanan bir konudur. “İktisadi kalkınma; belli bir dönem zarfında üretim faktörleri birimleri başına verimliliğin devamlı artması dolayısıyla bir ülkenin fert başına gerçek gayri safi milli hasıla veya gelirinde artışın olduğu bir veritedir. Bu kısa tanımın; zaman, üretim faktörleri, ülke ekonomisinin bütünü, verimlilik, GSMH ve nüfus gibi unsurlarla ilgili bir yorum olduğunu görmekteyiz”³. Başka bir deyişle kalkınma, sabit fiyatlarla oluşan milli gelirin artışı yanında yapısal değişikliklerin de beraberinde olduğu durumdur. Yapısal değişikliğin gerçekleşmesinin genel göstergesi sanayi sektörünün, tarım ve hizmetler sektörünü geçmesidir. Bu yapısal değişimin daha ayrıntılı anlamı ise üretim faktörlerinin etkinlik, nicelik ve niteliklerinin gelişmesi, toplumun zorunlu gereksinimlerini giderecek mal ve hizmet donatımının sağlanması, bölgeler ve sektörler arası bütünleşmelerin gerçekleştirilmesi, ekonominin kendisine yetecek teknolojik düzeye ve üretme kapasitesine ulaşmasıdır.

Kalkınmanın, büyümeden temel farkı sosyal yönüdür. Bunu desteklemek için Perroux’un yaptığı kalkınma tanımını belirtmek yeterli olacaktır. F. Perroux’a göre, “kalkınma bir toplumun gerçek üretiminin devamlı ve kümülatif bir biçimde artmasını sağlayan sosyal ve zihinsel değişmelerin bileşkesidir.”⁴

Kindelberger’e göre⁵, bir insanın boyunun uzaması ile ağırlığının artması büyümeyi gösterirken, zekasının, yeteneklerinin ve yaşayış biçiminin değişmesi gelişmeyi gösterir.

Az gelişmişliğin bütüncül bir kavramsal tanımlamasını yapmak oldukça zordur. Hans W. Singer gelişmekte olan ülkeleri kolayca tanımlanmayan, ancak görününce hemen tanınan bir zürafaya benzetmektedir.⁶ Sorunun kapsamının genişliği, kavramsal çerçevesinin büyük ölçüde ideolojik düzlemde belirlenmesi, gelişmekte olan ülkeler

² İlker Parasız, *Büyüme Teorileri*, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2. Baskı, 2003, s. 10.

³ Dülgeroğlu, a.g.e., s. 3.

⁴ F. Perroux’dan aktaran Hıdır Özdemir, *İktisadi Az gelişmişlik Sorunu*, İzmir, Bilgehan Basımevi, 1985, s. 134.

⁵ Kindleberger P. Charles ve Herrick Bruce, *Economic Development*, London McGraw-Hill, 4th Edition, 1998, p. 3.

⁶ Freyssinet Jacques, *Az gelişmişlik İktisadi*, (Çeviren: T. Öçal, M. A. Kılıçbay), Ankara, Gazi Üniversitesi Yayını, 1985, s. 7.

arasında ekonomik ve siyasal yapıların görece farklılaşması tanımlama güçlüğü artıran etmenlerin başında gelmektedir. Bütün bu kısıtlara rağmen kalkınma kuramları geliştirmekte olan ülkeleri, gelişmiş ülkelere farklı toplumsal ve ekonomik yapıları nedeniyle kuramsal düzeyde bir bütün olarak ele almaktadır.

Makineleşme ve sanayileşmenin gelişmesi ile ortaya sosyal olaylar ve sosyal değişimler çıkmıştır. Bu sosyal olay ve değişimler her yerde aynı zamanda ortaya çıkmamış ve aynı etkiyi yapmamıştır. Zaman içinde birtakım farklılıklar ile bütün ülkelere sıçramıştır. Sanayileşme, toplumda yeni yapılanmalara (işçi sınıfı gibi), bu yeni yapılanmaların sebep olduğu dengesizliklere (gelir dağılımı dengesizlikleri gibi) sebep olmuştur. Kısaca milli gelir artışlarının, hem ekonomik, hem de sosyal yönü vardır. Sosyal yönü gelir dağılımı ile ilgilidir.

Kalkınmanın genel ölçütü refah düzeyinin ne olduğudur. Refah hem iktisadi hem sosyal yönlüdür. Kalkınma sürecinin başında, yatırım malları ihtiyacı artacağından diğer tüketim malları üretimi azalmakta ve bunların fiyatları yükselmektedir. Üretim yetersizliği ve yatırım gecikmesi yüzünden sosyal kalkınma sağlanamamaktadır. Bu bakımdan iktisadi kalkınma, sosyal kalkınmadan önce gelmekte ve daha çok önem kazanmaktadır.”⁷

Sosyal kalkınmanın anlamı şöyle ortaya konmaktadır:⁸

- Sosyal kalkınma, gelir dağılımındaki büyük farkları, mümkün olduğu kadar gidermektir.
- Sosyal kalkınma, kişiye gelir artışları yanında, daha iyi bir konut, daha iyi sağlık koşulları, daha iyi ulaşım, daha iyi eğitim ve kültür gibi birçok hizmetler vermektir.
- Sosyal kalkınma, herkese en azından zaruri ihtiyaçlarını kolayca karşılayabilecek imkanlar hazırlamaktır
- Sosyal kalkınma, fert başına ortalama tüketim meylini yükseltmektir.

⁷ Ali Özgüven, **İktisada Giriş**, İstanbul: Filiz Yayınevi, 2002, s. 152.

⁸ Özgüven, a.g.e., s. 154-155.

- Sosyal kalkınma, kişisel ve kollektif düzeyde sosyal ve beşeri ilişkileri, sosyal dayanışmayı, karşılıklı saygınlığı arttırmaktır.

İktisadi gelişme süreci tasarlanırken, iktisat ötesi beklentilerin bu tasarım içinde egemen olduklarına işaret edilmekte ve kalkınma hamlesi teriminin çağrışımı ekonominin gelişmesinden çok ötelere varmaktadır⁹

Az gelişmişlik olgusu günümüzün en temel sorunu olarak görülmesine karşın henüz kesin olarak tanımlanamamaktadır. Az gelişmişlik sorunun çok yönlü bir nitelik taşıması, geri kalmışlığa neden olan faktörlerin çokluğu tanımlama güçlüğüne daha da artırmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarının gerçekleştirilebilmesi için bu ülkelerin özelliklerinin iyi saptanması ve az gelişmişliğe neden olan faktörlerin ortadan kaldırılması gerekmektedir.

1. 2. Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kalkınma Sorunsalı

Az gelişmişlik her yerde aynı şekilde ortaya çıkan homojen bir olgu değildir. Gelişmekte olan ülkeleri belirleyen özellikler çok sayıdadır ve bunların hepsini ele almak mümkün olmadığı gibi, bütün özellikleri içine alan az sayıda niteliklere bağlamak da kolay görünmemektedir. Az gelişmişlik farklı ülkelerde ve değişik tarihi ve sosyo-ekonomik koşullar altında olduğu için, bu olgunun tüm özelliklerini ayrıntılı bir şekilde ortaya koyan kapsamlı bir açıklama yapmak söz konusu olmamaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin II. Dünya Savaşı sonrası dönemde büyük bir kalkınma çabası içine girmeleri, özellikle 1950'lerden bu yana ekonomik kalkınma olgusunun iktisat politikası içinde önem kazanmasına neden olmuştur. Gelişmiş ülkeler, sanayileşmelerini tamamladıkları ve tarım sektörünü gerektiği şekilde modernize ettikleri için görece olarak, daha düşük kalkınma hızı ile yetinebilirler. Gelişmekte olan ülkeler ise, sanayileşmelerini tamamlamak, tarım kesimini modernize etmek ve tam istihdama ulaşmak için daha yüksek bir kalkınma hızı sağlamak zorundadırlar. Dünya nüfusunun yaklaşık % 75'i gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadır. Gelişmiş ülkelere oranla düşük bir ekonomik kalkınma hızına sahip olan gelişmekte olan ülkeler bugüne değin

⁹ Ahmet İnel, "Siyasal Bir Süreç Olarak İktisadi Kalkınma", *Birikim*, Sayı 18 Ekim 1990, s. 40.

yoksulluktan kurtulma konusunda önemli gelişmeler sağlasalar da geri kalmışlıklarını yenme konusunda hala başarısızdırlar.

Tarihsel olarak yaşananlar bütün dünya ülkelerinde kalkınmanın hedeflenmesine sebep olmuştur. 20. yüzyıl boyunca bir yandan sanayi toplumları oluşurken, bir yandan da gelişmekte olan ülkeler oluştu. İkinci Dünya Savaşı sonrasında sömürgeler biçimsel olarak siyasal bağımsızlıklarını belki kazandılar, ancak ekonomik bağımsızlıklarını kazanamadılar. Hatta ekonomik bağımlılıklarının günümüze kadar artarak devam ettiği söylenebilir. Bu süreçteki uluslararası iş bölümü politikaları da, genel olarak başarısızlığa uğramıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası geniş ve yaygın biçimde oluşan sosyal ve politik bilinçlenme tüm yoksul ülkeleri, ekonomik kalkınma gibi ortak ve toplumsal bir devinime sürüklemiştir.¹⁰

Kalkınmanın gerekliliği sadece maddi yaşamın sürdürülebilmesi için değil, toplumların sosyal ve kültürel olarak da kendilerini üretebilmesi için gereken bir süreçtir. Kalkınmak toplumun yaşam düzeyinin yükseltilmesini ve giderek o toplumun uygar dünya toplumuna katılması demekse ondan vazgeçmek mümkün değildir.

Az gelişmişlik olgusunun temelinde ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal birçok nedenler bulunmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin iktisadi kalkınmasını sınırlandıran faaliyetlerin başında, dış ödeme güçlükleri yer almaktadır. Bu ülkelerin büyük kısmında dış ödemeler bilançosu açık vermekte ve bu açık sermaye hareketleri ile kapatılmaktadır. Kalkınma çabası, mevcut açığın daha da artmasına neden olmaktadır. Kalkınma olgusunu gerçekleştirmek için fiziki sermaye birikimine gereksinim duyulmaktadır. Sermaye mallarının büyük çoğunluğu ise dışardan ithal edilmektedir. Kurulan sanayilerin ara mal gereksinimi de dışardan karşılanmaktadır. Yatırım malları ve hammaddeler çoğu zaman karşılaştırmalı üstünlükler ve maliyetler dikkate alınmadan ithal edilmektedir. Ayrıca, yatırımların hızlandırılmasıyla birlikte artan gelir de yabancı tüketim malları talebini artırmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler, ithalat talebini ihracattan elde ettiği dış satın alma gücüyle karşılayabilecek güçte değilse, ithalat talebini çok kısa bir zaman içerisinde ithalat kapasitesini aşmakta, dış ekonomik ilişkilerde güçlükler yaşanmaya başlanmaktadır. Ekonomik kalkınma, yalnız istenilen oranda bir kalkınma hızı yaratacak yatırımların yapılmasıyla gerçekleştirilememekte, yatırımların ileride ithalat talebini karşılayacak bir ihracat sanayi yaratacak biçimde olmasını da gerekli kılmaktadır.

Uluslararası ekonomi, gelişmiş ülkelere yönlendirilmektedir. Globalleşen dünyada gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere ekonomik yönden bağımlılıkları giderek artmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere sanayi sektörünün gelişmemiş olması ve tarımın üretim içindeki payının yüksekliğinin doğal bir sonucu olarak, bu ülkelerin ihracatları içerisindeki en büyük payı, tarımsal ürünler, hammaddeler ve madenler oluşturmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin dünya ticareti içindeki payları çok düşük düzeylerde kalmaktadır.

Kalkınmanın hedef haline gelmesinin temelinde insan hayatına sundukları vardır. Yani kalkınmak iktisadi ve sosyal olarak insan hayatına katkılarda bulunduğu için amaç edinilir

İktisadi kalkınmanın önemli yansımaları şunlardır:¹¹

- Kalkınmanın modern teknik bilgiler, vasıflı iş gücü, sosyal adalet, yaygın eğitim, güçlü bir hükümet, sermaye birikimi gibi faktörlerle gerçekleştirilebilir.
- Gelişmiş ülkelerde fert başına gelir nispeten yüksektir.
- Sanayi ürünleri. tarım ürünlerinden daha fazla ve daha istikrarlı gelir sağlar.
- Kalkınmanın dışa bağımlılığı azaltacağı,
- Gelişmiş ülkelerde kişilere isabet eden vergilerin daha az olduğu,
- Sanayileşmiş ülkelerde işsizliğin azalacağı,

¹⁰ Mehmet E. Palamut, "Yabancı Kaynak Kavramı ve Türkiye'nin Gereksinimi", **BİTİA**, Cilt 7, Eylül 1978, s. 163.

¹¹ Özgüven, a.g.e., s. 106.

- Ürünlerin çeşitlendirilmesi halinde daha kolay pazar bulunacağı düşüncesidir.

Sosyal kalkınmanın önemli sonuçları şöyle sıralanabilir:¹²

- Sosyal kalkınma açlık, kötü beslenme gibi sorunları ele alır ve dengesizlikleri gidermeye çalışır,
- Toplumlara maddi değerler yanında manevi değerler de sağlar,
- Sosyal kalkınma iktisadi kalkınma sürecinde kişisel çıkarlar ile toplum çıkarları uyumsuzluğunu gidermeye çalışır.
- Gelir dağılımında adaletin sağlanmasını amaçlar.

Günümüzde Dünya Bankası'nın yayınladığı yıllık raporlar ve Birleşmiş Milletlerce yayınlanan kalkınma raporlarının merkezinde "insan" yatmakta olup 21. yüzyılda kalkınmaya olan bakışın yönü herşeyin insan için olduğu ve kalkınmanın insanların mutlu, sağlıklı ve uzun ömürlü olmasını sağlamaya yönelik olduğu yönünde gelişmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarının önündeki en büyük engelin uzun bir süre ekonomik büyüme olarak görülmüş olması, ekonomik büyümenin sağlanmasının sosyal sorunları da kendiliğinden ortadan kalkacağına dair görüş zaman içerisinde başarısız olunca; kalkınmanın topyekün bir olgu olduğu ve sosyo-kültürel ve siyasi sorunların da ekonomik sorunlarla eş anlı olarak giderilmesinin gereği ortaya çıkmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabaları, bu çabalarının önünde engel teşkil eden, özelliklerini dönüştürme mücadelesidir. Kalkınabilmek için sahip oldukları istenmeyen özelliklerinin aslında birer engel oluşu, bu özelliklerin dönüştürme mücadelesi kalkınmanın esas hedefi ve engelleri aşabilmenin yoludur.

---

¹² Özgüven, a.g.e., s. 155.

1.3. Gelişmekte Olan Ülkelerin Özellikleri ve Kalkınmanın Önündeki Başlıca Engeller

Gelişmekte olan ülkeler yeryüzünde çok geniş bir alana yayılmış bulunmaktadır. Genellikle Latin ve Merkezi Amerika, Afrika, Orta-Doğu, Güney-Doğu Asya, Japonya ve Kore Hariç Uzak Doğu ülkeleri az gelişmiş ekonomiler arasında yer almaktadır. Bu kadar geniş bir alana yayılmış olan az gelişmiş ekonomilerin türdeş olduğu söylenemez¹³.

Gelişmekte olan ülkelerin koşulları ve sorunları çok büyük farklılıklar arz etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde farklı nitelikte ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasal durumlarla karşılaşılabilir. Dolayısıyla, tüm gelişmekte olan ülkeler için geçerli sayılabilen tek tip bir “reçete” kullanmak mümkün değildir. Gelişmekte olan ülkelerin farklı görünümlere sahip olmaları, kimi iktisatçıların “ne kadar gelişmekte olan ülke var ise, o kadar da değişik az gelişmiş ekonomi vardır” demelerine yol açmıştır¹⁴.

Gelişmekte olan ülkelerin özellikleri, aralarında türdeş olmadığı gibi, kalkınma çabalarının önünde birer engel teşkil etmektedir. Gelişmekte olan ülkeler, kalkınmalarını istenmeyen bu özelliklerini dönüştürme çabalarıyla sürdürmek ve kalkınmanın önündeki engelleri aşmak mücadelesi içindedirler.

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarının önündeki en önemli engeller; Ekonomik engeller, sosyo-kültürel engeller ve siyasal engeller olarak üç başlık altında incelenebilir.

1.3.1. Ekonomik Engeller

Gelişmekte olan ülkelerde kaynakların yatırımlara tahsisinde çeşitli sorunlarla karşılaşılabilir. Yatırım kararı karmaşık bir nitelik taşımakta olup, ne kadar yatırım yapılacağı, yatırımın hangi sektörlere yapılacağı ve hangi sektörlerde ne tip proje ve teknolojilerin kullanılacağı kararı verilirken güç duruma düşülmektedir. Yatırım kararlarının verilmesine temel teşkil eden bilgiler gerçek ekonomik maliyet ve değerleri yansıtmayabilmektedir. Yatırım göstergeleri çeşitli normlara göre değişmekte olup, milli gelir maksimize edilecek ise yatırım ve tasarruf eğilimleri yüksek olan

¹³ İsmail Türk, **Maliye Politikası**, Ankara, Turhan Kitabevi, 16. Baskı, 2004, s. 233.

¹⁴ Akın İlkin, **Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi**, İstanbul, İ.Ü. Yayın No: 3487, 1988, s. 148.

sermaye yoğun projeler seçilecek, istihdam arttırılmak istendiğinde ise, emek yoğun projeler ağırlık kazanacaktır. Zaman faktörü yatırım projelerini daha da karmaşık hale getirmektedir. Bu karmaşıklık toplumun cari refahını gelecekteki refahına tercih edip etmeyeceğine bağlı bulunmaktadır. Çeşitli sınırlandırmalar, özellikle nitelikli işgücü ve döviz olanakları, kimi yatırımların yapılamamasına neden olabilmektedir.¹⁵

1.3.1.1. GSMH İçinde Tarımın Yüksek Payı

Gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörünün önemi GSMH'nin bileşiminde tarım sektörünün büyüklüğünden ve faal nüfusun büyük çoğunluğunun tarım sektöründe çalışmasından ileri gelmektedir. Gelişmekte olan ülkeler ekonomik kalkınmalarını dengeli bir şekilde yürütebilmek için, sanayileşmelerine paralel olarak tarımsal üretimi çeşitlendirmek ve arttırmak zorundadırlar¹⁶.

2003'de düşük gelirli ülkelerin GSMH'sindeki tarımın payı ortalama % 23, alt orta gelirli ülkelerde % 12, üst orta gelirli ülkelerde %7 iken yüksek gelirli ülkelerde bu oran % 3'tür.¹⁷

Nüfusun önemli bir kısmının tarım sektöründe faaliyette bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde, tarım sektörünün toplam üretimdeki payı diğer sektörlere göre daha yüksektir. Tablo 2'de çeşitli ülkeler için GSMH'nin sektörel dağılımı gösterilmektedir.

Gelişmiş ülkelerde yaratılan gelirin en büyük kısmı (% 68'i) hizmet sektöründen % 29'u sanayi sektöründen % 3'ü ise tarım sektöründen elde edilmektedir. Düşük gelirli ülkelerde ise hizmet sektörünün payı % 45, sanayi kesiminin payı % 32, tarımın payı % 23 düzeyindedir. Gelişmekte olan ülkeler yaratılan gelirin büyük bölümünü tarımdan elde etmekte ve insanların büyük kısmı bu sektörde çalışmaktadır.

¹⁵ Ercan Dülgeroğlu, *Kalkınma Ekonomisi*, 5. Baskı, Bursa: Vipaş A.Ş. Yayınları, 2000, s. 105.

¹⁶ Türk, a.g.e., s. 261.

¹⁷ World Bank, *World Development Report 2003 Sustainable Development in a Dynamic World Transforming Institutions Growth and Quality of Life*, A Copublication of the World Bank and Oxford University Press, New York, 2003, p. 238-239.

Tablo 1: Ülkeler İtibariyle GSMH'nın Sektörel Dağılımı(%)

	Tarım	Sanayi	Hizmet
Yüksek Gelirli Ülkeler	3	29	68
Japonya	1	31	68
ABD	2	23	75
Kanada	3	32	65
Üst Orta Gelirli Ülkeler	7	35	58
Çek Cumhuriyeti	4	41	55
Arjantin	5	28	68
Malezya	8	50	42
Alt Orta Gelirli Ülkeler	12	41	46
Çin	15	52	33
Türkiye	15	27	58
Ukrayna	15	41	45
Düşük Gelirli Ülkeler	23	32	45
Hindistan	24	27	57
Moldovya	28	21	52
Nijerya	30	46	25

Kaynak: World Bank, World Development Report 2003 Sustainable Development in a Dynamic World Transforming Institutions Growth and Quality of Life, A Copublication of the World Bank and Oxford Universty Press, New York, 2003, pp. 238-239.

Bir ekonomide tarım sektörünün GSMH içindeki payının ekonomik kalkınma ile azalmasında en önemli faktör Engel Yasası gereğince tarımsal ürünlere olan talep esnekliğinin düşük olmasıdır. Bunun dışında, tarım dışı kesimlerde yeni malların üretiminin hızla artması, tarımda azalan verimler yasaının kaçınılmaz olarak ortaya çıkması, tarımsal mallara olan talep esnekliğinin yüksek olmaması ve faktör arz şartlarındaki ekonomik gelişmeye bağlı değişimler de etkili olmaktadır.

Ekonomideki temel sektörlerin yapısı Jean Fourastie ve Colin Clark tarafından ortaya atılan üç sektör kuramı ile açıklanmaktadır. Ekonomik kalkınmanın ilk aşamalarında tarım sektörünün ekonomi içindeki payının çok yüksek, buna karşın sanayi ve hizmet sektörlerinin paylarının çok düşük olduğu görülmektedir. Tarımsal üretim hacmi ekonomik kalkınma ile birlikte miktar olarak artarken, tarımsal gelir de artmakta; buna karşın tarımsal gelirin GSMH içindeki payı azalmaktadır. Artan tarımsal üretime ve

gelire karşın tarım sektörünün GSMH içindeki yerini koruyamamasının ana nedeni, ekonomideki diğer sektörlerin daha hızlı bir gelişme içinde olmalarıdır¹⁸

Belli bir gelişme aşamasından sonra sektörlerin GSMH içindeki payları istikrar kazanmaktadır. Tarım kesimin payı en aza inerken sanayi kesiminin payı hizmetlere göre daha düşük kalmakta, ancak tarımdan fazla olmaktadır. Hizmet kesiminin GSMH içindeki payı sürekli artmakta ve belli bir dönemden sonra en yüksek düzeye ulaşmaktadır. Ülkelerin ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmede geçirdikleri aşamalarda sanayinin rolü büyük önem kazanmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmede sanayi sektörünün payını artırmak zorundadırlar. Gelişmiş ülkelerde ise, sanayi sektörünün ekonomideki rolünün azaldığı, buna karşın hizmetlerin rolünün arttığı görülmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde tarımsal üretimin büyük bir kısmı geçimlik tüketim için yapılmakta ve pazara çıkmamaktadır. Böyle bir durum bu gibi ülkelere ait ulusal gelir ve fert başına gelir rakamlarının görüldüğünden daha yüksek olması demektir. Gelişmiş ülkelerde üretilen mal ve hizmetlerin tümü pazarlanarak milli gelir hesaplarına dahil edilirken, gelişmekte olan ülkelerde öz tüketimin yaygın olması, kimi malların değerlerinin milli gelir rakamlarına tam olarak yansımamasına neden olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörü sığınak sektör niteliği taşımaktadır. Bu sektörde faaliyette bulunanların verimlilikleri çok düşük olup, istihdam edilenlerin büyük kısmı gizli işsiz durumundadır. Tarım sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin kullandıkları üretim teknolojisinin çok geri olması ve işletmelerin büyük kısmının küçük ölçekli aile işletmesi niteliği taşıması, tarımsal verimliliğin düşük olmasına, tarım sektöründen elde edilen gelirlerin ancak geçimlik gelir düzeyinde oluşmasına neden olmaktadır. Buna bir de üretimin büyük oranda doğa koşullarına bağlı olması sonucu üretim belirsizliği eklenince gelişmekte olan ülkelerdeki tarım kesiminde faaliyette bulunanlar pazar için üretim yapmak yerine kendi tüketimlerini karşılamaya yönelik üretimi tercih etmektedir. Böyle davranarak hem iklim koşulların belirsizliğine, hem de King ve Cobweb teoremi bağlamında fiyat değişikliklerine karşı kendilerini güvence altına almaya çalışmaktadırlar.

¹⁸ Zeynel Dinler, *Tarım Ekonomisi*, 5. Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi, 2000, s. 77.

1.3.1.2. Gelir Dağılımı Bozukluğu

Ulusal gelirin kıstas alındığı karşılaştırmalarda fert başına gelirin bir ortalamayı gösterdiğini unutmamak gerekir. Ülkelerin yaşam standardını görebilmek için o ülkedeki toplam gelirin kişiler ve gruplar arasında nasıl bölüştüğünü de (gelir dağılımı) göz önüne almak gerekmektedir. S. Kuznets'in vurguladığı gibi, aynı büyüklükteki ulusal gelir birbirinden farklı bölüşüm rejimlerinde değişik refah büyüklüklerine yol açmaktadır¹⁹.

Bir ülkede refah artışından ve ekonomik kalkınmadan söz edebilmek için mutlaka gelir bölüşümünü dikkate almak gerekmektedir. Herhangi bir ülkede milli gelirin tüm nüfusa bölünmesiyle bulunan fert başına milli gelir çok yüksek oranda büyüyebilir. Ancak gelirin hakça paylaşımdan uzak olması durumunda nüfusun çok küçük bir bölümü bu gelir artışından yararlanabilirken, nüfusun büyük bir bölümü bu gelir artışından yararlanamayacaktır. Bu durumda büyümeden söz edilebilirken kalkınmadan bahsedilemeyecektir.

Dünya üzerinde azgelişmişlik haritası genel olarak milli gelir ve fert başına milli gelir ölçütleri göz önünde bulundurularak belirlenmektedir. Ülkeler fert başına düşen gelir düzeylerine göre sınıflandırılmakta ve belirli bir eşğin altında kalan ülkeler azgelişmiş olarak değerlendirilmektedir. Azgelişmişlik olgusunun en belirgin ekonomik özelliği, fert başına düşen gelir düzeyinin düşük olmasıdır. Günümüzde fert başına yıllık 9.075 dolar kriteri, gelişmişlik-azgelişmişlik düzeyini belirleyen sınır gelir düzeyi olarak kabul edilmektedir. Fert başına geliri 735 doların altında olduğu ülkeler ise, yoksul ülkeler olarak tanımlanmaktadır²⁰.

Düşük gelirli ülkelerin 2002 yılında ortalama fert başına GSMH 430, alt orta gelirli ülkelerde 1390 dolar, üst orta gelirli ülkelerde 5.040 dolar düzeyindedir. Buna karşın yüksek gelirli ülkelerin 2002 yılı itibariyle fert başına GSMH ortalaması 26.310 dolardır²¹.

¹⁹ Sabri F. Ülgener, **Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme**, İstanbul, Filiz Yayınevi, 6. Baskı, 1986, s. 61.

²⁰ World Bank, **World Development Report 2004 Making Services Work for Poor People**, p. 250-251.

²¹ Ibid., p. 253.

Tablo2’de gelir bölüşümü eşitsizliği, çeşitli ülkelerde nüfusun en zengin ve en yoksul % 10’luk diliminin gelirden ne kadar pay aldıkları ve gini katsayısı görülmektedir.

Tablo 2: Ülkeler İtibariyle Gelir Bölüşümü Göstergeleri

	En Yoksul % 10'luk Dilimin Milli Gelirden Aldığı Pay (%)	En Zengin % 10'luk Dilimin Milli Gelirden Aldığı Pay(\$)	Gini Katsayısı
Yüksek Gelirli Ülkeler			
Japonya	4,8	21,7	0,249
Kanada	2,5	25	0,331
İtalya	2,3	26,8	0,36
Üst Orta Gelirli Ülkeler			
Estonya	1,9	28,5	0,372
Malezya	1,7	38,4	0,492
Meksika	1	43,1	0,546
Alt Orta Gelirli Ülkeler			
Türkiye	2,3	30,7	0,4
Çin	1,8	33,1	0,447
Rusya	1,8	36	0,456
Düşük Gelirli Ülkeler			
Pakistan	3,7	28,3	0,33
Moldovya	2,8	28,4	0,362
Nijerya	1,6	40,8	0,506

Kaynak: UNDP, Human Development Report 2004 Cultural Liberty in Today's Diverse World, Published for United Nations Development Programme, New York, 2004, pp. 188-191.

Gelişmiş ülkelerde nüfusun en yoksul % 10’u milli gelirin % 2-3’ünü alırken, nüfusun en zengin % 10 ise gelirin dörtte birinden fazlasını almaktadır. Düşük gelirli ülkelerde nüfusun en yoksul % 10’u gelirden % 2-3 oranında pay alırken, nüfusun en zengin % 10’nu ise gelirin % 30’unu almaktadır. Bu rakamlar gelirin hakça paylaşımından ne kadar uzak olduğunu gözler önüne sermektedir.

Fert başına düşen gelir düzeyinin çok düşük olduğu gelişmekte olan ülkelerde gelir bölüşümü oldukça bozuktur. Gelir bölüşümünde en şiddetli eşitsizliklerin yaşandığı ülkeler Brezilya, Venezüella, Nijerya, Arjantin, Meksika, Malezya, Rusya ve Kenya’dır. Brezilya’da en yoksul nüfusun % 10’u gelirin sadece % 0.5’ini alırken, nüfusun en zengin % 10’u gelirin % 46.7’sini almaktadır. Venezüella’da nüfusun en yoksul % 10’u gelirin sadece % 0.6’sını alırken, nüfusun en zengin % 10’u gelirin % 36,3’ünü almaktadır.

Nijerya'da nüfusun en yoksul % 10'u gelirin % 1,62'sini alırken, nüfusun en zengin % 10'u gelirin % 40,8'ini almaktadır. Arjantin için bu oranlar % 1 ve % 38,9 olmaktadır.²²

Gini katsayısı sıfır ile bir arasında değer almakta olup, bu katsayı ne kadar yüksek ise gelir bölüşümü de o kadar hakça paylaşımından uzak olmaktadır. Gini katsayısı 0 ise, gelir eşit olarak dağıtılmıştır. Gini katsayısı 1 ise gelir bölüşümünde tam eşitsizlik vardır. Gini katsayısının 0 ile 1 olması hiçbir zaman mümkün değildir. Çünkü dünyada tam olarak gelirin eşit bölüşüldüğü veya tam olarak adaletsiz olduğu bir ülke söz konusu değildir. Dolayısıyla gini katsayısı sıfır ile 1 arasında değerler almaktadır.

Brezilya (0,506), Meksika (0,546), Arjantin (0,522) ve Nijerya (0,506) gelir bölüşümünün eşitlikten en uzak olduğu ülkeler arasında yer almaktadır. Gini katsayısı gelirin görelisi olarak en hakça paylaşıldığı ülkeler arasında Danimarka (0,247), Belçika (0,250), Japonya (0,249) ve İsveç (0,250) yer almaktadır.

Gelirin fonksiyonel dağılımına bakıldığında da durumun değişmediği görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde hanehalkının % 60'ı gelirini maaş ve ücretlerden, % 10'u kendi işinden sağlamakta iken düşük gelirli ülkelerde ücret ve maaşların oranı yaklaşık olarak % 25'tir. ABD'de hane halkının % 64'ü, İngiltere'de % 62'si, Japonya'da % 58'i gelirini maaş ve ücretlerden elde etmekte iken; Tayland'da bu oran % 39, Hindistan'da % 42, Bangladeşte % 26'dır²³. Gelişmiş ülkelerin sınıf piramidinde orta sınıflar büyük bir yer tutarken gelişmekte olan ülkelerde orta sınıflar az yer tutmaktadır. Gelişmiş ülkelerde orta sınıf nüfusun % 35-50'sini oluştururken, gelişmekte olan ülkelerde bu oran % 5-10 arasındadır.

1.3.1.3. Dış Ticaretin Yapısı

Uluslararası ticarete gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere olan ekonomik ilişkilerinin geleneksel niteliği, bu ülkelerin gelişmiş ülkelere tarımsal ürün ve hammadde ihraç edip, onlardan sanayi ürünleri ithal etmeleridir. Genellikle hammadde ve tarım ürünleri ihracatçısı olan gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelere sanayi ürünleri ithal etmektedir. Ürettikleri ürünlerin talebinin gelire göre artıyor olmayışı, üretimlerinin

²² Ibid., p. 253.

²³ Sevindirici, 1999, 62.

artışının, ürün fiyatlarının düşmesine neden olmakta, böylece dış ticaretten olumsuz olarak etkilenmektedirler.

Piyasada bulunan tekel ya da aksak rekabet koşullarına bağlı olarak, gelişmekte olan ülkeler, dış alımda buldukları malların ithalinde çoğu kez gelişmiş ülkelerin dikte ettikleri fiyatları kabul etmek zorunda kalmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin ihracatları da hammadde ve yarı mamul ithalatına dayanmaktadır. Dış ticaretin yönü de gelişmekte olan ülkelerin aleyhine bir durum sergiler. Gelişmekte olan ekonomiler, ithalatta bulunabilmek için ihraç etmek, gelişmiş ekonomiler ise ihracat yapabilmek için ithal etmek zorundadır²⁴. Gelişmekte olan ülkeler ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmek için gerekli olan ara ve yatırım mallarını dışardan ithal etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin döviz gelirleri, genellikle ihtiyaçlarına oranla oldukça sınırlıdır. Ekonomik kalkınma çabaları, dış ödeme açıklarının ve dış borçlarının artmasına yol açmaktadır. Döviz darboğazı nedeniyle ithalat yapılmadığında üretim gerçekleşmemekte ve ekonomik refahta önemli düşüşler yaşanmaktadır.

Ekonomik kalkınma için gerekli olan sanayileşme ve tarımın modernleştirilmesi gelişmekte olan ülkeler tarafından sanayi malları niteliğindeki sermaye mallarının ithalini gerekli kılmaktadır. Bu ülkelerin ihracattan sağladıkları döviz ithalatın finansmanını sağlamada yetersiz kalmaktadır. Döviz sağlamak için ihraç ettikleri tarımsal ürünler yanında, ürettikleri sınai ürünler içeride ve dışarıda geniş bir pazara yönelmediğinden yüksek maliyetli olmakta, ihracat yapılamadığı için de maliyetlerin düşürülmesi olası görülmemektedir.

1.3.1.4. Düşük Gelir ve Tasarruf Oranı

Gelişmekte olan ülkelerin, kalkınma çabalarının önündeki önemli bir engel, yurtiçi tasarrufların ve gayri safi sabit sermaye yatırımlarının GSMH içindeki payıdır. Geleneksel ekonomiden modern ekonomilere geçişi sağlayan en önemli etken olarak tasarruf ve yatırımlar görülmekte, kalkınma politikasının temelini tasarruf ve yatırımlar oluşturmaktadır. Kalkınma yatırım ilişkisi, sermayenin ve sermayenin kaynağı olan

---

²⁴ Türk, a.g.e., s. 265.

tasarrufun önemini ortaya çıkarmaktadır. Kalkınma için gerekli olan yatırımların yapılabilmesi, ulusal gelirin belirli bir kısmının tasarrufa ayrılması ile olasıdır.²⁵

Gelişmekte olan ülkelerde sermaye birikimi yeterli düzeyde değildir. Tasarruflar yetersizdir. Kredi kurumları, bankalar ve mali piyasalar etkin çalışmamaktadır. Sermaye piyasaları gelişmiş olmadığı için tasarruflar yatırımlara dönüştürülememektedir. Gelişmekte olan ülkelerde spekülasyon eğilimleri oldukça yüksek olup, zaten yetersiz olan tasarrufların büyük kısmı yastık altında gömülenmekte, ekonomiye kazandırılmamaktadır. Gelişmekte olan ülkeler ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmek için gerekli olan yatırımlar yapılamamaktadır. Gömüleme yapılan ülkelerde küçümsenemeyecek miktarda sermaye, altın ve gümüş ticaretine, spekülasyonuna, bunların işlenip ziynet eşyası yapılmasına, konut ve arsa spekülasyonuna yönelmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde tasarruflar az olmasına rağmen mevcut tasarruflar da ekonomik kalkınmaya uygun biçimde kullanılmamaktadır. Gelir düzeyi düşük yoksul kesimlerin marjinal tüketim eğilimi yüksek, marjinal tasarruf eğilimi düşüktür. Gelir seviyesi oldukça yüksek olan zengin kesimlerin tasarruf oranları yüksek olsa da, bu tasarruflar yatırımlara değil, gösteriş tüketimine yönelmektedir.

Az gelişmiş ekonomilerde finansman yetersizliği, iç piyasanın sınırlılığı, teknolojik gerilik, ekonomik ve politik istikrarsızlık, alternatif spekülatif yatırım alanlarının var olması gibi temel nedenlere bağlı olarak kar maksimizasyonu dönemleri çok kısa olmaktadır. Bu etmenler tasarrufların uzun dönemli yatırımlara yönelmesini engellemektedir.²⁶ Tasarruflar daha çok kısa dönemli spekülatif alanlara yönelmektedir.

Bir ülkede sermaye stokunun artması elde edilen net gelirden bir kısmının tüketilmeyip net yatırıma dönüştürülmesine bağlıdır. Bu şekilde meydana gelen sermaye birikimi ülkenin üretim kapasitesini genişletmektedir. Birçok kalkınma iktisatçısı kalkınma sürecinde en önemli faktörün yatırım olduğunu belirtmektedir. W. Rostow, harekete geçiş aşamasından kendi kendini besleyen büyümeye geçiş sürecinin, milli gelirdeki yatırım miktarının artırılmasıyla gerçekleştirilebileceğini belirtirken, A. Lewis

²⁵İlkin, a.g.e. s. 72-73.

²⁶Manisalı, a.g.e., s. 24.

de kalkınma sürecini % 5 yatırımcı ve tasarrufçu bir ülkeden, % 12 yatırımcı ve tasarrufçu bir ülkeye geçiş olarak tanımlamaktadır²⁷

Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan bir raporda gelişmekte olan ülkelerde fert başına düşen geliri yılda % 2 oranında artırabilmek için ekonomide yapılması gereken yatırım miktarları hesaplanmıştır. Bu hesaplamalara göre, gelişmekte olan ülkelerde % 2 oranında bir GSMH artışı gerçekleştirebilmek için bu ülkelerin milli gelirlerinin % 20'sini yatırımlara ayırmaları gerekmekte, buna karşın bu ülkelerde yurtiçi tasarruflar çok düşük düzeyde (ortalama % 5) olduğundan mütevazı ekonomik gelişme bile gerçekleştirilememektedir. Gelişmekte olan ülkeler % 2'lik safi kalkınma hızını finanse edebilecek durumda olsalar bile, gelişmiş ülkeler % 5'ten daha fazla bir kalkınma hızı içinde bulduklarından gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki gelişmişlik farkı daha da büyümektedir.²⁸

Gelişmekte olan ülkelerde “kısır döngü” açıklaması, fert başına düşen gelirin neden yükseltilemediği sorununu ortaya koymaktadır. Nurkse'a göre²⁹, arz yönünden, fert başına gelirin düşük olması tasarrufların azlığına sebep olmakta, dolayısıyla gereken seviyede yatırım yapılamamakta, düşük seviyedeki yatırımlar da üretimin ve verimliliğin düşük olmasına ve dolayısıyla da gelir seviyesinin düşük kalmasına yol açmaktadır. Böylelikle, azgelişmiş ekonomi, başlangıç noktasındaki düşük gelir seviyesinin sebep olduğu kısır döngüyü kıramamaktadır.

Talep yönünden, gelir seviyesinin düşüklüğü, iç piyasadaki satın alma gücünün düşük bir seviyede oluşmasına yol açar. Yatırım için gerekli olan müteşebbisin sermaye koymak suretiyle yatırım ve üretim isteği, iç piyasanın sınırlılığı dolayısıyla, arz ve talep açısından yetersiz kalmaktadır.

Bu durumda, hem yatırım kaynakları bakımından, hem de ekonomideki yatırım ihtiyaçları bakımından sınırlayıcı bir çember söz konusudur. Bu durum, “bir ülke yoksul olduğu için yoksuldur” biçiminde ifade edilmektedir.³⁰

²⁷ Muhteşem Kaynak, *Ekonomik Kalkınma*, Ankara: GÜİİBF, 1990, s. 47.

²⁸ Türk, a.g.e., s. 255-256.

²⁹ Erol Manisalı, *Gelişme Ekonomisi*, İstanbul: Ar Yayınları, 1982, s. 11.

³⁰ Tamer İşgüden, *Makro İktisat*, İstanbul: Bilim ve Teknik Kitapevi Yayınları, 1982. s. 18.

Düşük gelirli ülkelerin 2002'de ortalama fert başına GSMH'sı 430 \$, alt orta gelirli ülkelerin 1390 \$, üst orta gelirli ülkelerin 5040 \$ Oysa yüksek gelirli ülkelerin ortalaması 26310\$'dır.³¹ Gelirin azalmasıyla tüketimde temel insani gereksinimlerin karşılanmasına doğru yönelmekte, yurt içi pazarlarda üretim çok dar anlamda ve sadece bu yönde olmaktadır.

1.3.1.5. Teknolojik Gerilik

Gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında en önemli farklılıklardan biri de sahip olunan üretim teknolojisidir. Gelişmiş ülkelerde hızlı teknolojik gelişme, yatırım ve emeğin verimliliğini artırmak suretiyle etkin bir ekonomik gelişme politikasının dinamik bir faktörü rolünü oynamaktadır. Azgelişmiş ve gelişmiş ülkeler arasında önemli derecede teknolojik farklılıklar bulunmaktadır.

Teknolojik gelişmişliğin olmasında en önemli hususlardan biri olan araştırma ve geliştirme harcamalarıdır. Gelişmekte olan ülkeler araştırma ve geliştirme harcamalarına düşük pay ayırırken, gelişmiş ülkelerde araştırma geliştirme faaliyetlerine GSMH'nin % 2.6 ortalama düzeyinde bir pay ayrılmakta,³² bu sayede sürekli yeni teknolojiler üreterek ekonomiyi uygulamakta ve ekonomik kalkınmalarına hız verebilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde teknolojik araştırmalara, araştırma ve geliştirme personeli yetiştirilmesine ayrılan fonların yetersizliği teknolojik gelişmenin sağlanamamasına neden olmaktadır.

Teknoloji, üretim ve üretimde kullanılan faktörler arasındaki ilişkileri ifade etmektedir. İktisatçıların çoğu teknolojiyi, üretimde bulunmak için kullanılması gerekli üretim faktörlerini ve bunların arasındaki birleşim oranlarını gösteren bir üretim fonksiyonu olarak ele almışlardır.³³ Teknolojik gelişme ise, mevcut ürünlerin üretiminde yeni yöntemlerin geliştirilmesi, yeni nitelikte ürünlerin üretilmesi, organizasyon, pazarlama ve yönetim tekniklerinde gelişme ve yenilik şeklinde ortaya çıkmaktadır. Teknolojik gelişme üretilmekte olan malları olduğu kadar, onları üretme yöntemlerini de

³¹ World Bank, *World Development Report 2004 Making Services Work for Poor People*, A Copublication of the World Bank and Oxford University Press, New York, 2004, p. 252-253.

³² UNDP, *Human Development Report 2004 Cultural Liberty in Today's Diverse World*, Published for United Nations Development Programme, New York, 2004, pp. 180-183.

³³ Jones I. Charles, "Growth and Ideas", *NBER Working Paper No: 10767*, September 2004, p. 3.

etkilemektedir.³⁴ Teknolojik ilerlemeler nedeniyle üretim faktörlerinin verimliliği artmakta ve ulusal gelir daha hızlı büyümektedir.³⁵ Teknolojide yaşanan hızlı gelişmeler toplumlarda yeni olanaklar sağlamakta, teknoloji üretme yeteneğine sahip gelişmiş ülkeler kaynakları en optimal şekilde değerlendirirken, teknoloji üretme yeteneği bulunmayan gelişmekte olan ülkeler bu olanaktan yoksun bulunmaktadır. Var olan üretim biçimlerinin yeni boyutlara yöneldiği günümüzde teknoloji-insan ilişkileri gittikçe önem kazanmakta, yeterli teknolojik donanıma sahip olunmadan ekonomik kalkınmanın sağlanması olası görülmemektedir.

Gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkelerin gelişmişlik farklarını belirleyen bir gösterge de teknoloji üretme yeteneğidir. Gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkeler arasında önemli ölçüde teknolojik gelişmişlik farklılıkları görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde teknolojik açıdan zamanla olumlu değişiklikler ve sonuçlar gözlemlenmesine rağmen, teknolojide yaşanan hızlı değişim gelişmekte olan ülkelerin bu gelişmelere her zaman ayak uyduramamalarına neden olmaktadır.

İnternet olanaklarından yararlanma, araştırma geliştirme harcamalarının GSMH içindeki payı, araştırma geliştirme yapan personel sayısı ve bir yıl içerisinde kabul edilen patent sayısı açısından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler değerlendirildiğinde gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkeler arasında teknolojik açıdan büyük farklılıklar olduğu görülmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde bin kişiden sadece 9'u teknik veya bilimsel becerilere sahip bulunmaktadır. Zengin ülkeler için bu oran 1000 kişide 81 kişidir. Gelişmekte olan ülkelerin araştırma ve geliştirme harcamalarının milli gelir içindeki payı sadece % 0.47 civarındadır. Gelişmiş ülkelerde ise bu pay % 2.36 civarındadır.³⁶

1.3.1.6. Altyapının Yetersizliği

Gelişmekte olan ülke ekonomilerini gelişmiş ülke ekonomilerinden ayıran temel ekonomik özelliklerden biri de altyapı yatırımlarının yetersizliğidir. Altyapı yatırımları,

³⁴ David Mayer ve Peter Howitt, "Technological Innovation Implementation and Stagnation: Convergence Clubs in the Open World Economy", **Economic Fluctuations and Growth Working Group on Income Distribution and Macro Economics, Cambridge**, NBER Summer Institute, July 2005, p. 7.

³⁵ Benabou Roland, "Inequality Technology and Social Contract", **NBER Working Paper No:10371**, March 2005, (<http://www.nber.org/paper/w.10371>), p. 1-45.

yol, köprü, baraj, enerji üretimi, eğitim tesisleri gibi doğrudan doğruya mal ve hizmet üretmeyen, fakat yarattıkları dışsal tasarruflar ve sağladıkları kolaylıklarla diğer yatırımların yapılmasını teşvik eden yatırımlardır. Altyapı yatırımları genellikle kar motifine dayanmadan yapılan yatırımlardır. Bu özelliği nedeni ile alt yapı yatırımları devlet eliyle yapılan yatırımlardan oluşmaktadır³⁷.

Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek ve ekonomik gelişmenin kendini besler hale gelmesini sağlamak açısından tasarrufların yatırıma dönüştürülmesi büyük önem taşımaktadır. Aynı zamanda sosyal sabit sermaye yatırımları da kalkınmanın başlatılmasında önemli rol oynamaktadır. Sosyal sabit sermaye yatırımları devlet tarafından kamu yararı için yapılan ve üretim etkinlikleri bakımından altyapı oluşturan yatırımlardır. Sosyal sabit sermaye yatırımlarında özel kar amacı söz konusu değildir. Ancak bu yatırımlar tamamlanmadan üretim etkinliklerinin sürdürülmesi ve kalkınmanın gerçekleştirilmesine olanak bulunmamaktadır. Yollar, limanlar, barajlar, elektrik santralleri, okullar, hastaneler sosyal sabit sermayeyi oluşturan bazı etkenlerdir.

Altyapı, ekonomik yaşamın her alanını kapsayan ve toplumun tüm bireylerinin günlük etkinliklerinde yararlandığı, kaynakların ve hizmetlerin dağıtımı, insan ve malların nakli ve enformasyonun iletilmesi için araçlar sunan ve yaşam kalitesine doğrudan katkıda bulunan fiziksel donatılar ve hizmetleri içermektedir. Üretimin dağılımında, ticaretin genişletilmesinde, yoksulluğun azaltılmasında ve çevre koşullarının geliştirilmesinde, altyapı önemli bir gelişme kriteridir. Altyapı ve gelişme arasında önemli bir ilişki vardır. Tutarlı bir altyapı politikası, ekonomide istihdam edilen işgücü, fiziki sermaye unsurları ve doğal kaynaklardan daha iyi yararlanılmasını sağlayarak milli gelirin yükselmesine katkıda bulunmaktadır³⁸. Altyapı stokunun % 1'lik artışı, gayri safi yurt içi hasılanın % 1 artışa neden olmaktadır³⁹.

Tüm gelişmiş ülkeler öncelikle altyapı yatırımlarını yaparak kalkınmalarını gerçekleştirmişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerde ise altyapı yatırımlarının yetersiz olduğu görülmektedir. Örneğin fert başına demiryolu miktarı Almanya'da 1.12 metre, ABD'de

³⁶ World Development Indicators, 2001, p. 180.

³⁷ Vural Savaş, **Kalkınma Ekonomisi**, 4. Baskı, İstanbul, Beta Yayını, 1986, s. 129.

³⁸ Yusuf Bayraktutan, "Kalkınma ve Altyapı", **Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 3-4, Kasım 1992, s. 190-193.

³⁹ Günay M. Turhan, **Gelişim İçin Altyapı**, Ankara, DPT Yayını, 1997, s. 7.

1.08 metre, İsviçre’de 0.72 metre iken; altyapı yatırımlarının yetersiz olduğu gelişmekte olan ülkelerden Mısırdaki 0.15, Suriye’de 0.10 metredir⁴⁰

1.3.2. Sosyo-Kültürel Engeller

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabalarının önündeki engellerden biri de temel insani gereksinimlerin karşılanıp karşılanmadığıdır. 1970’li yılların ilk yarısında Dünya Bankası ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)’nun çalışmalarında ön plana çıkan insani temel gereksinimlerin karşılanabilmesi kriteri, az gelişmişlik ve yoksulluğu, gıda, eğitim, barınma gibi gereksinimlerin karşılanması esasına göre tanımlamaktadır. İnsan yaşamı için gerekli olan sağlık güvencesinin bulunup bulunmaması, nüfusun yeterli düzeyde beslenip beslenememesi, yoksul nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı ve enerji kullanımı bu bağlamda düşünülebilen en önemli kriter olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde temel gereksinimler fazlasıyla sağlandığı halde gelişmekte olan ülkelerde halkın çoğunluğunun insanca yaşaması için gerekli olan temel gereksinimler tamamen karşılanamamaktadır.

Dünya nüfusunun dörtte birini oluşturan gelişmiş ülkeler dünya gıda üretiminin yarısını tüketmektedir. Afrika nüfusunun dörtte biri, Arap ülkelerinde nüfusun onda biri, Asya nüfusunun dörtte birinden fazlası, Latin Amerika nüfusunun yedide biri yeterince beslenememektedir. Gelişmekte olan ülkelerde bir yandan üretim yetersizliği, diğer yandan gelir bölüşümündeki adaletsizlikler dengesiz beslenmenin ileri boyutlara ulaşmasına neden olmuştur. Her yıl yetersiz beslenme ve açlıktan dünyada 40 milyon kişi ölmektedir⁴¹

Gelişmekte olan ülkelerin sosyokültürel yapısı tarıma dayalı geleneksel toplum yapısını yansıtmaktadır. Geleneksel tarıma dayalı toplum yapısı, kendi kendini besleyen gelişme sürecinin gereksinim duyduğu iç dinamizmi yaratmaktan uzaktır. Kalkınma tüm toplumun kurumlarında köklü değişimler getirdiğine göre bu geleneksel yapının modern yapıya dönüştürülmesi gerekmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde geleneksel toplumsal yapılanma içerisinde düşük gelir düzeyi ile çağdaş yaşam koşullarının çok gerisinde seyreden sosyokültürel yapıya sahip olunması, ülke düzeyinde istikrarlı ve topyekün

⁴⁰ Sevindirici İbrahim, *Az gelişmişliğin Ekonomisi*, 1. Baskı, Ankara, İtalic Kitapları, 1999 s. 26, 104.

⁴¹ Dinler, *Tarım Ekonomisi*, s. 45.

kalkınmayı güçleştirdiği gibi söz konusu azgelişmiş ve gelenekçi yapı içerisinde birçok sosyal ekonomik sorunları da beslemektedir.

1.3.2.1. Nüfus ile İlgili Engeller

Gelişmekte olan ülkelerin özelliklerinden biri olan hızlı nüfus artışı sorunu, bu ülkelerin gelişmesini engelleyen en temel faktörler arasında yer almaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki hızlı nüfus artışı, fert başına düşen geliri etkileme, tasarrufları kısıtlama ve işsizliği artırma gibi sosyoekonomik sorunları beraberinde getirmektedir.

Gelişmekte olan ülkelere kadınların ekonomik, sosyal ve siyasi hak ve özgürlüklerden erkeklerle eşit olarak yararlanabilmeleri her zaman söz konusu olamamaktadır. Kız çocukları ise, eğitim olanaklarından erkek çocukları kadar yararlanamamaktadır. Gelişmekte olan ülkelere kadınlar arasında okuryazar olmayan nüfus, erkeklere göre çok daha fazladır. Kız çocuklarının gerektiği şekilde eğitim olanakları alamaması, tarım sektörü dışında çalıştırılmaması, üretken işgücü israfı olarak değerlendirilebilir.⁴²

Gelişmekte olan ülkelere kalkınmayı sınırlandıran en önemli etmenlerden biri de nüfusun eğitim ve kültür düzeyinin çok düşük olmasıdır. Eğitim, işgücünün verimlilik düzeyini artırarak ekonomik büyümeye önemli ölçüde katkı sağlamaktadır.

Gelişmekte olan ülkelere eğitim hizmetlerinin tüm toplum kesimlerine ulaşılabilecek şekilde yaygınlaştırılmaması, yetenekli bireylere yüksek öğretim ve mesleki eğitim olanaklarının sunulmaması nitelikli işgücü yetersizliğine neden olmaktadır. İşgücünün niteliksiz oluşu ise geri kalmışlığın bir diğer nedenini oluşturmaktadır. Bu bağlamda ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinde ne kadar nitelikli işgücüne gereksinim duyulduğunun belirlenmesi ve kullanılacak olan üretim teknolojisine uygun nitelikte işgücü sağlanabilmesi için gerekli mesleki eğitim sisteminin kurulması büyük önem taşımaktadır.

Gelişmekte olan ülkelere ulusal eğitim harcamalarına devlet olanakları yetmemekte, yoksul halk yeterli bilinç düzeyine ulaşamadığından eğitim için gerekli olan fonların bütçe dışından sağlanması söz konusu olamamaktadır. Eğitim olanağından

⁴² İbrahim Sevindirici, *Azgelişmişliğin Ekonomisi*, 1. Baskı, Ankara, İtalik Kitapları, 1999, s. 154-155.

yoksun çocuklar çok küçük yaşlarda çalışmaya başlamaktadır. Eğitimle ilgili önemli sorunlardan biri de eğitimdeki cinsiyet ayrımıdır. Genel olarak gelişmekte olan ülkelerde erkek çocuklarına kız çocuklarından daha fazla şans tanınmakta, kadınlar toplum içerisinde ikinci planda kalmaktadır. Eğitim olanaklarından yararlanmada hem cinsiyet, hem de kırsal ve kentsel yerleşim alanları açısından önemli farklılıklar söz konusudur.

Gelişmiş ülkelere göre çok daha hızlı nüfus artışının yaşandığı gelişmekte olan ülkelerde, sağlanan yıllık gelir artışının bir kısmı artan nüfus tarafından emilmektedir. Düşük gelirli ülkelerde yıllık gelir artış hızı % 4.4. düzeyindedir. Nüfus artış hızı ise, % 1.6'dır. O halde, net gelir artış hızı % 2.8 olarak gerçekleşmektedir. Yıllık gelir artış hızı, bazı dönemlerde nüfus artış hızından daha az olup, net gelir artışı negatif dahi olabilmektedir. Düşük gelirli ülkelerde nüfusun hızla artıyor olması, bu ekonomilerde eğitim ve sağlık hizmetlerinin yeteri kadar yapılamaması sonucunu doğurmaktadır. Tablo 3'te nüfus artış hızları ve gelecek on yıldaki artışın Dünya Bankası'nca öngörüsü yer almaktadır. Gelecek 10 yılda nüfus artış hızı gelişmekte olan ülkelerin önemli sorunlarının başında yer almaya devam edeceğini göstermektedir.

Tablo 3: Ülke Gruplarına Göre Ortalama Nüfus Artış Hızı (%)

Ülke Grupları	1990-2003	2003-2015
Düşük Gelirli Ülkeler	2,0	1,6
Düşük Orta Gelirli Ülkeler	1,1	0,8
Üst Orta Gelirli Ülkeler	1,3	1,1
Yüksek Gelirli Ülkeler	0,7	0,3

Kaynak: World Development Indicators 2005, The World Bank (<http://www.worldbank.org/data.html>) Eylül 2005.

1750'li yıllarda, bugünün az gelişmiş bölgelerinde yaklaşık olarak 600 milyonluk bir nüfusun yaşadığı tahmin edilmektedir. Bu rakam o yıllardaki dünya nüfusunun % 75'i kadardır. Yine yapılan tahminlere göre bundan 200 yıl öncesine kadar gelişmekte olan ülkelerde doğum ve ölüm oranları birbirine çok yakın bir düzeyde bulunuyordu. 1750 yıllarında ölüm oranlarında nispi bir düşme olduğu anlaşılıyor. Bunun sonucu 1750'den 1800'e kadar bu bölgedeki nüfus artışı binde 4 dolayında olmuştur. Bazı gıda maddelerinin çeşitli bölgelere yayılması ile açıklanan bu düşüşün, ölüm oranlarını belli bir düzeye indirdiği, bundan sonra 1920'lere gelinceye kadar doğum ve ölüm oranlarında

önemli bir değişme olmadığı anlaşılıyor. Bu dönemde nüfusun yıllık artış hızı binde 3 ile binde 5 arasında değişmiştir.⁴³

1920 yılından bu yana, bütün bu eğilimlerin alt üst olduğunu görüyoruz. Yaklaşık olarak bir yüzyıl önce sanayileşen ülkelerde izlenen demografik değişme gelişmekte olan ülkelerde çok daha hızlı bir şekilde ortaya çıkmıştır. 1910-1920 döneminde binde 3'e kadar düşmüş olan nüfus artış hızı 1920-1930 döneminde % 1.1'e çıkmış, 1930'dan 1950'ye kadar geçen dönemde ise 1.2 çevresinde dolaşmıştır. 1950 den sonraki dönemde ise, gelişmekte olan ülkelerdeki nüfus artış hızı insanlık tarihinin hiçbir döneminde rastlanmayan bir düzeye ulaşmış, giderek ortalama % 2.4'e kadar çıkmıştır.⁴⁴

Gelişmekte olan ülkelerin nüfus sorunları, özellikle nüfus-gelir, nüfus-beslenme ilişkileri açısından önem taşımaktadır. Nüfus özellikleri az gelişmişliğin sadece belirtisi değil, ana nedenidir⁴⁵. Günümüz dünyasında yaklaşık 6 milyarı aşkın dünya nüfusunun 5 milyara yakını gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde yaşamakta olan 1 milyardan fazla insan mutlak yoksulluk sınırının altında yaşamlarını sürdürmektedir.

1975-2002 yılları arasında gelişmekte olan ülkelerde nüfusun artış hızı düşük gelirli ülkeler için % 1.6 iken, orta gelirli ülkeler için % 0.8 düzeyindedir. Buna karşın yüksek gelirli sanayileşmiş ülkelerde nüfus artış hızı % 0.4 olarak gerçekleşmiştir. Ülkelerin gelir düzeyleri yükseldikçe nüfus artış hızı düşmektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki yüksek nüfus artış hızı, ekonomik kalkınma ile nüfus arasındaki ilişkiye dikkatlerin yoğunlaşmasına neden olmaktadır.

1.3.2.2. Sağlıksız Kentleşme

Kırdan kente işgücü göçü, bir yandan kırsal alanlarda birtakım sorunların ortaya çıkmasına neden olurken, diğer yandan tarımsal nüfusun sürekli azalışı, kırsal nüfus ile kentsel nüfus arasında bir denge sağlanamaması sorununu gündeme getirmektedir. Kırdan kente göçte erkekler öncülük etmekte bu durumun doğal bir sonucu olarak kırsal alanlarda cinsiyet dengesizliği ortaya çıkmaktadır. Kırdan kente göç edenler genellikle

⁴³ Tuncer Baran. *Ekonomik Gelişme ve Nüfus*, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1976, s. 20.

⁴⁴ Baran, a.g.e., s. 20-22.

⁴⁵ İlkin, a.g.e. s. 13.

genç yaşta olup, yeni bir yaşam tarzını yürütebilecek kimselerdir. Çalışabilir nüfus kentlerde toplanmakta, kırsal yöreler ise ihtiyarlardan oluşmaktadır. Nüfusun ihtiyarlaması yeni girişimlere kalkacak dinamik genç nüfusunu kaybeden kırsal yöreleri durgunluğa itmektedir. Demografik planda, tarımdan tarım dışına işgücü akımı erkek ve genç nüfusu kaybeden kırsal yörelerde, biri olumlu öteki olumsuz olmak üzere iki ekonomik sonuç doğurmaktadır. Olumlu etki, gerek geleneksel kesimden nüfus fazlasının, gerekse makineli üretime geçen kesimden boşta kalan işçilerin tarım sektörü dışına itilmesi, bu sektörde kalanların marjinal verimlerinin yükselmesi sonucunu doğurmakta ve dolayısıyla yaşam düzeyini iyileştirmektedir. Olumsuz etki ise, göç neticesi dinamik nüfusunu kaybeden kırsal yörelere yapılacak altyapı yatırımlarının maliyetinin yükselmesidir. Yüksek maliyetler, altyapı yatırımlarının ekonomik olmadığı gerekçesiyle, yapılmasının gecikmesine neden olmakta, göç daha da hızlanmakta, yatırımların verimliliği daha da azalmaktadır.⁴⁶

Gelişmekte olan ülkelerde kırdan kente göçün büyük boyutlarda oluşu, yüksek nüfus artışı, ekonomik büyümenin işgücü arzını massedememesi, genel olarak kapasite kullanım oranının düşüklüğü, eğitim sisteminin üretim sistemine yanıt verememesi gibi nedenlerin doğurduğu işsizlik ve yoksulluk en temel sorunlar arasında yer almaktadır.

Kırın itici gücünün kentin çekici gücünden büyük olması sonucu tarımdan tarım dışı sektöre işgücü akımının söz konusu olması, kırsal alanlarda yoğunlaşan sorunların kente yönelik göçün, istihdam ve sanayileşme ile çözülememesine, kentlerde daha büyük sorunların oluşmasına neden olmaktadır. Kentlerde iş edinemeyen ve yeterli bir gelire sahip olamayan kişilerin sosyal uyumu zorlaşmakta, cinayetler, hırsızlıklar, intiharlar artmakta, mafya ve terör örgütlerine gönüllü eleman pazarı oluşmaktadır.⁴⁷

Gelişmekte olan ülkelerde hızlı kentleşme çeşitli sorunları beraberinde getirmektedir. Bunların başında kırsal kesimden kentlere göçen işsiz nüfusu massedebilecek bir sanayi ve hizmetler sektörünün bulunmaması gelmektedir. Ayrıca hızlı kentleşme, kentlerde altyapı yatırımlarına giderek artan oranda kaynak ayrılmasını gerektirmekte, bu husus gerek yerel gerekse merkezi yönetimlerin bütçelerini

⁴⁶ Dinler, Tarım Ekonomisi, s. 105-107.

⁴⁷ Osman Demir, "Türkiye'nin Doğu Sorunu ve çözüm Yolları Ekonomik Öncelikli Bir Analiz", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 30, Sayı: 3, Eylül 1997. s. 104.

zorlamaktadır. Kentlerde sabit sosyal yatırımları yapmanın maliyetinin kırsal kesime göre daha yüksek olması da sorunun önemini arttırmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde nüfusun kırsal ve kentsel dağılımı aynı anda nüfusun ekonomik faaliyet alanları dağılımının da bir göstergesidir. Bu ülkelerde nüfusun büyük bölümü tarımla uğraşmakta ve kırsal alanda yaşamaktadır. Ekonomik etkinlikler içerisinde sanayi kesiminin yeri görece olarak küçük kalmaktadır. Bunun sonucunda geleneksel ve çağdaş kesim olarak ikili bir yapı oluşmaktadır. Düşük gelirli ülkelerde kentsel nüfus oranı sadece % 31.2 iken, alt orta gelir düzeyine sahip ülkelerde % 52.8, üst orta gelir düzeyinde % 65.8, yüksek gelirli ülkelerde ise % 77.8'dir.⁴⁸

Gelişmekte olan ülkelerde birkaç büyük kentin giderek aşırı kalabalıklaşması bu alanlarda yaşanan sorunları çözümünü olanaksız hale getirmektedir. Aşırı kalabalıklaşmış kentler, kendilerine doğru yönelen üretici güçler ve bu güçleri besleyen nüfus akımı tarafından belli bir aşamaya ulaşıncaya kadar ekonomik yönden beslenerek kutuplaşma sürecine yönelmekte; ancak, zamanla aynı nüfus hareketi bu alanları toplumsal ve ekonomik açıdan bunaltıcı bir baskı altına almaya başlamaktadır. Bu nedenle, kutuplaşma uzun dönemde kaynakların etkili kullanımında aksaklıklar yaratmaktadır. Aşırı kalabalıklaşma ileri aşamalarda kutuplaşmış bölge içinde sosyoekonomik dengesizlikler ortaya çıkarmaktadır. Kır-kent dengesinin bozulması ve çarpık kentleşme, arsa spekülasyonu ve gecekondulaşma, çevre kirliliği, trafik ve kent içi ulaşım sorunu, altyapı giderlerinin artması ve optimal kent büyüklüğünün aşılması bunlardan bazılarıdır.⁴⁹

1.3.2.3. Döualist Yapı ve Sosyal İikilem

Gelişmekte olan ülkelerde iki ayrı sosyokültürel yapı karşı karşıya gelmektedir. Bunlardan birincisi geleneksel kesim diğeri ise, modern kesimdir.⁵⁰ Yüzyıllardır süregelen yaşayış biçimleri özellikle kırsal alanlardaki sosyal, kültürel ve ekonomik yapılar da görülen yaşam biçimleri geleneksel kesimi temsil ederken, yeni üretim teknolojilerinin kullanıldığı kesim ise, modern kesimi ifade etmektedir.

⁴⁸ UNDP, **Human Development Report 2004**, Cultural Liberty in Today's Diverse World, Publisher for United Nations Development Programme, New York, 2004, pp. 152–155.

⁴⁹ Zeynel Dinler, **Bölgesel İktisat**, 6. Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi, 2001.

⁵⁰ İlkin, a.g.e. s. 31-32.

Geleneksel kesim kapalı bir ekonomi görünümündedir. Üretim ve tüketim piyasalarını birleştiren bir mübadele mekanizması gelişmemiştir. Marjinal emeğin verimi çok az hatta sıfırdır. Otokonsumasyon (öz tüketim) çok yüksektir. Bu nedenle üretimin pazarlanan kısmı çok azdır. Geleneksel üretim yöntemlerinin egemen olduğu bu kesimde sosyal akılcılık yoktur. Nüfus artış hızı olup sermaye birikimi ve doğal kaynakların yetersizliği artan nüfusun istihdamını engellemekte ve gizli işsizlerin oranı gittikçe büyümektedir.

Modern kesimde ise, üretim ve tüketim piyasalar arasında gerekli mübadele ilişkisi kurulmakta, hatta uluslararası mübadele mekanizması içine girilmektedir. Modern kesim, kendisi için gerekli olan üretim faktörlerini başta işgücü olmak üzere geleneksel kesimden sağlamaktadır. Sermaye malları ise dışardan ithal edilmektedir. Yeni teknolojilerin kullanıldığı bu kesimde ileri üretim organizasyon yöntemleri benimsenmekte ve daha yüksek verim sağlayan sermaye malları kullanılmaktadır. Zaman içerisinde modern kesim ekonomik faaliyetlerinin tümünü kapsayacak şekilde gelişmektedir. Kentleşme, kitle iletişim ve ulaştırma alanındaki gelişmeler, tarımda kullanılan yeni teknikler, sanayileşme gibi faktörler gelişmekte olan ülkelerdeki sasyo-kültürel yapıyı değiştirip modern yapıya dönüştürmede önemli işlevler görmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin sosyokültürel yapısının gelişmiş ülkelere farklılığının önemli bir nedeni de bu ülkelerde ataerkil aile tipinin yaygın olması, yapısal ve işlevsel özellik gösteren aşiret ilişkilerinin olmasıdır. Gelişmekte olan ülkelere toplumsal yapının tanımlanmasında en belirgin özellik feodal ilişkilerin önemini sürdürüyor olmasıdır. Gelişmekte olan ülkelere nüfusun büyük çoğunluğu köy, kabile ve aşiret temeline dayalı bir sosyoekonomik yapı içerisinde yaşamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin büyük çoğunluğunda bireyler kendilerinin önce bir kabilenin, sonra kabilenin bağlı olduğu bir aşiretin üyesi olarak görmektedir. Akrabalık ve hemşehrilik bağı kendi içinde birleştirici, başkaları ile olan ilişkilerde ayırıcı rolü oynamaktadır. Bu yapı kent merkezlerinden kırsal alanlara doğru gidildikçe ağırlığını daha da artırmaktadır. Aşiretler, kırsal alanda toplumsal örgünün en baskın öğeleridir. Aşireti meydana getiren alt unsurlar, kabile, sülale, tayfa, oba gibi birimlerden oluşmaktadır. Sosyal gruplar arasında organik bağı bulunmaması toplumsal dengenin kurulmasını güçleştirmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde sosyal çözümlenin yönü, geleneksel kurumlardan modern toplumun kurum ve değerlerine doğru dönüştürülmediği sürece kalkınmanın gerçekleştirilmesi düşünülemez. Gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelerle ilişkisi sonucu gelişmiş ülkelerin kültürü, yaşam tarzı, kitle iletişim yoluyla gelişmekte olan ülkelere yayılmakta ve gelişmekte olan ülkelerde geleneksel kültürden farklı bir kültür ortaya çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde aynı anda bu iki kültür yan yana yaşamaktadır.

Az gelişmiş ekonomiler düal karakterli ekonomilerdir. Bu ekonomilerde bir yandan sanayi ülkelerinin piyasa yapısına, ileri teknolojisine, bankacılık düzenine ve modern organizasyonlara rastlandığı gibi, diğer yandan geri kalmışlığın tipik özellikleri olan aile ekonomisi, geri teknoloji ve geleneksel organizasyonlara da rastlanır. Gelişmekte olan ülkelerde genellikle büyük kent merkezleri pazar ekonomisini kırsal alanlar ise, trampa ekonomisini temsil etmektedir.⁵¹

Gelişmiş ülkelerin yaşam tarzı günümüzde, hızlı bir gelişme göstermiş olan iletişim araçları ile gelişmekte olan ülkelere yansımakta ve buralarda ikinci bir kültür oluşumunu hızlandırmaktadır. Dolayısıyla bir kültürel homojenleşme olgusu teknolojik yaygınlaşma ile daha hızlı yaşanmaktadır.

1.3.2.4. Eğitim Seviyesinin Düşüklüğü

Gelişmekte olan ülkelerin sosyo-kültürel düzeylerini belirleyen önemli faktörlerden biri de eğitim düzeyidir. Eğitim, bireylere sağladığı özel yararlar yanında, toplumsal açıdan yaratmış olduğu dışsallıklar nedeniyle de ülkelerin ekonomik kalkınmalarında önemli rol oynamaktadır. Bireylerin eğitim seviyesi yükseldikçe nitelikli işgücü darboğazı aşmakta, bilimsel ve teknolojik yenilikler hız kazanmaktadır. Emegin verimliliğinin artmasının sonucu ulusal gelir düzeyi hızla artmakta, yaratılan gelir daha hakça paylaşılır hale gelmektedir. Eğitim düzeyi artan toplumlarda yönetim daha demokratik bir nitelik kazanmakta, ekonomik ve siyasal istikrarı sağlamak kolaylaşmakta ve suç işleme oranları düşmektedir. Eğitime yapılan harcamalar uzun dönemde bir

⁵¹ Savaş, **Kalkınma Ekonomisi**, s. 20-21.

yatırım harcaması olarak yarattığı artan getiri nedeniyle ekonomik kalkınmayı hızlandırmaktadır⁵².

Ülkeler okuryazarlık oranı bağlamında değerlendirildiğinde düşük gelir düzeyine sahip yoksul ülkelerde okuma yazma bilmeyenlerin hala yüksek bir oran içerdiği görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde okuryazar olmayanların oranı yok denecek kadar az iken; düşük gelirli gelişmekte olan ülkelerde aktif nüfusun önemli bir kısmı okuma yazma bilmemektedir. Okuma yazma bilmeyenlerin oldukça yüksek olduğu gelişmekte olan ülkelerde, mevcut eğitim kurumları hızlı nüfus artışı karşısında yetersiz kalmaktadır.

Yetişmiş insan kıtlığından, ithal ettikleri teknolojileri dahi etkin kullanmaktan uzaktırlar. Teknoloji ithal eden ülkeler, üretim için ithal ettikleri makinelerin kurulumunu ve makinelerin kullanımını kendi ülkelerinden bulamadıkları için eleman ithal etmektedirler. Gerekli niteliklere haiz insan yetiştirilebilmesi ise ancak yurtdışına eğitim için eleman yollanmasını gerekli kılmaktadır. Yüksek nitelikli işlerin çoğu için bu durum söz konusudur.

1.3.2.5. Sağlık Olanaklarının Yetersizliği

Sağlık olanaklarından yararlanma açısından gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında önemli farklılıklar görülmektedir. Ortalama yaşam beklentisi, sağlık harcamalarının GSMH içindeki payları, toplam kamu harcamaları içinde sağlığa ayrılan paylar, fert başına düşen sağlık harcamaları, yüz bin kişiye düşen doktor sayısı ve bin canlı doğum başına bebek ölüm oranları gibi göstergelerden ülkenin sağlık yönünden de kalkınmışlığını ölçmekte yararlanılmaktadır.

Ülkelerarası az gelişmişliği belirlemede en önemli faktörlerden biri olan ortalama yaşam beklentisi gelişmiş ülkelerde gelişmekte olan ülkelere göre daha uzundur. Yüksek gelirli ülkelerde ortalama yaşam süresi 78,3 yıl iken, üst orta gelirli ülkelerde ortalama yaşam süresi 72, alt orta gelirli ülkelerde 70, düşük gelirli ülkelerde ise 59,1'dir.⁵³

⁵² Nazım Öztürk, "İktisadi Kalkınmada Eğitimin Rolü", *Sosyo Ekonomi*, Cilt: 1, Sayı: 1, Ocak-Haziran 2005, s. 1.

⁵³ UNDP, *Human Development Report 2004 Cultural Liberty in Today's Diverse World*, Published for United Nations Development Programme, New York, 2004, p. 139.

Gelişmekte olan ülke insanların ortalama yaşam beklentilerinin daha düşük olmasının nedeni yeterli düzeyde beslenememeleri, elverişli olmayan konutlarda oturmaları ve yeterli sağlık hizmetlerinden yararlanamamalarıdır. Gelişmiş ülkeler GSMH'dan sağlık harcamalarına daha yüksek pay ayırırken, gelişmekte olan ülkeler daha düşük pay ayırabilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerdeki sağlık olanaklarının yetersizliği nedeniyle salgın hastalıklar ve bunlarla mücadelede yetersiz kalınmakta, gerekli ilaç ve tedavi yöntemlerini ancak gelişmiş ülkelere tedarik edebilmektedirler. Sıtma, verem gibi artık gelişmiş ülkelere önemini yitirmiş hastalıklardan her yıl milyonlarca insan gelişmekte olan ülkelere ölmektedir.

1.3.2.6. Cinsiyet Ayırımı

Gelişmekte olan ülkelere kadınların toplumdaki yeri, sosyal, ekonomik ve siyasal hakları açısından gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında önemli farklılıklar söz konusudur. Kadınların sosyal yaşamları dikkate alındığında genellikle yasaların kadın-erkek eşitliğini kabul etmelerine karşın, sosyoekonomik koşullar gelişmekte olan ülke kadını geri plana itmektedir. Gelişmekte olan ülkelere kurumsal olarak yasalarda kadın-erkek eşitliği söz konusu olsa bile uygulamada kadınlar erkeklerden aşağı statüde kabul edilmektedir. Az gelişmiş ülkelere kadınlar, özellikle kırsal yörelerde en ağır işleri yapmak zorunluluğu altında yaşarken, kentlerde kadınların belirli bir meslek kolunda çalışıp başarıya ulaşma olanağı çok sınırlıdır. Gelişmekte olan ülkelere kadının ev işleri ve çocuklarla ilgilenmesi dışında sosyal bir görevi ve sorumluluğu yoktur. Kadın çoğu kez kendini belirli bir mesleğe yöneltecek eğitim olanaklarından da yoksun bulunmaktadır. İş yaşamı kadın için kısıtlıdır. Böylece ekonomik açıdan erkeğe bağımlı olan kadın için özgürlük, çok sık duyduğu fakat anlamını pek iyi kavramadığı bir sözcüktür.⁵⁴

1.3.3. Gelişmekte Olan Ülkelerin Siyasal Yapılarından Kaynaklanan Engeller

Gelişmekte olan ülke halkları, ekonomik anlamda az gelişmiş olmalarının nedenini uzunca bir süre siyasal egemenliğe sahip olamamaları olarak görmüşler ve bağımsızlığı

⁵⁴ İlkın, a.g.e. s. 22.

kalkınmanın kilit kavramı haline getirmişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerin en önemli siyasal özellikleri arasında ise demokratikleşememe ve siyasal istikrarsızlık gelmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler ister uzun bir geçmişleri olsun, isterse bağımsızlıklarını yeni kazanmış olsunlar, demokratik kurumlardan yoksun bulunmaktadırlar. Bu nedenle siyasal rejimlerinde ülkelerin sosyal yapısı, çeşitli biçimler altında otoriter yönetim eğilimini ortaya koymaktadır. Gelişmiş ülkelerde siyasal sistem belirli bir kararlılığa sahipken, gelişmekte olan ülkelerde siyasal sistemin işleyiş süreci sık sık kesintiye uğramakta, siyasal sistem kurumsallaşamamaktadır. Halkın siyasal sisteme katılımı ve siyasal partilerin halkın taleplerini dile getirme fonksiyonları tam olarak sağlanamamaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde siyasal istikrarı sağlamak için yoğun çaba sarf edilerek bazan modern anayasalar yapılmakta, bazan de bu anayasalar askeri darbelerle çiğnenmekte; siyasal çekişmeler kimi zaman silahlı çatışmaya dahi dönüşebilmektedir. Bazı gelişmekte olan ülkelerde yıllardır süren diktatörlükleri siyasal istikrar olarak yorumlamak olanaksızdır. Gelişmekte olan ülkelerdeki siyasal istikrarsızlığın doğal bir sonucu olarak siyasal iktidar sık sık el değiştirmektedir.⁵⁵

Gelişmekte olan ülkelerin bir başka sorunu da, popülist politikalarlardır. Siyasal partiler iktidara gelirken veya iktidarda kalabilmek için popülist politikalar izlemekte, bu durum kamu harcamalarının hızla artmasına neden olmaktadır. İktidarda kalmak isteyen partiler yanlış ve marjinal etkinliği tartışmalı alanlara yapılan harcamalarla ekonomi üzerinde ilave bir yük oluşturmaktadır. Ekonominin uzun dönemli performansı açısından kamu harcamalarının kamu gelirleriyle finansmanı gerektiği halde politikacı seçim döneminde yapay bir ekonomik canlanma sağlayarak seçmenin oyunu almak amacıyla emisyon ve borçlanmayı tercih etmektedir. Oysa bu politikalar uzun dönemde doğuracağı sorunlar sadece seçmenin sırtına yüklenmemekte, aynı zamanda politikacı da bu sorunların bir taşıyıcısı haline gelmektedir. Emisyon, enflasyonu körükleyerek fiyat istikrarını bozmaktadır. Borçlanma uzun dönemde açıkların monetizasyonu sonucunu doğurmaktadır. Ulusal paranın değer kaybı, kronik dış açıklar, yüksek faiz oranları gibi sorunlar ortaya çıkmakta, faiz oranlarının artması dışlama etkisi ile yatırımları

⁵⁵ İbrahim Sevindirici, *Az gelişmişliğin Ekonomisi*, Ankara, İtlik Kitapları, 1999, s. 152.

azaltmaktadır. Vergi yükünün artması, piyasaya yönelik çabaları ve sermaye birikimini olumsuz etkilemekte; ekonomik büyüme ve produktivite üzerinde olumsuz sonuçlar doğurarak, vergi kaçakçılığına ve vergi ahlakının bozulmasına neden olmaktadır.

Ekonomik kararlarda siyasal tercihlerin ön plana çıkarılması, hem devletin etkin çalışmamasına, hem de ekonomik yapıya uygun düşmeyen kararların alınmasına neden olmaktadır. Ekonomi yönetiminin siyasileşmesi alınan ekonomik kararları da siyasal nitelikli kararlar haline getirerek siyaseti ön plana çıkartmaktadır. Siyasal partiler kendi seçim bölgelerine gereksiz gelir ve sermaye transferleri yapmaktadır. Siyasal karar alma ve uygulama sürecinde ortaya çıkan özel çıkar sağlama çabaları ekonomik ve siyasal yozlaşmayı beraberinde getirmektedir.⁵⁶

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabalarının önündeki engel durumundaki kısır döngüleri aşamamalarının önemli bir nedeni ve sonucu da finansal anlamda kalkınma çabalarında yetersiz kalmalarıdır.

Gelişmekte olan ülkelerde gelir seviyesinin düşük olması, tasarrufların düşük olmasına, tasarrufların düşük olması da yatırımların düşük düzeyde oluşmasına yol açmaktadır. Yatırımların düşük düzeyde gerçekleşmesi ise, gelirin düşük olmasına yol açmakta, böylece, gelişmekte olan ülkeler başlangıç noktasındaki düşük gelir düzeyinin neden olduğu yoksulluğun kısır çemberini tasarruf yatırım açısından kıramadıkları için gelişmemektedir.

Talep yönünden ise, yoksulluğun kısır döngüsü talep yatırım ilişkisi ile sağlanmaktadır. Gelir seviyesinin düşük olması iç piyasada satınalma gücünün düşük düzeyde oluşmasına yol açmakta, bu da toplam talebin düşük düzeyde oluşmasına neden olmaktadır. Talepteki yetersizlik yatırımların azalmasına neden olmakta, yatırımlar azaldıkça gelir daha da azalmaktadır. Böylece gelişmekte olan ülke, başlangıç noktasındaki düşük gelir düzeyinin neden olduğu yoksulluğun kısır çemberini yatırım talep açısından da kıramamaktadır.⁵⁷ Gelişmekte olan ülkeler, ekonomik ve sosyo-kültürel yetersizlikler anlamında, kalkınma çabaları için finansman sorunu yaşamaktadırlar.

⁵⁶ Nazım Öztürk, "Neo Liberal Yaklaşımlar Çerçevesinde Devletin Ekonomide Yarattığı Sorunlar", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi, Cilt:6, Sayı:33, Ocak 2005, s. 211.

1.4. Kalkınma Çabalarının Finansmanı

Gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından biri, gerekli yatırımların yapılamamasına neden olan finansman sorunudur. Yatırımlarının finansmanına yönelik devlet politikaları gerek daha yüksek vergilerin gerekse daha fazla borçlanmanın nedenleri olmuştur.

Gelişmekte olan ülkelerde, yaşanan hızlı nüfus artışı ve çarpık kentleşme, altyapı talebini artırmaktadır. Sınai faaliyetlerin birkaç büyük kent merkezlerinde toplanması, belli bir zaman sonra kalkınma faaliyetlerin devamı için gerekli temel altyapı gereksinimlerinin daha da artmasına yol açmaktadır. Büyük kentler giderek daha da büyürken geniş bir alana yayıldıklarından altyapı yatırımlarının maliyeti de artmaktadır. Altyapının oluşturulmasının kamudan beklenilmesi bu yatırımların maliyetini oldukça artırmaktadır. Bu nedenle, uzun dönemde kalkınma hızını maksimum kılacak, ekonominin sağlıklı ve dengeli biçimde işlenmesini sağlamak için altyapı yatırımlarının yeterli düzeyde gerçekleştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Gelişmiş ülkeler, 1973 Petrol Krizinden sonra, ithalatlarını sınırlamada gümrük tarifeleri yerine tarife dışı engellerden yaygın bir şekilde yararlanma yoluna gitmişlerdir. Bundan başka bu tarifelerin birçoğu ürünün işlenme derecesine bağlı olarak yüksek tutulmuştur (örneğin giyim ürünlerinden alınan vergi, pamuğa göre daha yüksektir). Bu yüksek etkin tarifeler gelişmekte olan ülkelerin ikincil ihracat endüstrilerinin gelişmesini engellemekte ve endüstriyel gelişmeyi sınırlamaktadır. Bu tip engeller gelişmekte olan ülkelerin ihracat gelirlerinin artmasını sınırlamaktadır. Ayrıca 1997 Asya Krizi, emek-yoğun sanayi malları fiyatlarının kriz dönemlerinde sermaye yoğun sanayi malları fiyatlarından daha hızlı düştüğünü göstermiştir.⁵⁷ Gelişmiş ülkelerin tarife engelleri maldan mala değişmekte, bu engellerin gelişmekte olan ülkeleri yıllık yaklaşık 40 milyar \$ gelirden mahrum ettiği tahmin edilmektedir. Son olarak bu konu ile ilgili Nisan 1994'te imzalanan Uruguay Round Antlaşması 1995'te 124 ülkenin imzası ile yürürlüğe girmiştir. Anlaşma birçok sektörde tarife ve tarife dışı ticari engellerin kaldırılmasını amaçlamaktadır. Ayrıca aynı anlaşma uyarınca 47 yıllık Gümrük Tarifeleri ve Ticaret

⁵⁷ Vural Savaş, *Kalkınma Ekonomisi*, 4. Baskı, İstanbul, Beta Yayını, 1986, s. 282.

⁵⁸ UNCTAD, *Trade and Development Report* 1999, p. 11.

Genel Anlaşmasının (GATT) yerine Dünya Ticaret Örgütü (WTO)'de 01.01.1995'te faaliyete geçmiştir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yaklaşık 3/4 'ü, 2000 yılı itibariyle, gelişmiş ülkelere yönelik olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde yabancı sermaye yatırımları ekonomik ve siyasal istikrarsızlıklar ve altyapı yetersizlikleri gibi nedenlerle düşük düzeyde gerçekleşmektedir. Bunda söz konusu ülkelerin siyasal yapılarındaki olumsuzluklar da etkili olmaktadır.

Aşağıda tablo 4'te ülke gruplarına göre doğrudan yabancı sermaye girişleri gösterilmiştir. Doğrudan sermaye girişlerindeki azalma yüksek gelirli ülkelerin aleyhine gelişmiş toptamdan aldıkları pay 3/4'ten 2/4 seviyelerine düşmüştür. Buna karşılık, orta gelirli, alt-orta gelirli ve düşük gelirli ülkelerin aldıkları payda önemli oranlarda artış meydana gelmiştir. Ancak dünya çapındaki sermaye girişlerinin toplamındaki azalma 2000'le 2003 yılları mukayese edildiğinde düşük gelirli ülkelerin çok etkilenmediği görülür. Yüksek gelirli ülkelerin toplam doğrudan yabancı sermaye girişlerinin söz konusu yıllarda % 69 azalırken, üst orta gelirli ülkelerde % 30 oranında, orta gelirli ülkelerde %12, alt-orta gelirli ülkelerde % 9 azalmış olup, düşük gelirli ülkelerde % 2 artış göstermiştir.

Tablo 4: Ülke Gruplarına Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi

Ülke Grupları		2000	2001	2002	2003
Yüksek Gelirli	Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi	1.344.990	631.495	545.080	420.998
	Toplamdan Aldığı Pay (%)	74	56	56	50
Üst-Orta Gelirli	Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi	68.296	72.440	52.149	47.867
	Toplamdan Aldığı Pay (%)	4	6	5	6
Orta Gelirli	Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi	156.748	164.070	141.403	138.493
	Toplamdan Aldığı Pay (%)	9	14	14	16
Alt-Orta Gelirli	Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi	166.190	174.833	153.952	151.776
	Toplamdan Aldığı Pay (%)	9	15	16	18
Düşük Gelirli	Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi	88.452	91.631	89.254	90.627
	Toplamdan Aldığı Pay (%)	5	8	9	11
	Toplam Miktar	1.824.675	1.134.469	981.838	849.761
	Önceki Yıla Göre Değişim (%)		38	13	13

Kaynak: World Development Indicators 2005, The World Bank, (<http://www.worldbank.org/data.html>)

Eylül 2005.

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabasında önemli bir yer teşkil edecek doğrudan yabancı sermaye girişi, gelişmekte olan ülkelerin lehine bir durum sergilemekte olup toplamdan aldıkları pay artarak devam edeceği yönündedir.

1.5. Dış Destek İhtiyacı

Gelişmekte olan ülkelerin borç yükü 1980'lerin başından bu yana kredi kuruluşları tarafından ortaya atılan çeşitli yeniden takvimlendirme, yeniden yapılandırma ve borç değiştirme şemalarına rağmen sürekli artmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin toplam ödenmemiş uzun vadeli borçları 1970'de yaklaşık 62 milyar dolar düzeyinde iken, bu miktar 1980'li yıllarda yedi katı artarak 481 milyar dolara ulaşmıştır. Günümüzde, gelişmekte olan ülkelerin toplam borçları 1970'li yıllara oranla 32 kat artarak 2,3 trilyon doları aşmaktadır.

Ekonomik kalkınmayı sağlamak açısından bu dış borçlanma faydalı ve bazı durumlarda zorunlu görünse bile maliyeti yüksektir. Son yıllarda bu borcun maliyeti bir çok gelişmekte olan ülkede faydalarını aşmıştır.

Az gelişmiş ekonomiler, içinde buldukları yapısal koşullara bağlı olarak teknolojik düzeyleri yetersiz olduğundan ve yeni teknoloji yaratma olanaklarından yoksun bulduklarından ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmek için, gelişmiş ülkelere teknoloji ithal etmek zorunda bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler ithal ettikleri yatırım malları ile teknoloji transfer edebildiği gibi özel yabancı sermaye yolu ile de teknoloji transferini gerçekleştirebilmektedir. Kimi zaman patent satın almak veya kullanılan yeni teknolojiye karşılık kira ödeyerek teknolojinin kullanımını edinebilmektedirler. Yeni teknoloji geliştiren firmalar bunun patent hakkını elinde bulundurmakta olup, gelişmekte olan ülkelerdeki firmaların bu yeni teknolojiyi kullanmaları için yeni üretim tekniğini satın almaları ya da kiralamaları gerekmektedir. Patent satan ülkeler kimi koşullar ileri sürebilmektedir bu koşulların en önemlisi de ihracat olanağının yasaklanması veya sınırlandırılmasıdır. Patent satan firma aynı zamanda kendisi de o malın üreticisi olduğundan o malın uluslararası pazarını daraltmak istememektedir. Patent satın alırken gelişmekte olan ülkelerin modası geçmiş teknolojileri almak ve sınırlayıcı koşul koydurmamak konusunda dikkat etmeleri gerekmektedir. Bu konuda gerekli özen gösterilmediğinde hem kaynak israfına yol

açılmış olacak, hem de sınai ihracat olanakları daraltılmış olacaktır. Patent satın alınmayıp kira ödenmesi halinde ise durum biraz farklıdır. Azgelişmiş ekonomiler bu durumda gelişmiş ekonomilerdeki firmalardan, teknolojiye bir bakıma parçabaşı bedeli ödemektedirler.⁵⁹

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabalarının önündeki, ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasal engelleri aşma/dönüştürme mücadelesi dış destek olmadan olanaksız gözükmektedir. Kalkınma için gerekli olan sermayenin kıt oluşundan başka, kalkınmaya yönelik projelerin hazırlanmasında ve uygulanmasında yeterli teknik donanımına sahip elemanın da kıt oluşu, sosyo-kültürel yapılarını geleneksel özelliklerden modern özelliklere dönüştürmede dış desteğe olan ihtiyacı artırmaktadır. Bu bakımdan Dünya Bankası Grubu önemli bir rol üstlenmiş bulunmaktadır.

---

⁵⁹ Manisalı. *Gelişme Ekonomisi*, s. 153.

II. BÖLÜM:

DÜNYA BANKASI VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER

Yaygın biçimde Dünya Bankası olarak adlandırılan kurumun doğru adı, Uluslararası Yeniden Yapılandırma ve Kalkınma Bankası'dır (The International Bank for Reconstruction and Development -IBRD).

Özellikle II. Dünya Savaşı'nın tahrip ettiği ülkelerin yeniden kalkınmalarına katkıda bulunmak amacıyla 1944'te Bretton Woods Konferansı'nda kurulan Dünya Bankası, 1946'da Washington'da çalışmaya başlamıştır.

II. Dünya Savaşı'nın tahribatı, ABD'nin Avrupa'ya sağladığı Marshall yardımlarının da desteğiyle giderildikten sonra Dünya Bankası'nın faaliyetleri gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabalarındaki yatırım kredisi gereksinimlerini karşılamak yönünde bir yatırım ve kalkınma bankası olarak süregelmiştir.

Dünya Bankası gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarının finansmanına, ülkelerin ekonomik ve mali politikalarıyla uyumlu kabul edilebilir projelere, kredi açarak katılır. Bu projelerin hazırlanmasından uygulanmasına teknik destek vererek katılır. Ayrıca kalkınma programlarının finansmanına yönelik program kredisi verir. Açılan krediler orta ve uzun vadeli olup 3-5-7 yıl ödemesiz, 15-20 yıl veya daha uzun vadeli ve değişken faizlidir. Banka sadece devletlere kredi verir. Özel sektöre verdiği krediler için devlet garantisi istemektedir.

Kuruluşundan 1965 yılına kadar daha çok altyapı projelerinin desteklenmesine karşılık, sonraları tarım ve sanayi kuruluşlarına yönelik krediler devreye girmiştir. Enerji sektörünün finansmanı Dünya Bankası'nın açtığı kredilerde birinci sırayı almakta, ulaşım sektörü onu takip etmektedir.

Dünya Bankası, gelişmekte olan ülkelerdeki yetişmiş eleman kıtlığından kaynaklanan "uygun yatırım projesi hazırlayamama" problemine çare olarak, kendi

uzmanlarını yollamak suretiyle kalkınma projelerinin hazırlanmasına da yardımcı olmaktadır.⁶⁰

Gelişmekte olan ülkelerde özel tipte bazı projeler vardır ki, bunların ulusal para cinsinden gerektirdiği harcamalara oranla, ithalat gereksinimleri oldukça düşüktür. Örneğin ülkenin iç finansman kaynağı (vergiler, iç borçlanma, vs., gibi) bulmakta güçlük çektiği ve enflasyonist etkileri dolayısıyla emisyonundan da kaçındığı büyük projelerde böyle bir durumla karşılaşılabilir. Genel üretim kapasitesi ve verimlilik düzeyine önemli katkılar yapması söz konusu olan bu gibi yatırımlarda Banka, projenin ithalat finansmanı kadar ulusal para harcamalarını da karşılayabilir.⁶¹

Banka, son yıllarda yoksullukla ilgili konulara öncelik vermektedir. 1990 yılı Dünya Kalkınma Raporu'nda, sosyal sektörlere ve tarıma yapılan yatırımları arttıran "emek zenginleştirici büyüme"nin öneminden söz edilmektedir. Bu yaklaşım elbette yoksulluğu azaltma kavramını içine almakta, belli başlı amaçları arasında ekonomik büyümenin yanısıra çevrenin korunması da bulunmaktadır. Ne var ki, Banka, hakkaniyet kavramının önemini de kabul etmesine rağmen, gelir ve toprak dağılımından söz etmekte çekimser davranmış ve insan hakları ile demokrasiyi gündemine almamıştır.⁶²

Dünya Bankası politikaları gereği üç tip kredi açmaktadır. Bunlar, proje kredileri, program kredileri ve ulusal para kredileridir. Bankanın kredi politikası proje kredileri üzerine kurulmuştur. Diğer krediler fazla yaygın değildir. Kredi değerlendirilmesinde, sağlanacak fonların borçlu ülkenin üretim kapasitesi ve ekonomik verimliliği üzerinde yapacağı katkılar ile yatırımın kendini geri ödeme gücü temel alınır.

Gelişmekte olan ülkelerde, proje kredileri kadar program kredilerine, yani kalkınmanın genel olarak gerektirdiği hammadde, ara malları ve yatırım malları ithalatına ihtiyaç vardır. Oysa Dünya Bankası politikası gereği yalnızca proje kredisi veriyordu. Sonradan, proje kredileri yanında ülkelerin ödemeler dengesine doğrudan katkı sağlayan program kredisi de (proje dışı krediler) sağlanmaya başlamıştır. 1980'den sonra ise,

⁶⁰ Erol Üçer, *Para ve Finans*, İstanbul: Emlak Bankası Yayınları, 1996, s. 312.

⁶¹ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, 14. Baskı, İstanbul: Güzem Yayınları, 2001, s. 124.

⁶² John Clark, *Kalkınmanın Demokratikleşmesi, Gönüllü Kuruluşların Rolü*, (Çev. Serpil Ural), Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayını, 1996, s. 40.

tümüyle program kredilerine dayalı Yapısal Uyum Kredileri de (SAF), finansman kaynakları arasına girmiştir.

Dünya Bankası'nın yapısal uyum programları, kredi politikasındaki vurgu değişikliğini de yansıtmaktadır. Belirtmek gerekir ki, IMF'in aksine Dünya Bankası'nın kredi politikası zaman içinde değişme göstermiş, önce Avrupa'da, sonra gelişmekte olan ülkelerde büyük altyapı projelerinin gerçekleştirilmesini amaçlayan Banka, 1970'lerde Mc Namara'nın başkanlığı altında yatırım projelerinin ürünlerinden yoksul kitlelerin yararlanamadığı sonucuna varmış "temel ihtiyaçların karşılanması" programını bu tespitin bir sonucu olarak geliştirmişti. Bazı iktisatçılar, "yoksulluğun giderilmesinin" söz konusu dönemde Banka'nın "kavramsal odağı ve moral amacı" haline geldiğini öne sürmektedir.⁶³

1980'lerden itibaren yapısal uyum yaklaşımının egemen olması ile birlikte "piyasa dostu" politikaların benimsendiği, "yoksullukla mücadele", "gelir dağılımındaki bozuklukların giderilmesi" gibi söylemlerin son bulduğunu görmekteyiz. "Döviz kısıtı altında bile ekonomilerin büyümeye devam etmesinin" ancak piyasa ekonomisini esas alan, dışa açık yapılarda mümkün olabileceği savunulmaya başlamıştır.⁶⁴

Yine de Bankanın toplam taahhütleri içinde 1980'lerde % 15 olan sosyal sektörlerin payı, 1990'ların ilk yarısında % 26'ya yükselmiştir. Ancak, bu artışla birlikte ortaya çıkan bir yeni gelişme de kredilerin koşulluluk şartlarının genişlemesi olmuştur.

1990'da Dünya Bankası yoksullukla mücadele ve çevre sorunlarına ilişkin tutumunun eleştirilmesinin de etkisiyle daha emek-yoğun büyüme ve yoksulların sosyal hizmetlerden daha iyi yararlanabilmelerini öngörüp iki parçalı bir strateji de önermiştir. Ancak, Banka'nın kendi ilk değerlendirmesine dikkatli bir bakış, stratejinin ilk kısmının hak ettiği ilgiyi göremediğini ortaya koymaktadır. İkinci kısma gelince, Banka, ekonomik ve finansal reform politikalarıyla bütünleştirilmiş, açıkça belirlenmiş bir sosyal reform politikası formüle etmemiştir. Uygulamada, sadece eğitim, nüfus, sağlık ve beslenmeyi vurgulamıştır.

⁶³ Taylor L. "the Revival of the Liberal Creed-the IMF and the World Bank in a Globalized Economy". *World Development*, Vol: 25, No: 2. 1997, p. 145.

⁶⁴ H. Tomann, "The Debt Crisis and Structural Adjustment in Developing Countries", *Intereconomics*, September/October, 1998, p. 203.

2.1. Dünya Bankasının Amaçları

Dünya Bankası'nın amacı dünya para piyasalarından daha elverişli koşullarda borç alma işlevini kullanarak elde ettiği fonları, gelişmekte olan ülkelerin öncelikli ekonomik kalkınma projelerinin finansmanı için kullanmaktır. Uluslararası ticaretin uzun vadede dengeli gelişmesine destek vermek; üye ülkelerdeki üretken kaynakların gelişmesini sağlayacak uluslararası yatırımları destekleyerek üye ülkelerdeki üretkenlik artışına, çalışma koşullarının iyileştirilmesine ve yaşam düzeyinin yükseltilmesine katkıda bulunmak; banka tarafından verilen veya garanti edilen ödünçler ile diğer uluslararası ödünçler arasında eşgüdümü sağlamak; boyutları ne olursa olsun öncelikle en yararlı ve ivedi projelere öncelik tanımaktır.⁶⁵ Gelişmiş ülkelerin mali olanaklarını gelişme yolundaki ülkelere kanalize ederek gelişme yolundaki ülkelere proje ve program kredileri vererek, sürdürülebilir büyümeyi sağlamak, insanların yaşam standartlarını yükseltmek, yoksulluğu azaltmak ve insanlara yatırım yapmaktır.

1 Temmuz 1944 yılında kuruluş yasası kabul edilen Dünya Bankası, 1946 yılında faaliyete geçmiştir.⁶⁶ Banka'nın amaçları ana sözleşmesinin birinci maddesinde özet olarak şu şekilde ifade edilmektedir⁶⁷:

- i. Üye ülkelerin, savaşın oluşturduğu yıkıntıların düzeltilmesi de dahil olmak üzere, kalkınma ve yeniden yapılanma çabalarına, verimli sermaye yatırımları aracılığıyla yardımcı olmak, gelişmekte olan ülkelerin kaynaklarının ve verimli kullanım olanaklarının geliştirilmesini özendirmek.
- ii. Özel yabancı yatırımları, garanti vermek ya da krediye katılımda bulunmak yoluyla desteklemek; özel sermayenin yetersiz olduğu yerlerde kendi kaynaklarını kullanarak destek sağlamak.
- iii. Uluslararası ticareti geliştirmek ve ödemeler dengesi istikrarını sürdürebilmek için kalkınma amaçlı uluslararası yatırımları özendirmek.

⁶⁵ http://www.worldbank.org/html/extdr/backgrd/ibrd/art5.htm*1, Ağustos 2005

⁶⁶ Sevgi Gerek, *Finansal Küreselleşme ve Türkiye*, Eskişehir: Anadolu Üniv. İİBF Yayınları, 1999, s. 17.

⁶⁷ Mağfi Eğilmez, *Uluslararası Para Fonu Dünya Bankası Grubu ve Türkiye*, İstanbul: Creative Yayıncılık, 1997, s. 65.

iv. Başka kanallardan sağlanan kredileri yeniden düzenlemek ya da garanti etmek suretiyle daha yararlı ve acil projelerde öncelikle kullanılmasını sağlamak.

v. Savaş döneminden barış dönemine geçişte mümkün olan en uygun koşulların sağlanmasına yönelik uluslararası yatırımları yönetmek.

Dünya Bankası'na üye olan ülkeler aynı zamanda IMF'nin de üyesidir. Ancak Dünya Bankası klasik bir banka değildir. Özel hesap açtırılmadığı gibi ödünçlerin büyük bir bölümünü de devletlere vermektedir.⁶⁸

Dünya Bankası'nın 1970'li yıllarda ağırlıklı olarak yöneldiği konulardan biri olan yoksullukla mücadele, 2000 yılında Banka'nın yeniden yoğunlaştığı bir alan olmuştur. Bu amaçla Dünya Bankası, "Yoksullukla Mücadele" adıyla yayınladığı 2000/2001 yılı Kalkınma Raporu'nda yoksulluğun global düzeydeki durumunu ortaya koymakta ve çözüm önerilerini ileri sürmektedir. Rapor, mevcut yoksulluğun görünümünü sadece düşük gelir ve tüketimi kapsayarak değil; eğitim, sağlık, beslenme ve beşeri gelişmenin diğer alanlarındaki yetersizlikleri kapsayarak ele almaktadır.

Rapora'a göre yeni yüzyılın başlangıcında yoksulluk büyük oranlarla global bir sorun olarak var olmaktadır. Dünyadaki 6 milyar insanın 2.8 milyarı günde 2 \$'dan daha düşük, 1.2 milyarı günde 1\$'dan daha düşük bir miktarla yaşamını sürdürmektedir. Her 100 bebekten 6'sı bir yaşına gelmeden, 8'i beş yaşına gelmeden ölmektedir. Okul çağına gelen her 100 çocuktan 9 erkek ve 14 kız çocuğu okula gitmemektedir.⁶⁹ Global eşitsizliğin genişlemesi, birçok insan için adaletsizliği ve mahrumiyeti artırmaktadır. Sonuçta, sosyal hareketlilik ve fırsat eşitliği çoğu insan için uzak ve yabancı bir kavram olarak var olmaktadır. Bu sorunların çözümüne yönelik olarak Dünya Bankası aşağıdaki alanlardaki faaliyetlerin desteklenmesini önermektedir⁷⁰:

i. Fırsatların teşvik edilmesi: Yoksul insanların toprak ve eğitim gibi varlıklarını güçlendirmek yoluyla bu varlıkların kazançlarını artırarak yoksullara yönelik ekonomik olanakları genişletmek;

⁶⁸ http://www.worldbank.org/html/extdr/backgrd/ibrd/art5.htm*1, Ağustos 2005.

⁶⁹ The World Bank, **World Development Report 2000/2001 Attacking Poverty**, Washington D.C., 2000, p. vi.

ii. Yetki tanımayı kolaylaştırmak: Yoksul insanlara karşı daha duyarlı ve sorumlu devlet kurumlarını oluşturmak, yoksul insanların siyasi ve yerel süreçte karar vermelerine yönelik katılımı artırmak. Cinsiyet, ırk, din ve sosyal statü farklılıklarından kaynaklanan sosyal engelleri ortadan kaldırmak;

iii. Güvenliği artırmak: Yoksul insanların hastalıklara, ekonomik şoklara, kıtlıklara ve doğal afetlere karşı olan hassaslığını ortadan kaldırmak.

Bu alanlardaki gelişmeler birbirini köklü olarak tamamlamaktadır. Her biri kendi alanında önemli ve diğerlerini geliştirir niteliktedir. Bu nedenle yoksulluğu azaltmaya yönelik faaliyetler hem yerel, hem de global olarak düşünülmelidir. Çünkü kalkınmanın başarılı olabilmesi, kapsamlı, çok yönlü ve entegre edilmiş uygulamalar gerektirmektedir. Bu kapsamda Dünya Bankası aşağıdaki beş faaliyet alanını bu amaç için anahtar konumda görmektedir⁷¹:

i. Global finans istikrarını teşvik etmek ve zengin ülkelerin pazarlarını yoksul ülkelerin tarımsal mal, üretim ve hizmetlerine açmak;

ii. Bilgi farklılıkları arasında köprü olmak, teknoloji ve bilgiyi dünyaya ulaştırmak;

iii. Özellikle tarımsal ve tıbbi araştırmalara yönelik olarak kamu malları için kaynak sağlamak;

iv. Yoksulluğa son verme alanında faaliyet gösteren ülkelere yardım etmek amacıyla yardım ve borç kolaylıklarını artırmak;

v. Yoksul insanların organizasyonlarıyla birlikte uluslararası bağlantıları kapsayan global toplantılarda yoksul insanlara ve yoksul ülkelere söz hakkı vermek.

Ortaya konulan ve Dünya Bankası'nın ileri sürdüğü çözüm alanları dikkate alındığında yoksulluğu azaltmaya yönelik çabaların yerel ve global düzeyde sürdürülmesi gereğinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bununla beraber, hem yerel, hem de global

⁷⁰ Ibid., p. vi.

⁷¹ Ibid., p. vii.

düzeydeki uygulamaların kendi içinde birbirine entegre edilmesi ve yoksul ülkelere uluslararası arenada daha fazla söz hakkı ve katılım hakkı verilmesi yoksullukla mücadelede büyük bir önem taşımaktadır.

2.2. Dünya Bankasının Yönetim Yapısı ve İşleyişi

Uluslararası kurumlardan yerel kurumlara kadar bütün kurumlar, belli kurallar çerçevesinde kendine özgü yapılarını belirginleştirmek ve hiyerarşik düzenlerini kurmak durumundadır. Bu çerçevede Dünya Bankası'nın kurumsal yapısı aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir.

2.2.1. Governörler Kurulu

Dünya Bankası Governörler Kurulu, her üye ülke tarafından atanmış olan bir guvernör ve vekilinden oluşmaktadır. Governörler genellikle maliye ve ekonomi bakanları olurken; yardımcıları merkez bankası başkanları, hazine müsteşarları gibi üst düzey bürokratlardan oluşmaktadır. Dünya Bankası'nın ana sözleşme hükümlerine göre Kurul'un devredemeyeceği karar yetkileri şunlardır⁷²:

- i. Yeni üyelerin kabulü ve kabul koşullarının belirlenmesi.
- ii. Sermayenin artırılması veya azaltılması.
- iii. Üye ülkelerin üyeliğinin askıya alınması.
- iv. İcra Direktörleri tarafından sunulan anlaşmaların yorumlanmasında ortaya çıkan sorunların çözümü.
- v. Diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliğinin karşılaştırılması.
- vi. Banka'nın faaliyetlerine son verilmesi ve varlıklarının dağıtımı.
- vii. Banka'nın net gelirlerinin dağıtımını kararlaştırma.

⁷² http://www.worldbank.org/html/extdr/backgrd/ibrd/art5.htm*11, Ağustos 2005

2.2.2. İcra Direktörleri Kurulu

İcra Direktörleri Kurulu, Banka'nın genel faaliyetlerini yürütmek ve Guvernörler Kurulu'nun devrettiği yetkileri kullanmakla yükümlüdür. Kurul, Dünya Bankası kredilerine ilişkin konularda ve Banka'nın genel faaliyetlerini yönlendiren politika konularında karar verici konumdadır. Bununla birlikte kurul, Guvernörler Kurulu'na yıllık toplantılarda hesap kontrolü, yönetim bütçesi ve faaliyetlere ilişkin yıllık raporları sunmakla da yükümlüdür.⁷³

Kurulda 12 icra direktörü bulunmaktadır. İcra direktörleri 2 yılda bir atanmakta veya seçilmektedir. Her icra direktörünün yokluğu durumunda yerine oy kullanabileceği bir vekili mevcuttur. Kurulun karar alabilmesi için oy sayısının toplam oylardan bir fazlası olması gerekmektedir. Kurul, Dünya Bankası'nın günlük faaliyetlerini yürütmekten sorumlu olduğundan dolayı toplantıları süreklilik arz etmektedir.

2.2.3. Dünya Bankası Başkanı ve Personeli

Banka'nın genel yönetiminden sorumlu olan Dünya Bankası Başkanı, Dünya Bankası Grubu içindeki tüm kuruluşların da başkanlığını yapmaktadır. Dünya Bankası başkanlığı ataması, İcra Direktörleri Kurulu tarafından gerçekleştirilmektedir. İcra Direktörleri kurulu; guvernör, icra direktörü veya bunların vekili olmayan bir kişiyi başkan olarak atamaktadır⁷⁴.

Geleneklere göre Dünya Bankası başkanı ABD'lidir. Başkan, Dünya Bankası Grubu personelinin en yüksek düzeydeki amiri konumundadır. Dünya Bankası'nda başkanın 4 kıdemli yardımcısı olmalı beraber çeşitli bölümlerden sorumlu 15 adet başkan yardımcısı bulunmaktadır⁷⁵. Başkan, İcra Direktörleri Kurulu'nun politikasına uygun olarak Banka'nın yönetiminden, memurların atama ve görevden alınma işlemlerinden sorumludur.

Dünya Bankası'nın personeli başkana bağlı olup uluslararası memur statüsüne sahiptir. Personel görev ve hizmetleri açısından tamamen Dünya Bankası'na bağlıdır. Dünya bankası personeli mümkün olduğunca geniş bir coğrafi temsil esasına göre

⁷³ World Bank, *Annual Report*, 1996, p. 25.

⁷⁴ http://www.worldbank.org/html/extdr/backgrd/ibrd/art5.htm*1, Ağustos 2005.

alınmakta ve atamalarda mesleki tecrübe ve yetenek ön plana geçmektedir⁷⁶. Banka'nın, çoğunluğu Washington'da yerleşik 6000 kadar personeli mevcut olup, gelişmekte olan 45 ülkedeki temsilciliklerine ilave olarak Cenevre, Londra, New York, Paris ve Tokyo'da da temsilcilikleri bulunmaktadır⁷⁷.

2.2.4. Dünya Bankası'na Üyelik

Kurumsal yapılar belli amaçlar çerçevesinde kurulan tüzel kişiler olarak oluşurlar. Bu kurumlarla ilişki içerisine giren kurum veya kuruluşlar, bu süreci belirlenmiş kurallar çerçevesinde yürütürler. Dünya Bankası, kendisine üye olan ülkelerle yukarıda belirtilen çerçevede belli kriterler özelinde ilişki kurmaktadır. Bu süreci aşağıdaki şekilde kısaca belirtmek mümkündür.

GOÜ'nün Dünya Bankası'na üyeliğinin temelinde bu ülkelerin kalkınma çabalarına ilişkin finansman gereksinimlerini sağlama ihtiyacı yatmaktadır. Dünya Bankası'na gelişmiş ülkelerin üye olması ise temelde iki nedene dayandırılmaktadır⁷⁸:

i. Gelişmekte olan üye ülkelerin kalkınma çabalarına destek olmak amacıyla kaynakların daha dengeli dağılımına katkıda bulunmaktır. Bu yolla dünya ticareti ve ülkelerarası iş bölümünü ve dolayısıyla uluslararası refahı artırmak amaçlanmaktadır.

ii. Dünya Bankası'nca gelişmekte olan üye ülkelerde finanse edilen projelerin ihalelerine kendi şirket ve kuruluşlarının katılabilmesi amaçlanmaktadır. Dünya Bankası'na üye olmayan bir ülkenin şirket ya da kuruluşlarının, Dünya Bankası tarafından finanse edilen bir projeye ilgili ihalelere ve projenin yürütülmesine katılması, banka kuralları gereğince mümkün olmamaktadır.

İster az gelişmiş, ister gelişmiş ülke olsun, bir ülkenin Dünya Bankası'na üye olabilmesi için o ülkenin öncelikle IMF'e üye olması gerekmektedir⁷⁹. IMF üyeliğinden

⁷⁵ Rıdvan Karluk, *Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar*, 3. Baskı, İstanbul: Tütünbank Yayınları, 1996, s. 198.

⁷⁶ Z. Sacit Önen, *Uluslararası Mali Kuruluşlar*, 3. Basım, Ankara: Gazi Üniv. Yayınları, 1996, s. 46.

⁷⁷ Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, *Çevre ve Kalkınma İlişkilerinde Dünya Bankası*, Ankara: Önder Matbaa, 1990, s. 113.

⁷⁸ Mağfih Eğilmez, a.g.e., s. 66.

ayrılan bir ülkenin Dünya Bankası üyeliği de otomatik olarak son bulmaktadır. Fakat IMF üyeliğinden ayrılan bir ülkenin Dünya Bankası üyeliğini sürdürmesi Dünya Bankası üyelerinin dörtte üç oy çokluğuyla alacağı kararlarla mümkün olabilmektedir. Üye ülkelerin Dünya Bankası'ndan ayrılması ise, prosedür olarak ülkenin Dünya Bankası'na tebligatta bulunması ile mümkündür⁸⁰. Üye ülkelerin Banka'daki oy oranları ise, "ağırlıklı oy verme sistemi" ne göre düzenlenmektedir. Bu sistemde her ülkenin 250 oyu olmasına karşın Banka'ya yatırılan her 100 bin dolar için ilave bir oy verilmektedir⁸¹.

2.3. Dünya Bankası'nın Örgütsel Yapısı

IBRD'nin GOÜ için sağladığı olanaklar faiz oranlarının yüksekliği, verilen kredilerin yetersizliği, kredi verilmesindeki katı tutumlar gibi gerekçelerle GOÜ tarafından önemli eleştirilere konu olmuştur.⁸² Bu eleştirilerden sonra IBRD'nin yetersiz kaldığı alanlarda faaliyet gösterecek yan kuruluşlar oluşturulmuş ve IBRD dahil oluşturulan bu kurumlar Dünya Bankası Grubu olarak adlandırılmıştır.

Dünya Bankası Grubu, Dünya Bankası (IBRD), Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA), Uluslararası Finans Kurumu (IFC), Uluslararası Yatırımları Garanti Ajansı (MIGA) ve Uluslararası Yatırım Anlaşmazlığı Çözüm Merkezi olmak üzere beş kurumdan oluşmaktadır. Dünya Bankası grubu içindeki her kurum kalkınmanın farklı alanlarında uzmanlaşmıştır. Bu kuruluşların tümü kaynak ve hesapları açısından birbirinden bağımsız iken yönetim ilişkileri açısından Dünya Bankası yönetimi altında toplanmaktadır. Bütün bu kurumların başkanlığını Dünya Bankası başkanı üstlendiğinden dolayı kurumların oluşturduğu gruba Dünya Bankası Grubu adı verilmektedir.

2.3.1. Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA)

Dünya Bankası'na bağlı kurumlardan işlevsel olarak en önemlisi olan Uluslararası Kalkınma Kurumu (IDA), 1960 yılında kurulmuştur. IDA, geliri düşük, geri kalmış ülkelere düşük faizli ve uzun vadeli kredi sağlayan kuruluştur.

⁷⁹ Edward S.Mason And Robert E. Asher, *The World Bank Since Bretton Woods*, Washington DC:The Brookings Institution, 1973, p. 544.

⁸⁰ http://www.worldbank.org/html/extdr/backgrd/ibrd/art6.htm*1 Eylül 2005

⁸¹ Sinan Vargı, "Dünya Bankası Demokratikleştirilmelidir", *Mülkiyetler Birliği Dergisi*, Cilt:XIX, Sayı: 175, 1995, s. 57.

⁸² İlker Parasız, Kemal Yıldırım, *Uluslararası Finansman*, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1994, s. 123.

IDA, klasik kredilerden daha esnek finansman kaynakları bulmak üzere kurulmuş, bu kuruluş resmi krediler yerine özel ticari banka kredilerinin yönetimini üstlenmiştir. Başlangıçta ikincil düzeyde olan bu işlev, 1970'li yıllarda birincil öneme yükselmiştir.⁸³

IDA, Banka sermayesinin en fazla paya sahip olan sanayileşmiş ülkelerin verdikleri ödeneklerle en düşük gelir grubunda yer alan gelişmekte olan ülkelere düşük faizle kredi açma görevini üstlenmiştir. IDA'nın kuruluşu Dünya Bankası açısından önemli bir gelişmedir. Bu sayede borçlanan ülkenin ödeme gücü dikkate alınmaksızın ödünç verilmeye başlanmıştır. Özellikle de bazı Asya ve birçok Afrika ülkesinin "gelecekte borçlarını geri ödeyememe" perspektifinin var olması IDA'nın kuruluşunda rol oynayan etkenlerden bir tanesidir. Ancak Banka hayır kurumu olmadığı için bedava kredi açmamaktadır; finansman ihtiyaçlarının değerlendirilmesinde, bu ülkelerin sahip oldukları "temel zenginlik kaynağı olan hammadde potansiyellerinin" dikkate alınması söz konusudur. Bu bağlamda, hammadde üretimi, fiyat ve talebin gelişimi konusundaki değerlendirme, mali desteği belirlemektedir.⁸⁴

IDA kredilerinden yararlanabilmek için kredi alacak ülkelerin fert başına düşen milli gelirinin 925 dolar veya daha az olması gerekir. Bununla birlikte, pratikte 1505 dolar veya daha az milli gelire sahip ülkelere de kredi verilmektedir.

IDA, Banka'nın yükünü hafifletmekte anahtar rol oynamaktadır. IDA yardımları yoksul ülkelere yoğunlaşmıştır. IDA'nın yardımları varlıklı üye ülkelere –bazı gelişmekte olan ülkeler de dahil- ve onların mali kaynaklarına bağlıdır.

Özellikle Dünya Bankası'nın yumuşak kredi kurumu olan IDA, yoksulluğa karşı verilen küresel savaşın kilit oyuncularından biridir.⁸⁵ Ayrıca çok yoksul ülkelere faizsiz kredi açan bir kurumdur.⁸⁶

Dünya Bankası kredilerinden yararlanma olanağı ancak belirli koşullara bağlı olmaktadır. Zaman içerisinde bu koşullara sahip olmayan yoksul Gelişmekte olan

⁸³ Ayman Güler, *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi Yapısal Uyarılama Politikaları*, TODAİE Yayını, No:266, Ankara, s. 49.

⁸⁴ Sinan Sönmez, *Dünya Ekonomisinde Dönüşüm, Sömürgecilikten Küreselleşmeye*, Ankara, İmge Kitapevi Yayınları, 1998, s. 316.

⁸⁵ TÇV., *Küresel Komşuluk, Küresel Yönetim Komisyonu Raporu*, Ankara, TÇV Yayını, 1996, s. 160.

ülkelerin Dünya Bankası kredilerinden yeterince yararlanamadığı ortaya çıkmıştır. Bu sorunu ortadan kaldırmak amacıyla Dünya Bankası, GOÜ'e daha uygun koşullarla kredi vermek amacıyla 1960 yılında IDA'yı kurmuştur. IDA'nın temel amacı, ekonomik kalkınmayı teşvik etmek, verimliliği arttırmak ve GOÜ'in yaşam standartını yükseltmektir. Kurum, genel olarak Dünya Bankası'nın kalkınma amaçlarına yardımcı olmakta ve Banka'nın faaliyetlerinde tamamlayıcı bir rol üstlenmektedir⁸⁷. IDA'nın yardımları en yoksul ülkelere odaklanmaktadır.

IDA'nın Dünya Bankası'ndan iki yönde farklılığı bulunmaktadır⁸⁸:

i. Dünya Bankası bütün gelişmekte olan ülkelerin kalkınma amaçlarına yönelik kredi açtığı halde IDA, yalnızca en az gelişmiş durumdaki ülkelere kredi açmaktadır.

ii. Dünya Bankası üye ülkelere kredi açarken onların ödemeler dengesinde yük yaratıp yaratmayacağı ile doğrudan ilgili değilken, IDA doğrudan bu amaca yöneliktir. Dünya Bankası kredileri piyasa kredilerine göre uzun bir vadeyi (beş yılı ödemesiz dönem olmak üzere 15-17 yıl) kapsarken, genellikle piyasa faiz oranlarına çok yakın bir faiz uygulanmaktadır. IDA kredileri 35-40 yıl vadeli ve sıfır faizli olarak düzenlenmektedir.

IDA'nın mali kaynakları üye ülkelerin sermaye katılımları, Dünya Bankası net gelirlerinden transferler ve IDA'nın zengin üyelerinin katkılarından oluşmaktadır. Ülkelerin IDA'ya üyeliği Dünya Bankasına üyelikten sonra gerçekleşmektedir. 2005 yılı itibarı ile IDA'nın 165 üyesi bulunmaktadır⁸⁹.

2.3.2. Uluslararası Finans Kurumu (IFC)

Uluslararası Finans Kurumu (IFC), özel sektör yatırımlarını finanse ederek ve teknik yardım sağlayarak, hükümetlere ve iş sahiplerine tavsiyelerde bulunur. Özel sektör yatırımcıları ile ortaklık kurar.

⁸⁶ www.un.org/Unic_tr/kisa_wb.htm, Mart 2005.

⁸⁷ Metin Erdem, *Devlet Borçları*, Bursa: Ekin Yayınları, 1996, s. 82-83.

⁸⁸ Eğilmez, a.g.e., s. 93-94.

⁸⁹ The World Bank, *Annual Report 2005*, Washington D.C., p. xii.

Dünya Bankası 1956 yılında yeterli sermayeye sahip olmayan özel işletmelere destek vermek amacıyla, kendisine bağlı olarak Uluslar arası Finansman Kurumu'nu (IFC) kurmuştur. IFC, üye ülkelerde bulunan özel sektörlerin çeşitli projelerine kredi verebileceği gibi, sendikasyonlarına da katılabilir. IFC'nin sermaye ortaklığına katılması da mümkündür.⁹⁰

Gelişmekte olan ülkelerin özel kesim kuruluşlarının yurtiçi piyasalarından finansman temin etmekte zorluk yaşamaları ve bu ülkelerde özel kesimin kalkınma çabalarına geniş kapsamlı katılımın özendirilmesine yönelik çalışmalar, 1956 yılında IFC'nin kurulmasını gerekli kılmıştır. IFC sözleşmesine göre kurumun amacı, özellikle gelişmekte olan üye ülkelerdeki verimli özel teşebbüsün gelişmesini teşvik etmek suretiyle iktisadi gelişmeye yardımcı olma ve böylece IBRD'nin faaliyetini tamamlamak olarak belirtilmiştir. Bu amaca yönelik olarak kurumun yapacağı işler şu şekilde sıralanmaktadır⁹¹:

- i. Normal koşullarla yeterli miktarda özel sermaye sağlanamayan durumlarda, üye ülkelerin kalkınmasına yardım edebilecek verimli özel teşebbüslerin kurulması, iyileştirilmesi ya da genişletilmesinin finansmanına, ilgili ülke hükümetinin garantisi aranmaksızın özel yatırımcılarla birlikte yardımcı olmak.
- ii. Yatırım olanaklarını, yerli ve yabancı özel sermayeyi ve deneyimli işletme elemanlarını bir araya getirmeye çalışmak.
- iii. Yerli ve yabancı özel sermayenin üye ülkelerde verimli yatırımlara akmasını ve buna yönelik koşulların oluşumunu sağlamaya çalışmak.

Kurumun, Dünya Bankası ve IDA'dan en belirgin farkı, onların Gelişmekte olan ülkelerin hükümetlerine kredi vermelerine karşılık IFC'nin gelişmekte olan ülkelerin özel kesim kuruluşlarına kredi vermesidir. Bununla birlikte, Dünya Bankası özel kesime verilen kredilerde devlet garantisi ararken, IFC kredilerinde devlet garantisi

⁹⁰ Sönmez, 1998, s. 316.

⁹¹ Nevzat Güran ve İsmail Aktürk, *Uluslararası İktisadi Kuruluşlar*, İzmir: Anadolu Matbaacılık, 1997, ss. 111-112.

aranmamaktadır. Kredi faizleri her bir yatırımın özellikleri göz önüne alınarak belirlenmekte ve kredilerde vade genellikle 15-20 yıl arasında değişmektedir⁹².

IFC üyeliği, Dünya Bankası'na üye olan her ülkeye açıktır. IFC, Dünya Bankası'ndan borç alarak, sahibi olduğu hisse senetlerini satarak ve sermaye piyasalarından borçlanarak finansman sağlamaktadır. Kurumun 178 üyesi olup 80'den fazla ülkeye yatırım yapmaktadır. Bu yatırımların yaklaşık % 40'ı finans sektörüne aittir⁹³

2.3.3. Uluslararası Yatırımları Garanti Ajansı (MIGA)

Dünya Bankası'nın diğer kurumlarından biri, Uluslararası Yatırımları Garanti Kurumu'(MIGA)dur. MIGA'nın görevi, gelişmekte olan ülkelerde ticari olmayan riskleri garanti altına almak ve bu ülkelerde yabancı sermaye yatırımlarını teşvik etmektir. MIGA, ayrıca bu ülkelerdeki yatırım olanakları ve teknik yardım konularında bilgilendirme yapmaktadır.⁹⁴

IDA ve IFC gibi Dünya Bankası'nın yan kuruluşu olan MIGA, 1988 yılında kurulmuştur. Temel amacı, Gelişmekte olan ülkelerdeki yabancı sermaye yatırımlarını, döviz kısıtlamaları ile konvertibilite şartlarında meydana gelen değişiklikler sebebiyle ortaya çıkan transfer zorluklarına, politik istikrarsızlık, ulusallaştırma ve yatırım sözleşmelerinin bozulması dolayısıyla karşılaşılan ticari olmayan risklere karşı korumaktır. Bununla birlikte MIGA, GOÜ'e yönelik teknik yardımları ve yatırımları teşvik etmekte ve böylece Dünya Bankası, IDA ve IFC çalışmalarını da desteklemektedir⁹⁵

MIGA'nın faaliyetleri "garanti programı" ile "politika ve danışmanlık hizmetleri" olmak üzere iki grupta toplanmaktadır⁹⁶. Garanti kapsamı çerçevesinde MIGA, gelişmekte olan üye ülkelere yönelik yabancı sermaye yatırımlarına, özellikle politik risklere karşı garanti sağlamakta, bu risklere karşı yatırımları sigortalamaktadır.

⁹² Cem Alpar ve M. Tuba Ogun, **Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar**. Ankara: Türkiye Ekonomik Kurumu, 1985, ss. 110-115.

⁹³ <http://www.worldbank.org/html/extdr/about/wbgis.htm> Ağustos 2005.

⁹⁴ Mahfi Eğilmez, "Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası Grubu ve Türkiye", s. 5. (<http://www.mahfiegilmez.com.tr/kose-7htm>) Eylül 2005.

⁹⁵ Karluk, **Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar**, s. 204.

⁹⁶ Güran ve Aktürk, a.g.e., ss. 139-141.

Koruma kapsamına, hisse senedi yatırımları, hisse sahiplerince açılan veya garanti edilen krediler, teknik yardım ve yönetim sözleşmeleri ile imtiyaz ve lisans sözleşmeleri gibi dolaysız yatırım türleri ve belli koşullar altında mali kurumlarca açılan krediler girebilmektedir.

“Politika ve danışmanlık hizmetleri kapsamında” MIGA’nın temel amacı, GOÜ’e yabancı sermaye akımını teşvike yardımcı olmak ve bu ülkelerde cazip ve uygun bir yatırım ortamı oluşturulmasına katkıda bulunmaktır. MIGA içinde aynı isimle oluşturulan birim, yatırım teşvik fonlarının organize edilmesi, Gelişmekte olan ülkelerdeki yatırım düzeyinin genişletilmesini ve ortak yatırım olanaklarının teşvikini amaçlayan araştırmalar yapılması ve diğer ilgili faaliyetlerde bulunulması gibi konularda GOÜ’e danışmanlık hizmetleri sunmaktır.

MIGA üyeliği, Dünya Bankası’nın diğer yan kuruluşlarında olduğu gibi Dünya Bankası’na üye olan her ülkeye açıktır. Kurumun mali kaynakları, başta sermaye olmak üzere, yatırımcılara verdiği garanti karşılığında aldığı ücret, pirim ve diğer gelirlerden oluşmaktadır. Kurumun 1996 yılında 46 olan üye sayısı 2005’te 167’ye ulaşmıştır⁹⁷.

2.3.4. Uluslararası Yatırımları Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi (ISCID)

Gelişmekte olan ülkeler açısından çok önemli olan diğer bir kurum ise, Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Uzlaşma Merkezi’ (ICSID)dir. Üye ülke ile bir başka üye ülkenin kişi ya da kurumları arasında çıkabilecek olan anlaşmazlıkların çözümüne yardımcı olmak amacıyla 1965 yılında kurulmuştur. ICSID’in faaliyet alanı, ağırlıklı olarak uluslararası tahkimdir. Yabancı yatırımcılarla ev sahibi ülke arasındaki yatırımla ilgili uyuşmazlıklarda, uzlaşma ve tahkim sağlayarak uluslararası yatırımları teşvik eder.⁹⁸

Yabancı yatırımcıların gelişmekte olan ülkelerde yatırım yapmaya yönelirken normal ticari risklerin dışında kalan tehlikelerden çekinmesi, Dünya Bankası’nı yabancı sermayenin ürettiği riskleri ortadan kaldıracak ve yabancı yatırımcılara güven verecek bir ortam yaratmak amacını taşıyan ISCID sözleşmesini 1965 yılında hazırlamaya

⁹⁷ <http://www.worldbank.org/html/extdr/about/wbgis.htm> Ağustos 2005.

⁹⁸ United Nations Information Centre, s. 1. (http://www.Un.org.tr/Unic_tr/kisa_wb.htm) Mart 2005.

itmiştir. Üye ülkeler ile diğer üye ülkelerin kuruluşları arasında yatırım konularına ilişkin anlaşmazlık veya uzlaşmazlık olması durumunda üç seçenek söz konusu olmaktadır⁹⁹

- i. Mahkemeye başvurarak yargı kararı almak.
- ii. Hakeme başvurarak ortak bir kesin hakem kararı alıp ona uymak.
- iii. Bir uzlaşma mercii önünde uzlaşma yolunu denemek.

ISCID, ikinci veya üçüncü durumun benimsenmesi durumunda başvuru organı olmakta, yabancı yatırımcılar ile yatırım yapılan ülkeler arasında oluşan yatırım anlaşmazlıklarına hakem kararı veya arabuluculuk yoluyla çözüm kolaylıkları sağlamaktadır.

ISCID üyeliği, diğer Dünya Bankası kuruluşlarında olduğu gibi Dünya Bankası'na üyelikle sınırlanmamış olup, tüm ülkelere açıktır. ISCID'in mali kaynakları da diğer Dünya Bankası grubu üyelerinden farklıdır. ISCID'in sermaye ya da borçlanma gibi gelir kaynakları yoktur. Kurumun temel gelir kaynağı, merkeze aktarılan uzlaşma ve tahkim talepleri karşılığında ilgili taraflardan alınan bedellerden oluşur. Söz konusu gelirlerin ISCID'in giderlerini karşılamaya yetmemesi durumunda aradaki fark, Dünya Bankası'na üye olan ülkelere, Banka'daki mevcut sermaye payları oranında; Dünya Bankası üyesi olmayıp da ISCID üyesi olan ülkelere benzer yöntemler çerçevesinde, Yönetim Konseyi tarafından belirlenecek oranlarda tahsil edilmektedir. 142 üye sayısına sahip olan ISCID'in tüm üyeleri aynı zamanda Dünya Bankası'na üyedir.¹⁰⁰

2.4. Dünya Bankası Kredileri

1946 yılında faaliyete geçen Dünya Bankası ertesi yıl Fransa, Hollanda, Danimarka ve Lüksembourg'a kredi açmıştır. Savaşın olumsuz etkilenen Avrupa ekonomisinin yeniden ayakları üzerinde durmasını sağlayacak yapılanmaya öncelik tanıyan Banka, ilgili ekonomiler için gerekli olan ithalatın finansmanını sağlamak doğrultusunda kredi açmıştır. Burada bir noktayı belirtmek gerekmektedir. Banka ana sözleşmesinin ilgili maddesinde (III. Madde, 4.bölüm, vii Bent) "istisnai durumlar dışında Banka kredilerinin ve Banka garantisinden yararlanan kredilerin imar ve

⁹⁹ Mağfi Eğilmez, a.g.e., s. 119.

kalkınma amaçlı olduğu' belirtilmektedir. Dolayısıyla yukarıda belirtilen ülkeler verilmiş olan krediler dolaylı olarak ekonomilerinin yeniden inşası ile ilgili olduğu için "istisnai durumlar" olarak değerlendirilmelidir. Banka'nın bu tür kredi açmasının ana nedeni, söz konusu ülkelere güven duyması ve onları birinci sınıf borçlu ülkeler kategorisine sokmasıdır.

Bankanın kredi verme ölçütü, genelde fert başına düşen yıllık milli gelirin 5 435 doların altında olmasıdır. Fert başına düşen milli gelirin 5 435 dolardan fazla olması halinde Dünya Bankası derecelendirme işlemi uygular. Banka, yüzde fazla gelişmekte olan ülkeye ekonomik ve kalkınma projeleri ve programları için yılda 24 milyar dolar ödünç vermektedir. Dünya bankasının yıllık maliyeti ise 70 milyar Doların üzerindedir.¹⁰¹

Bu kredilerden; en fazla kaynağı, enerji, tarım, kalkınma projeleri, ulaştırma, özel sektöre mali yardım, sanayi, kentsel kalkınma, turizm ve teknik yardım konularında kullandırmaktadır. Dünya Bankası'nın, yatırım, uyum ve bu ikisinden oluşan karma nitelikli kredi imkanları da vardır.¹⁰²

Dünya Bankası'nın finansman kaynakları ise,

- i. Sermayeye katılım,
- ii. Sermaye piyasasından yapılan borçlanmalar,
- iii. Kredilerin geri dönüşü,
- iv. Menkul kıymet satışı,
- v. Yatırım ve alacakların faizi,

olarak sıralanabilir.

Dünya Bankası üyelerine üç farklı kredi vermektedir. Bu kredileri,

- i. Tek bir yatırım projesinin finansmanında,

¹⁰⁰ <http://www.worldbank.org/html/extdr/about/wbgis.htm> Ağustos 2005.

¹⁰¹ The World Bank Annual Report 1999,. Washington, D.C., s. 63.

¹⁰² "IMF ve Dünya Bankası", Entez Menkul Değerler Ticaret A.Ş. s. 4. (<http://www.entezmenkul.com.tr/imf.html>), Mart 2005.

ii. Ekonominin genelini kapsayan yatırım teşvikinde,

iii. Sanayileşme atağında olan ülkelerin yeniden yapılandırılmasında kullanırır.

Bankanın Yıllık Raporları incelendiğinde, Dünya Bankası'nın müşteri portföyünü yoksul ülkelerin oluşturduğu görülmektedir.

2.4.1. Dünya Bankası'nın Borçlanma Araçları

Dünya Bankası 1980'lerden itibaren borç verme araçlarında değişiklik yapmıştır. Bunları Yatırım ve Uyum Kredileri olarak iki ana başlık altında toplamak mümkündür.

2.4.1.1. Yatırım Kredileri

Yatırım kredileri de kendi içinde beş ayrı başlık altında toplanmaktadır.

2.4.1.1.1. Spesifik Yatırım Kredileri

Dünya Bankası kredi araçlarından biri olan spesifik yatırım kredilerinin amacı, ekonomik sosyal ve kurumsal altyapıları iyileştirerek tam kapasite ile çalışması ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır. Bu kredilendirmenin odaklandığı nokta ise, spesifik yatırımlarda, teknik, mali, ekonomik, çevresel konulara öncelik vererek kurumların sürdürülebilirliğini sağlamaktır. Ayrıca sektörel politikalar çerçevesinde özerkliğe önem vermektedir. Finansman, yatırım ve eğitim programlarını da desteklemektedir ve bu programların sürdürülebilirliği konusunda anlaşma yapmaktadır. Dünya Bankası tarafından verilen çevre kredileri de bu başlık altında yer almaktadır.

2.4.1.1.2. Sektörel Yatırımlar ve Sürdürülebilirlik Kredileri

Bu kredilerin amacı belirli sektörlerde ve bunların alt sektörlerinde, ekonomik, etkin çalışmaya ve devamlılığına öncelik verilerek yatırım politikalarını belirlemektir. Kredilendirmenin odaklandığı hususlar şunlardır:

i. Kamu harcamalarında özellikle sürdürülebilirlik, yeniden yapılanma, iyileştirme ile yatırımlar arasında dengenin sağlanması,

ii. Yatırımlarda kurumsal kapasitenin planlanması, yürütülmesi ve gözetimi,

iii. Spesifik sektörler veya alt sektörlerde kamu yatırım programlarının içeriği konusunda anlaşma,

iv. Programın başarısı için gerekli reform politikalarının belirlenmesi,

v. Programın üzerinde anlaşma sağlanmış ve onaylanmış bireysel kriterin kullanılması için kurumsal bağların güçlendirilmesidir.

2.4.1.1.3. Mali Yapılandırma Kredileri

Yatırım kredileri altında sayılan diğer bir borçlanma aracı da, Yapılandırma kredileridir. Mali kurumların gelişimini desteklemek, sektörler veya alt sektörler için kredi sağlamak, etkin ve rekabetçi olabilmeleri için mevcut sorunları gidermek amacıyla verilmektedir. Bunlar,

i. Borç alandan, mali kurumların yapılandırılması, özerkliği ve mevcut sorunların çözümü konusunda anlaşma talep edilir (mali sistemde rekabetçi önlemlerin alınması ve yapısal faiz oranları gibi),

ii. Alt projeler de dahil olmak üzere onaylanan kriterler doğrultusunda mali kurumsal yapıda spesifik önlemlerin alınmasını da içerir.

2.4.1.1.4. Acil İyileştirme Kredileri

Devlet ekonomisine ciddi zarar veren doğal afetlerden veya iç savaştan kaynaklanan, ekonomik kırılganlıkların önlenmesi ve verimlilik artışının sağlanması için verilen kredilerdir. Bu kredilerin amacı:

i. Üç yıllık bir dönem olarak sınırlanan sürede, ekonomik zararların belirlenmesi ve tamamlanması,

ii. Yeniden yapılanmanın uygulanması ve yönetimin güçlendirilmesi,

iii. Zarar tespiti ve toplam iyileştirme üzerine odaklı bir anlaşma yapılarak, erken uyarı önlemlerinin alınması veya ileride vuku bulacak hasarların giderilmesini önleyici teknolojik tedbirlerin alınmasını içermektedir.

2.4.1.1.5. Teknik Yardım Kredileri

Bu kredilerin amacı, kurumların güçlendirilmesidir. Bunlar:

- i. Tüm ekonomik sektörlerin iyileştirilmesini içeren kurumsal yapılanma ve stratejik politikalar,
- ii. Yatırımların çalıştırılması, uygulama hazırlıkları ve bunlara ilişkin spesifik görevler,
- iii. Ekonomik politikaların belirlenmesi, mali yönetim, bütçeleme, adli reformlar, kamu kurumlarının reformu, bu kurumlarda çalışan personel sayısının azaltılmasını içeren ve kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması düzenlemeleridir.¹⁰³

2.4.1.2. Yapısal Uyarılama Kredileri

Bu krediler kurumsal reformları içeren spesifik politikaları desteklemek amacıyla verilmektedir. Bu krediler üç alana tahsis edilmektedir.

2.4.1.2.1. Uyarılama Kredileri

Kaynakların etkin kullanımı, ödemeler dengesinin hızla iyileştirilmesi, orta ve uzun vadede ödemeler dengesinin sürdürülebilirliğini sağlayacak katkılardan oluşmaktadır.

Sektörel Uyarılama Kredileri, genel olarak belirli sektörlerde yapısal reformları ve politika değişikliklerini içermektedir.

2.4.1.2.2. İyileştirme Kredileri

Hükümetin hazırlayacağı gerekli reform paketi ile döviz gereksinimi olan ve acil olarak iyileştirilmesi gereken, verimli özel sektör kurumlarını kapsayan programdır. Yapısal uyarılama kredilerinin uygulanmasının olanaksız olduğu alanlarda kullanılır. Daima IMF Sisteminin Geçiş Kolaylığı sağlayan hibesi ile birlikte kullanılır.¹⁰⁴

¹⁰³ The World Bank Operational Manual, "Bank Lending Instruments Investment Hendin", OP1.00. August 1994, Washington, D.C., p. 1-4.

¹⁰⁴ Ibid., p. 5-6.

Yatırım/Uyarılama Kredileri, tarımsal uyarılama için tarım ve hayvancılık sektörüne verilen kredilerden oluşmaktadır. Bunlar, kurumların reform politikalarının belirlenmesinde, ekonomik önceliği de göz önünde tutularak sektörlerin verimli ve etkin yapılanması için verilen kredilerdir.¹⁰⁵

Borç ve Borç Servisinin Azaltılması, ağır borç yükü altında olan ülkeleri (Heavily Indebted Poor Countries-HIPC) saptayarak, onaylanmış ticari borçları ve borç servislerini azaltıcı çalışmalar yaparak finansman sağlar. Bu krediler orta vadeli olup büyümeyi amaçlamaktadır.

Garanti Çalışmaları, ülkelerin özel finans borçlarını banka garantisi ile kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Garantiler, kamu sektör projeleri için ek banka borçlanmaları yanı sıra özel sektör proje borçlanması da olabilir.¹⁰⁶

Diğer Olanaklar, Dünya Bankası'nın doğrudan kredi sağlanmasının yanı sıra sağladığı diğer olanaklar şunlardır: proje hazırlama olanakları, Dünya Bankası'na yönetilen fonlardan destek ve hibeler, diğer kuruluşlarla birlikte yapılan ortak finansman ve garantidir.¹⁰⁷

2.4.1.2.3. IMF Destekli Krediler

Uluslararası para sistemi yaratmak amacıyla 1944'de Amerika'nın Bretton Woods kasabasında yapılan toplantılar sonucunda uluslararası para sisteminin işleyişinden sorumlu olacak IMF ile Avrupa'nın onarım ve kalkınma çabalarına mali kaynak sağlayacak Dünya Bankası'nın kurulduğu daha önce de ifade edilmişti. Bu süreçten de anlaşılacağı üzere IMF ve Dünya Bankası aynı amacı (İkinci Dünya Savaşı sonrası ekonomik düzeni oluşturma) tamamlayan iki ayrı kurum niteliğinde geliştirilmiştir. Her ikisi de temelde dünya iktisadının, güçlü ülkelere planlı gelişmesini sağlamaya yöneliktir. Her iki kurumun da uluslararası bir nitelik taşıması için, Keynes gibi iktisatçıların da değindiği üzere, "İktisadi olan"la, "siyasal olan"ın kesin çizgilerle bir

¹⁰⁵ Ibid., p. 1-2.

¹⁰⁶ Ibid., p.1-2.

¹⁰⁷ Mahfi Eğilmez, "Uluslar arası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası Grubu ve Türkiye", s. 3. (<http://www.mahfiegilmez.nom.tr/kosc-7.htm>) Eylül 2005.

birinden ayrılmasının gereği vurgulanmıştır¹⁰⁸. Bu noktadan hareketle denilebilir ki, her iki kurumun da asli hüviyeti daha çok ekonomik olan alana yöneliktir.

1970'li yılların sonunda yaşanan borç krizine kadar, yukarıda belirlenen amaçlar doğrultusunda iki kurum ayrı ayrı çalışmaktaydı. Fakat 1970'li yılların sonunda yaşanan borç krizi, hem Dünya Bankası'nın çizgisini, hem de IMF ile olan ilişkilerini önemli derecede etkilemiştir. Borç krizi öncesinde IMF kısa dönemli, ekonominin talep boyutu ile ilgili, parasal sektöre yönelik ve program kredileri veren bir ödemeler dengesi kurumu olarak çalışırken; Dünya Bankası uzun dönemli, ekonominin arz boyutuyla ilgili, üretim sektörüne yönelik ve proje kredileri veren bir kalkınma örgütü kimliğiyle çalışmıştır¹⁰⁹.

1973 sonrasında petrol şoku ve onu izleyen durgunluğun etkisiyle Gelişmekte olan ülkelerin borçlanma eğilimleri büyük bir hız kazanmıştır. 1980'lerin başında gelişmiş ülkeler antienflasyonist politikalar izlemiş ve bu durum faiz oranlarının yükselmesine neden olmuştur. Dış borçların genelde dalgalanan faiz oranına bağlı olması nedeniyle faizin borç üzerindeki maliyeti artmıştır. Bununla birlikte, 1980'lerin başında dünya genelindeki ekonomik durgunluk gelişmekte olan ülkelerin ihracatını zorlaştırarak ana para ve faiz ödemeleri için gerekli döviz elde etmelerini güçleştirmiştir. Bu ortamda bankalar da gelişmekte olan ülkelere borç verme konusunda daha az istekli olmaya başlamışlardır. Tüm bunların sonucunda, hemen hemen tüm borçlu ülkeler dış borçlarını ödeme konusunda büyük sıkıntılar içine girmiştir. 1982 Ağustos'unda Meksika Maliye Bakanı'nın IMF'i ziyaret ederek Meksika'nın borçlarını ödeyemeyeceğini belirtmesiyle borç krizi resmen başlamıştır¹¹⁰.

Borç krizinin başlamasının hemen ardından IMF, Gelişmekte olan ülkelerin dış borç sorunlarına çözüm aramak amacıyla Dünya Bankası'yla işbirliği yapmıştır. IMF ve Dünya Bankası arasındaki işbirliği konuları para ve sermaye piyasalarının işleyişi, iç tasarrufların artırılması, kalkınma programlarının mali yönü ve dış borç yönetimi gibi alanları içermektedir. Bu ortak işbirliğinin sonucu olarak ödemeler dengesi açığı sorunuyla karşılaşan ülkeler, kredi gereksinimlerini karşılamak amacıyla IMF ve Dünya

¹⁰⁸ Ayşe Peker, "Dünya Bankası: Büyüme Söyleminden İyi Yönetme Söylemine", Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı: 69, 1996, s. 9.

¹⁰⁹ Birgül Ayman Güler, Yeni Sağ ve Devletin Değişimi, Ankara: TODAİE, 1996, s. 81.

¹¹⁰ Ayten Ersoy, 1982 Sonrasında IMF ve Dünya Bankası'nın AGÜ'lerin Borç Sorunu Karşısındaki Tavrıları, Gazi Üniv. İİBF Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 2, 1992, s. 155.

Bankası'na başvurduklarında IMF ve Dünya Bankası tarafından oluşturulan ortak ekonomik politikaların önerilmesiyle karşı karşıya kalmaktadır. IMF ve Dünya Bankası arasında yaşanan bu etkileşimler sonucunda, IMF'in borç verme politikası eskiye oranla daha uzun vadeli, yapısal ve dış denge amaçlı kredilere doğru değişirken, Dünya Bankası da geleneksel proje kredilerinin yanında "yapısal uyum" kredileri vermeye başlamıştır¹¹¹.

Bu süreç Dünya Bankası ile IMF ilişkilerinin birbirine daha da yakın bir seyir izlemesini sağladı. Başlangıçta savaş sonrası ekonomik düzeni oluşturma amacıyla kurulan bu iki kurum, artık yapısal uyum kredileri adı verilen kredi araçları vasıtasıyla Gelişmekte olan ülkelerin küreselleşme sürecine doğru sürüklenmesinde işbirliği yapmaktadır. Bu nedenle Dünya Bankası ile IMF'in karar ve faaliyetlerinin birbirini oldukça yakından etkilediği gözlenmektedir.

2.4.2. Dünya Bankası Kredilerini Ödemeyen Ükelere Yaptırımlar

Dünya Bankası üye ülkeleri, Banka ile yapmış oldukları kredi anlaşmalarında ön görülen koşulları yerine getirmediği takdirde, Banka kredi ödemelerini durdurabilmektedir. Kredi ödemelerinin kesilmesi, kredi anlaşmasında yerine getirilmeyen koşulların niteliğine göre belirlenmektedir. Söz konusu kesinti kredi anlaşmasının tamamını ya da anlaşmanın sorunlu bölümüne uygulanabileceği gibi, birden fazla kredi anlaşmasına da uygulanabilmektedir.

Dünya Bankası'nda kullandığı kredileri vadesinde ödemeyen üye ülkeler, Dünya Bankası ana sözleşmesinin VI/5'inci maddesi gereği yaptırıma tabi tutulmaktadır. Bu maddeye göre, Banka İcra Direktörleri Kurulu, yükümlülüklerini yerine getirmeyen üye ülkelere yeni kredilerin veya garantilerin verilmesini geçici olarak durdurma yetkisine sahiptir. 1992 yılından itibaren uygulanan bir karar çerçevesinde Dünya Bankası tarafından açılan kredinin borçlusu doğrudan bir üye ülke ise, vade tarihinden itibaren 30 gün içinde; kredinin borçlusu üye ülkenin bir kurumu ise, vade tarihinden itibaren 45 gün içinde borcunu ödemezse, bu sürenin sonundan itibaren Banka, o ülkeye ait yeni bir krediyi İcra Direktörleri Kurulu'nun onayına sunmamakta ya da daha önce Kurul'un

¹¹¹ Gülten Kazgan, *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, 2. Basım, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınları, 1988, s. 162.

onayından geçmiş bir kredi anlaşması mevcut ise, bu anlaşmayı yürürlüğe koymamaktadır¹¹².

Yukarıda değinilen durdurulmuş süreler içerisinde borç geri ödemeleri gerçekleştiği takdirde söz konusu işlemler devam etmektedir. Belirlenen bu süreler içinde borç geri ödemesi gerçekleşmediğinde ise, Banka söz konusu ülkenin mevcut diğer kredilerinin kullanımını durdurma yetkisine sahip olmaktadır.

2.5. Dünya Bankası Kredilerinin Yeniden Şekillenmesi

1947 yılında Marshall Planı'nın yürürlüğe konulmasıyla birlikte Dünya Bankası'nın Avrupa'nın yeniden inşasına katkıda bulunması arka planda kaldığı için, banka ağırlıklı olarak gelişmekte olan ülkelere yönelmiştir. Dolayısıyla Dünya Bankası gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabalarına teknik yardım ve hazırlanan yatırım projelerine mali destek vermeye başlamıştır. Bu ülkelerin Dünya Bankası'ndan kredi kullanabilmesi için Banka'nın koyduğu kuralları yerine getirmeleri zorunludur.

Banka aslında borç verdiği ülkelerin ekonomik koşulları, performansı ve bu bağlamda makro ekonomik durumlarıyla yakından ilgilenmektedir. Nitekim daha ilk yıllardan itibaren Banka, IMF gibi kredi açmada "koşulluluk" kuralını ileri sürmekte ve bu bağlamda, destek verdiği projenin uygulandığı sektörün kurumsal olarak yeniden yapılanmasını talep etmektedir. Hiç kuşkusuz koşulluluk kuralı gelişmekte olan ülkelere uygulanmakta ve bu ülkeler kredi alabilmek için koşulluluk kuralını yerine getirmeye zorunlu tutulmaktadır.

1960'lı yılların sonlarına gelindiğinde, sürekli büyüme ve refah artışı sürecinin istikrarını koruyamayacağına ilişkin ilk belirtiler ortaya çıkmaya başlamıştı. Dünyada Vietnam Savaşı'yla birlikte giderek bollaşan ABD doları, B. Alman Markı, İsviçre Frangı ve Japon Yeni gibi paralar karşısında sürekli değer yitiriyordu. Sabit kur sisteminde paraların bu değişmeye hemen intibak ettirilememesi, spekülasyonu hızlandırdı. Spekülatif bekleyişler de döviz kurlarının değişmesini ayrıca körüklüyordu. Uluslararası piyasada dolar bolluğu karşısında, doların altına dönüştürülebilirliğinin (konvertibilitesinin) artık mümkün görülmemesi, giderek dolara güveni azaltmış, döviz

¹¹² Mahfi Eğilmez, a.g.e., ss. 85-86.

piyasalarında spekülâtif faaliyetler sürerken, Batı ülkelerindeki fiyat artışları hızlanmaya, işsizlik oranı da artmaya başlamıştır.

1960-70'deki kısa süreli duraklamayı atlatan Batı Dünyası, 1971 Ağustosunda, Bretton Woods anlaşmasıyla yürürlüğe giren para sisteminin son bulduğuna tanık oldu. ABD dolarının altına konvertibilitesini kaldırmıştı; sabit kur sistemi fiilen yürürlükten kalkmış, başlıca paralar serbest dalgalanmaya bırakılmıştı. 1971-73 arasında, döviz ve altın üzerindeki spekülasyona, fiyat artışlarının ivme kazanmasına koşut olarak hammaddeler üzerindeki spekülasyon eklendi. 1973 sonu ve 1974 başında petrol fiyatlarının Petrol İhraç eden Ülkeler Örgütü (OPEC) tarafından dört katı artırılması, bardağı taşıran son damla oldu. 1974-75'de Batı dünyası yoğun bir ekonomik bunalıma girdi; talebi esnek olmayan bir hammadde olan petrolün fiyatındaki artış, ithalatçı ülkelerde satınalma gücünün önemli bir bölümünü yok etmiş, diğer mallara olan talebi hızla azaltmıştı. Bu dönemde, uluslararası piyasalarda, satınalma gücü akımının paylaşımında OPEC ülkelerinin payı artıyor, ellerine geçen fonların tümünü ithalat için kullanmayıp, büyük bölümünü uluslararası bankalara yatırıyor, bir bölümüyle de altın alıyorlardı. Bu arada altın fiyatları, hızlanan fiyat artışlarını kat kat aşılıyor, işsizlik yeniden tırmanıyor, üretim artışları duraklayıp atıl kapasiteler Batı ülkelerinde hızla artıyordu.

Ne var ki, gelişmekte olan ülkeler de bu durgunluktan olumsuz etkilendi. Uluslararası bankalar sistemi, bu soruna hemen bir önlem geliştirdi. Kendisine yatırılan petro-dolarları, döviz darboğazına giren, bazı petrol faturasını zor karşılar hale düşen gelişmekte olan ülkelere aktarmaya başladı. Enflasyon tırmanırken faiz hadlerinin düşüklüğü bu ülkeler için, dış kaynak kullanım cazibesini iyice arttırmıştı. Gelişmekte olan ülkeler arasında "en güvenilir" olanı dışa açık büyüyen ülkeler olduğu için, fonların büyük bir bölümü bu ülkelere gitti. Uluslararası bankaların petro-dolarlarla sağladığı bu fon aktarımı, dünya ticaretini ve ekonomik büyümeyi yeniden canlandırdı. Batı dünyasında durgunluğun artık aşıldığı izlenimi yayılmaya başladı.¹¹³ 1977'ye gelindiğinde, bu sürecin çok uzun soluklu olmayacağı anlaşılmış, az sayıda da olsa gelişmekte olan ülkeler arasında borçlarını ödeyemeyenler mevcutken daha sonra bunlara

¹¹³ Seriya Sezen, Devletçilikten Özelleştirmeye, Türkiye'de Planlama, Ankara, TODAİE Yayını, 1999, s. 59.

yenileri eklenmiştir 1979'a gelindiğinde, Uzakdoğu'nun ihracat şampiyonu Güney Kore ve Latin Amerika'nın bir dizi sanayi mamul ihracatçı ülkesi, borç ödeyemeyenler kervanına katılmıştır. Bu arada petrol fiyatlarının tekrar artması, ABD'de ve uluslararası piyasalarda faizlerin yükselmesine neden olmuş, faiz hadlerindeki bu tırmanış, uluslararası fonları ABD'ye çekmiş ve dolar değerlenmeye başlamıştır.

Dalgalı faizli banka borçları ve dolar üzerinden borçlanmaların arttığı borç ödeme yüküne petrol fiyatlarındaki artış da eklenince, başta Latin Amerika'nın büyük borçlu ülkeleri olmak üzere, çoğu petrol ihracatçısı gelişmekte olan ülkeleri de borç ödeyemez duruma düşürmüştür. Batılı ülkelerin pazarlarındaki daralışa şiddetli dış ticaret koruması önlemleri da katıldığında, bu ülkeler için ihracatı artırıp borç ödemek iyice güçleşmiştir.¹¹⁴ Bu nedenle, IMF ve Dünya Bankası mevcut borçların tahsil edilmesini garanti ederek, bundan sonra verilecek olanların geri ödenmesini disiplin altına almak amacıyla kurumsal olarak köklü bir değişiklik yapmıştır.

Yarım asırdan uzun bir süreçte ülkelere kredi açan Dünya Bankası, 1970'li yılların sonuna kadar tek tek kuruluş ya da girişimleri kapsayan sınai alt sektör incelemeleri, proje fizibilite çalışmaları, proje tasarımları gibi konuları desteklerken, 1980'li yıllardan başlayarak çalışma sistemine yeni bir boyut ekledi. Bununla, tüm ekonomik yapının dönüştürülmesini amaçlayan, yapısal uyarlama kredileri uygulamaya girdi. Dolayısıyla yenilik, 1980'li yılların başından itibaren Dünya Bankası'nın açtığı kredilerin niteliğindeki değişmeden kaynaklandı.

Diğer taraftan, 1970'li yılların son çeyreğinde bir dizi gelişmekte olan ülkenin borçlarını geri ödemede güçlüğü düşmesi, uluslararası ticari bankalarda riski artırmıştır. Bu risk, ticari bankaların kredi vermesini IMF'in "yeşil ışığı"na bağlı olarak borç vermeye götürmüştür. Yani uluslararası ticari banka sisteminden kredi alan ülke, IMF politikalarına uyacak ve buna uymasını izleyerek kredi güvenilirliği arttıkça borçlanabilecektir. Böylece resmi finansman kurumuyla ticari finansman kurumlarının güttükleri politikalar birbirlerinden bağımsız olmaktan çıkmıştır.

¹¹⁴ Gülten Kazgan, *Ekonomide Dışa Açık Büyüme, Son Gelişmeler ve Rakamlarla Güncelleştirilmiş*, 2. Basım, İstanbul Altın Kitaplar Matbaası, 1988, s. 28.

Doların devalüe edilmesiyle başlayan süreç içinde, Amerika'nın dış ödemeler dengesi açığı sürekli büyümüştür. 1974 petrol bunalımı ile birlikte sanayi üretiminde maliyetlerin artması, bu koşullar altında fiyat artışlarını hızlandırmıştır. Ancak 1974 petrol bunalımının en önemli sonucu dünya ekonomisinin yeni sorunlarla karşı karşıya kalması olmuştur. Gelişmiş ülkelerde yükselen maliyetler ve buna paralel olarak yükselen meta fiyatları, ağırlıklı olarak gelişmekte olan ülkelere, geliştirilmiş olan sanayilerin girdi fiyatlarını yükseltmiştir. Bu ülke iç pazarlarının yüksek maliyetli mallarının satışında tıkanmayla yüz yüze gelmesi, gelişmiş ülkeleri aşırı üretim buhranı ile yüz yüze getirmiştir. Diğer yandan, Amerikan ekonomisinin dış ödemeler dengesi açığı büyümüş ve Almanya ve Japonya'nın yeni pazar istemi artmıştır. 1974 sonrasında gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan maliyet bunalımının yarattığı sanayi ürünlerindeki fiyat artışları, bu kurumlardan kredi kullanan ülkelere iç pazarların daralmasına neden olmuştur. Bu gelişme karşısında, Amerika uluslararası finans kuruluşlarının gelişmekte olan ülkelere yönelik kredi miktarının yükseltilmesini gündeme getirmiştir. Böylece bu ülkelerin IMF ve Dünya Bankası'na olan borçlarında büyük artış ortaya çıkmıştır.

Diğer taraftan gelişen ekonomileri için yeni pazarlara ihtiyaç duyan Japonya ve Almanya, Amerikan ekonomisinin dış ödemeler dengesindeki artan büyümeden yararlanarak, bu ülkelere yönelik kredilerini artırmışlardır.

1980'e gelirken dünya çapında en temel sorun, verilen bu kredilerin, ana para ve faiz olarak geri ödenmesinin tıkanması olmuştur. Gerek 1974 petrol bunalımıyla birlikte artan ara-malların fiyatları, gerekse dış borç faizleri, bu ülkelerdeki meta fiyatlarının olağanüstü artmasına neden olmuş, bir başka ifade ile bu ülkelerde enflasyon oranı hızla yükselmeye başlamıştır. Bu dönemde, Latin Amerika başta olmak üzere pek çok ülkede enflasyon oranları % 100'ü aşmıştır.

Bu koşullar altında, bu tür ekonomik krizlerle karşı karşıya kalan ülke vatandaşlarının uluslararası finans kurumlarına karşı başlattıkları gösteriler, yükselen maliyetlerin kitle tüketim mallarına yansıtılmasında zorluklar meydana getirmiş ve giderek bu ülkelere verilen kredilerin miktarının daha da arttırılmasına neden olmuştur. Bu ortamda, bu ülkelerde devletin dış borçlanmasına dayalı sanayilere yönelik sübvansiyonlar bu ülke paralarını değer yitirmesine yol açmış, ülke içinde meydana gelecek karışıklıklardan ve ellerinde bulundukları siyasi erki kaybetme kaygısı ile

devalüasyonlar uzun süre ertelenmiştir. Bu nedenle ülkelerin paraları gerçek değerlerinin üzerinde değer kazanmaya başlaması, uluslararası finans kuruluşlarının faiz ve karlarının kur farklılıkları yüzünden daha azalmasına neden olmuştur. 1980 ekonomik buhranı, düşen kar oranlarıyla birlikte 1980 ortalarında patlak vermiştir.

1970'lerin sonunda İngiltere'de Margeret Thathcer'ın ABD'de Ronald Regan'ın yönetimlerinde uygulama alanı bulan yeni sağ akım, çok geçmeden IMF-Dünya Bankası gibi uluslararası finans kurumları ve bu kurumlara bağımlı ülkelere kredi açma, borç verme ya da borç erteleme koşullarını belirleyen politikalar düzenlemiş; böylece, ekonomisini dış borçla yürüten gelişmekte olan ülkelerde yeni sağ politikalar hızla uygulanmaya koyulmuştur.

Yeni sağ politikaların devreye girmesiyle, 1970'ler boyunca gelişmekte olan ülkeler yurt dışından borç alarak üretimlerini ve harcamalarını yüksek büyüme hızlarında sağlayabilmiş, ağır borç yükü altına girmiş, ikinci petrol krizinden sonra büyük sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır.¹¹⁵

1980 dünya ekonomik buhranının ortaya çıkması, Meksika'nın dış borç faiz ödemelerini yapamamasıyla başlayan dünya ekonomik buhranını, gelişmiş ülkeleri de kapsayan bir mali bunalım olarak belirginleştirmiştir. Bu andan itibaren, bu ülkeler ekonomik buhranı sınırlandırmak için bir dizi önlem almaya başlamışlardır. Bu önlemlerin temel amacı, dış borçlarını ödeyemeyen ülkelerin tekil düzeyde IMF'nin ekonomik istikrar önlemlerini uygulamalarını sağlamak olmuştur.

Gelişmekte olan düşük gelir grubu ülkelerin bir çoğu için "borç krizi", 1980'lerde olmuş bir tarihi olay değildir. Canlılığını koruyan ve büyüyen bir sorundur. 1980-1992 arasında, orta gelir düzeyindeki ihracatın borç ödeme oranı % 24,9'dan % 18,4'e düşmüş, bu arada borç ödemelerinin yeniden programlanması ve ihracat artışı sorunu yavaş yavaş (Fildişi Sahili gibi bazı istisnalar dışında) rahatlamaya başlamıştır.

Ancak düşük gelirlili ülkeler için durum çok daha fazla bozulmuş, Çin ve Hindistan istisna olmak üzere borç ödeme oranları % 24,5'den % 11,8'e kaymıştır. Birçok ülke, özellikle Sahra-altı Güney Afrika ülkeleri, borçlarını ödeyememişlerdir. Gecikmeler üst

---

¹¹⁵ Ibid., s. 60.

üste yığılmaya başlamıştır. En ciddi durumdakilerin bir çoğu için, derin yapısal zaafılar, zayıf altyapı, çeşitlendirilmemiş ihracat ve iç savaşın uzun vadeli sonuçları söz konusudur.¹¹⁶

Tüm bu gelişmelerin sonucu olarak Dünya Bankası, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sorununa yaklaşımını, günün koşullarına göre değiştirmek durumunda kalmıştır. 1980'den bu yana Banka'nın proje kredileri, Yapısal (SAL-Structural Adjustment Loans) ve Sektörel (SECAL-Structural Adjustment Loans) Uyarılma Kredileri olarak belirlenen genel doğrultunun alt başlıkları olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu nedenle Dünya Bankası ile yapılan anlaşmalar için 1980 yılı dönüm noktası olmuştur.¹¹⁷ Dünya Bankası kredilerinin verilmiş koşulları artırılmış ve gelişmekte olan ülke hükümetlerinin "iyi yönetim"i verilen kredilerin miktarında önemli rol oynamıştır. Banka artık globalleşmenin tüm kurumlarında uyarlanabildiği ülkelere kredi vermede öncelik tanımaya başlamıştır.

2.6. Dünya Bankası'nın Kalkınma Sorununa Bakışı

1980'li yıllardan itibaren Dünya Bankası yeni bir örgütlenme ve yeni bir finansman anlayışı içine girmiş, küreselleşmenin iki temel gereğini yerine getirmiştir. Bunlar da, uluslararası özel sermayenin krediye dönüştürme gereksinimi, uluslararası özel sermayenin kar oranı yüksek yatırım alanına olan ihtiyacıdır.¹¹⁸

Dünya Bankası yapısal uyarılma kredileri (SAL- Structural Adjusment Loans) adı altında politika üreten krediler sistemine geçmiştir. İlgili alanı tek tek faaliyetler yerine, bir ülkenin iktisadi, toplumsal ve yönetsel yapı ve dengelerini değiştirmeye, yeniden yapılandırmaya yönelmiştir. Böylece geleneksel proje kredilerinin anlamı değişmiştir.¹¹⁹

Günümüzde Dünya Bankası kalkınma sorununa temel insani gereksinimlerin karşılanıp karşılanmadığı hususuna ağırlık vererek yaklaşmaktadır. Kalkınma sadece

¹¹⁶ Küresel Komşuluk, Küresel Yönetim Komisyonu'nun Raporu, Çev. Belkıs Çorapçı Dışbudak, Ankara, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, 1996, s. 167.

¹¹⁷ Birgül A. Güler, "Kamu Yönetimi ve Dünya Bankası", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 28, Sayı:3, (Eylül 1995)'den, Ayrı Bası, s. 20.

¹¹⁸ Birgül, A. Güler, "Küreselleşme ve Yerelleşme", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Ankara, TODAİE Yayını, Cilt 6, Sayı: 3, 1997, s. 64.

¹¹⁹ *Ibid.*, s. 22.

sanayileşme olarak görülmeyip, insanların sağlıklı ve uzun ömürlü bir yaşam sunduğu doğal çevrenin bozulmadan nesillere aktarıldığı iyi eğitimin ve refahında tüm insanlarca adil paylaşıldığı bir dünya öngörmektedir. Bu bağlamda bazı sorunlar Dünya Bankası'nca öncelikli olarak ele alınmaktadır.

2.6.1. Ülkeleri Gelir Gruplarına Göre Sınıflamanın Önemi

Az gelişmişlikle mücadelede ülkelerin hangi gelişmişlik sınıfına girdiği, hangi ülkelerin yoksul, gelişmiş ve gelişmekte olduklarının sınıflandırılması bir zorunluluk oluşturmaktadır.

Ülkeleri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olarak sınıflandırırken en çok kullanılan kriter fert başına düşen milli gelirdir. Objektif bir kriter olarak kabul edilen fert başına düşen milli gelir, gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkeleri karşılaştırmada en çok kullanılan kriterdir. Gelişmişlik farklarının fert başına düşen gelirlerle aynı para cinsinden sayılara dökülmesi uluslararası karşılaştırmalarda bu kriterin ön plana çıkmasına neden olmuştur.

Gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasında fert başına düşen milli gelir açısından önemli ölçülere varan farklılıklar söz konusudur. Dünya Bankası'nın 2004 Raporu'nda ülkeler fert başına ulusal gelir temel alınarak üçlü bir ayrıma tabi tutulmuştur. Dünya Bankası'nın yapmış olduğu sınıflandırmada, 2002 yılı itibariyle fert başına düşen geliri 735 dolardan az olan 64 ülke düşük gelirli ülke olarak değerlendirilmektedir. Fert başına düşen gelir düzeyi, 736 dolar ile 9.075 dolar arasında olan 86 ülke orta gelirli ülke fert başına düşen gelir düzeyi 9.076 ve daha yukarı olan 41 ülke ise yüksek gelirli ülke olarak değerlendirilmektedir. Orta gelir düzeyine sahip ülkeler de fert başına gelir düzeyi 736 dolar ile 2935 dolar arasında olanlar alt orta gelirli ülkeler ve 2936 dolar ile 9.075 dolar arasında olanlar ise üst orta gelirli ülke olarak iki kısımda sınıflandırılmaktadır.¹²⁰

Fert başına düşen gelir yönünden gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında büyük bir uçurum gözlenmektedir. Tablo 5'te çeşitli ülkeler itibariyle GSMH, fert başına düşen GSMH ve 2001-2002 yılı itibariyle gelirden meydana gelen yüzde artış

¹²⁰ World Bank, 2004: 250-251.

görülmektedir. Ülkelerin fert başına düşen gelir düzeyleri arasında önemli farklılıklar vardır. En düşük gelirli ülkelerde fert başına düşen gelir, gelir seviyesi en yüksek ülkelerin fert başına düşen gelirin % 5'inden bile daha küçüktür¹²¹. İsviçre ve Norveç'teki fert başına düşen gelir, Etiyopya'dan yaklaşık 38 kat daha büyüktür.

Gelişmekte olan ülkelerde gelirdeki artış hızı % 4.4 iken yüksek gelirli ülkelerde bu oran % 1.3'tür. Ancak gelişmekte olan ülkelerde fert başına düşen milli gelirin çok düşük olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu artışın görece olarak pek büyük artışlar meydana getirmediği ortaya çıkmaktadır. Yüksek gelirli ülkelerin ortalama fert başına düşen geliri 26.310 dolar olup % 1.3'lük gelir artış miktarı olarak 342 dolar gelir artışı demektir. Düşük gelirli ülkelerde ise fert başına düşen gelir miktarı ortalama 430 dolar olup, gelir artış hızı % 4.4 olsa bile, miktar olarak sağlanan artış sadece yaklaşık 19 dolardır. Gelişmekte olan ülkelerde gelir artış oranı, gelişmiş ülkelere göre daha hızlı artsa bile gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarının kapatılması olası görünmemektedir.

Tablo 5: GSMH, FBGSMH ve Gelirdeki Artışlar (%)

	GSMH (2002, Milyar\$)	FBGSMH (\$)	Gelirdeki Artış (%)
Yüksek Gelirli Ülkeler	25.384	26.310	1,3
Norveç	172	37.850	2
ABD	10.110	35.060	2,3
G. Kore	473	9.930	6,3
Üst Orta Gelirli Ülkeler	3.352	5.040	-1,5
Polonya	177	4.570	1,2
Arjantin	154	4.060	-10,9
Malezya	86	3.540	4,2
Alt Orta Gelirli Ülkeler	1.668	1.390	4,8
Brezilya	497	2.850	1,5
Türkiye	174	2.500	7,8
Çin	1.210	940	8
Düşük Gelirli Ülkeler	1.072	430	4,1
Hindistan	501	480	4,4
Moldovya	2	460	7,2
Etiyopya	6	100	5
DÜNYA	31.484	5.080	1,7

Kaynak: World Bank, World Development Report 2004 Making Services Work for Poor People, A Copublication of the World Bank and Oxford University Press, New York, 2004, pp. 252-253.

¹²¹ Jones, 2001: 4.

Fert başına düşen gelir düzeyi kriteri ülkelerin eksiksiz ölçüm koşulu olmamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde üretilen ürünlerin tamamı pazara çıkmamakta bir kısım ürün, tüketim amacıyla üretilmekte olup, pazara çıkmadığından GSMH'ya dahil olmamaktadır. Ayrıca sanayileşmenin çevreye verdiği tahribatın giderilmesi için yapılan harcamalar da milli geliri artırmaktadır. Tamamen alternatif maliyet olan ve negatif yönlü olan bu durum ülkelerin gelirinin arttığı yönünde etki etmektedir. Bu tür olumsuz etkilerinin giderilebilmesi için kalkınmışlık kriteri olarak, tasarrufların ve yatırımların milli gelir içindeki payları, temel insani gereksinimlerin karşılanıp karşılanamaması, yeterli teknolojik gelişimin sağlanıp sağlanmadığı ve beşeri kalkınma endeksleri gibi kimi yeni kriterlerden yararlanmaya başlanmıştır. Kalkınmışlık kriterleri olarak Dünya Bankası tarafından bir araya getirilen Dünya gelişmişlik göstergelerinden (World Development Indicator) yararlanılmakta, dünya ülkelerine ait ekonomik, sosyal, kültürel ve hatta siyasal veriler değerlendirilerek her yıl Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından, beşeri kalkınma raporları (Human Development Report) yayınlanmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeleri belirlemede kullanılan kriterlere ilişkin yapılan değerlendirmelerde göz önünde bulundurulması gereken temel olgu, gelişmişliği ya da azgelişmişliğe ilişkin bilgilerin bu çabalar sonucunda artıp artmadığıdır. Gelişmekte olan ülkeleri belirlemede kullanılan yeri kriterlerin, gelişmişlik ve azgelişmişlik kıstaslarını, azgelişmişlik olgusunu belirlemede kullanılan fert başına düşen milli gelir hesaplarına dayalı basit yaklaşımların ötesine taşınmaları gerekmektedir.

2.6.2. Kalkınmada Sağlık Sektörü

Dünya Bankası 1970'li yıllarda yoksulluğu hafifletmeye yönelik politikaların doğal bir sonucu olarak sağlık sektörü üzerinde önemle durmuştur. Bununla birlikte, Banka 1993 yılında insan sağlığı, sağlık politikası ve ekonomik kalkınma arasındaki etkileşimi inceleyen "Sağlığa Yatırım" başlığı taşıyan 1993 Dünya Kalkınma Raporu'nu yayımlamıştır.

Rapor'a göre tüm gelir düzeyindeki ülkeler geçmişe nazaran büyük sağlık olanaklarına kavuşmuştur. Yoksulluğun azaltılmasıyla birlikte yiyecek ve temiz su temini ve barınma ihtiyaçları konusundaki olanaklar artmıştır. Eğitim düzeylerinin artırılması

insan sağlığının elde edilmesine y6nelik yeni bilimsel bilgilere daha iyi başvurma imkanı sağlamıştır. T6m bu olumlu gelişmelerle birlikte Rapor, gelişmekte olan 6lkelerin ve 6zellikle gelişmekte olan 6lkelerdeki yoksul insanların ağır hastalıklarla m6cadele etmeye devam ettiğini ve bu insanların y6ksek sağlık sistemi maliyetleriyle karşı karşıya kaldığını ifade etmektedir. Bu nedenle Banka, gelişmekte olan 6lkelerdeki sağlık sistemlerinin iyileştirilmesine y6nelik h6k6met politikası değişikliklerini 6ç temel yaklaşım altında aıklamaktadır¹²²:

- i. H6k6metler insanların sağlığını geliştirmeye olanak veren bir ekonomik ortama ihtiyaç duymaktadır. Yoksullara y6nelik olarak gelir artışları sağlayan b6y6me politikaları yaşamsal 6neme sahiptir.
- ii. Sağlığa y6nelik h6k6met harcamaları, yoksullara daha çok yardımcı olan daha ekonomik programlara yeniden y6nlendirilmelidir.
- iii. H6k6metler sağlık sistemlerinin finansmanında daha fazla çeşitliliğe ve rekabetin teşvik edilmesine ihtiyaç duymaktadır. H6k6met y6netmelikleri, teşvikleri artırmak yoluyla 6zel sigortacılığı geliştirebilir. Kamu tarafından finanse edilen klinik hizmetlere y6nelik olarak h6k6metler, hizmet arzında rekabeti ve 6zel sekt6r katılımını teşvik edebilir ve 6zel sekt6r6n etkinliğinin artırmasına yardımcı olabilirler.

2.6.3. Kalkınmada Altyapı

Gelişmekte olan 6lkelerde altyapıda yatırım açığı 6nemli boyutlardadır ve açık giderek b6y6mektedir. evre standartlarını y6kseltmek ivedi bir sorun haline gelmiştir. Gerçekten de devletin başlıca g6revleri arasında yer alan ve kamu kuruluşlarınca kamu kaynakları kullanılarak sağlanan altyapı, b6te yetersizliği gerekçesi ile ihmal edilmiştir.¹²³

D6nya Bankası'nın altyapı sekt6r6ne y6nelik t6m çalışmalarına karşın gelişmiş 6lkeler ile Gelişmekte olan 6lkeler arasındaki gelişmişlik açığı daha da artmıştır. Bu

¹²² The World Bank, **World Development Report 1993 Investing in Health**, Washington D.C., 1993, p. iii.

¹²³ Birg6l A. G6ler, **Yeni Sağ ve Devletin Değişimi, Yapısal Uyarılama Politikaları**, Ankara, TODAİE, Yayın No: 266, 1996, s. 62.

amaçla Dünya Bankası Kalkınma İçin Altyapı (Infrastructure for Development) başlığını taşıyan 1994 Kalkınma Raporu'nda alt yapı ile kalkınma arasındaki ilişkiyi incelemiş, altyapı hizmetlerini sağlayan ve kalitesini geliştirebilen yöntemleri Gelişmekte olan ülkeler için araştırmıştır.

Rapor'a göre altyapı çalışmalarına yönelik geçmişteki deneyimlerin başarısız olmasının nedenleri, etkinliğin düşük olması, altyapı hizmetlerini kullananların ihtiyaçlarının dikkate alınmaması ve sürdürülen faaliyetlerin yeterli derecede devamlılık sağlamamasıdır. Tüm bu etkenler altyapı yatırımlarının kalkınmada daha az rol oynamasına neden olmuştur. Geçmişte yaşanan düşük performanslara karşın Rapor etkin ve duyarlı hizmet dağıtımını sağlamak için kurumsal teşviklerin artırılması gereği üzerinde durmaktadır. Bu amaçla Rapor altyapı performansının geliştirilmesi için kurumsal teşviklerin aşağıdaki alanlara doğru yön değiştirmesi gereğini vurgulamaktadır¹²⁴:

- i. Ticari Yönetim: Finansal özerkliği, sorumluluğu ve açık tanımlama hedeflerini kapsayan ticari yönetim, alt yapı hizmetlerini sağlayanların artan etkinliği ve tüketici taleplerinin karşılanmasına odaklanmaktadır.
- ii. Rekabet: İhtiyaçların daha iyi karşılanmasını ve daha etkin ve sorumlu olmayı sağlamaktadır.
- iii. Kullanıcı Katılımı: Alt yapı faaliyetlerinin sürdürülmesinde özellikle rekabetin olması gereken alanlarda daha iyi performans için kilit konumda bulunmaktadır.

Altyapı yatırımlarının performansının geliştirilmesine yönelik bu alanların etkin olması gereğine ek olarak Rapor, ülke ihtiyaçlarındaki büyük farklılıkların göz önüne alınarak politika reformlarının bu farklılıklara göre oluşturulması ve uygulanması gereğini de ifade etmektedir. Çünkü daha önceki altyapı projeleri çalışmalarında bu farklılıkların yeterince dikkate alınmaması, proje sonuçlarının hedeflenen ihtiyaçları yeterince karşılamamasına neden olmuştur.

¹²⁴ The World Bank, **World Development Report 1994 Infrastructure For Development**, Washington D.C., 1994, p. iii.

2.6.4. Kalkınmada Devlet

1970’li yıllardan itibaren devletin ekonomik ve toplumsal yaşamda üstleneceği rolün mümkün olduğunca sınırlandırılması yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. Bu tartışmada Dünya Bankası “Değişen Dünyada Devlet” adıyla yayımladığı 1997 Dünya Kalkınma Raporu’nda devletin küçük ya da büyük olmasının önemli olmadığını, önemli olanın devletin etkinliği olduğunu belirterek bu tartışmayı yeni bir zemine taşımıştır.

Ancak yaklaşımdaki bu farklılıktan önce Dünya Bankası 1970’lerin sonundan itibaren piyasanın tek ekonomik düzenleyici olması gerektiğini şiddetli bir şekilde savunmaktaydı. 1980’ler boyunca Dünya Bankası’nın görüşlerini paylaşan ve benimsemek zorunda kalan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uygulanan politikalar özetle aşağıdaki gibiydi¹²⁵:

- i. Mali sistemler ve emek piyasası kurumları serbestleştirilmiştir.
- ii. Ulusal ekonomiler giderek daha çok uluslararası ticarete ve mali hareketlere açılmıştır.
- iii. Devletin disiplin ve baskı araçları bu politikaları hayata geçirmek ve oluşan toplumsal muhalefeti kırmak için kullanılmıştır. Demokratik haklar, ifade ve örgütlenme özgürlükleri, sendikal haklar dahil, sadece Gelişmekte olan ülkelerde değil, İngiltere gibi gelişmiş ülkelerde de büyük tahribata uğramıştır.

1990’larda ekonomik durgunluğun baş göstermesiyle yukarıda ifade edilen tüm politikalara karşı vaat edilen ekonomik büyüme ve istikrar gerçekleşmemiş ve işsizlik azalmamıştır. Tam aksine yoksulluk artmış, gelir dağılımı bozulmuş ve ülkeler küresel piyasaların ani dalgalanmalarına karşı korunmasız kalmış, üstelik bir ülkede başlayan mali kriz dünya ekonomisinde hızla yayılarak büyük mali krizlere dönüşebilmiştir.

Tüm bunlarla birlikte Dünya Bankası’nın 69 ülkede yaptığı araştırmaların sonuçlarına göre, bu ülkelerin, piyasaların gelişmesi için gerekli temel altyapı kurumlarından yoksun olduğu görülmüştür. Piyasaların gelişmesi için önemli bir kurumsal çerçeve olan hukuk sisteminin yeteri kadar gelişmemesi adalet sistemini etkilemekte ve “kanunsuzluk sendromu” olarak tanımlanan bir durum ortaya çıkmaktadır.

Bu olumsuz sürece ek olarak, etkin olmayan keyfi devlet müdahaleleri nihai olarak içinden çıkılmaz durum yaratmaktadır. Bu durumun sonucunda zayıf ve belirli bir rasyonelden yoksun devlet müdahaleleri piyasaların gelişiminde gerekli olan güven ortamını olumsuz etkilediği ölçüde ekonomide istenmeyen bazı sorunların oluşmasına neden olmaktadır. Bu nedenle Dünya Bankası, devletin sahip olduğu donanımın etkin kılınması için değişen ekonomik ve toplumsal koşullara yanıt verecek kurumsal değişimin sağlanması gereği üzerinde durmaya başlamıştır.¹²⁶

Raporda etkin bir devletin ilk görevinin temel hakları sağlaması olduğu belirtilmiş ve her hükümetin yerine getirmekle sorumlu olduğu beş temel görev şu şekilde ifade edilmiştir¹²⁷:

- i. Hukuksal yapı için gerekli temeller atılmalı;
- ii. Genel dengeleri bozmayan bir politik çevre yaratılmalı ve bu çevre makro istikrarı da içermeli;
- iii. Temel sosyal ihtiyaçlara ve altyapıya yatırım yapılmalı;
- iv. Zayıflar korunmalı;
- v. Çevre korunmalıdır.

Raporda devletin sorumlu olduğu beş temel göreve göre, devletin etkin olması için elindeki kaynakları harcarken kanunsuzluktan yoksulluğa, ekonomik istikrardan çevre korumaya kadar var olan tüm sorunları dikkate alarak davranması gereği üzerinde durulmaktadır. Dünya Bankası artık piyasaların gelişmesi için gerekli kurumsal çerçeve içerisinde devletin etkin müdahalesini savunmaktadır. Çünkü Banka'ya göre "çok fazla eşitsizlik toplumun paylaştığı ortak değerleri tahrip ederek piyasa temelli gelişme stratejilerini tehdit etmektedir"¹²⁸. Artık Dünya Bankası'nın devlete yönelik yaklaşımı, toplumsal çıkarları temsil eden; devlet, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları arasında olumlu ilişkilere yol açacak iyi hükümetlerin oluşturulması yönündedir.

¹²⁵ Ergin Yıldızoğlu, *Globalleşme ve Kriz*, 1. Baskı, İstanbul: Alan Yayınları, 1996, ss. 192-193.

¹²⁶ Fuat Ercan, "Değişen Dünyada Devlet: Etkin Devlet", *Business Book*, Kasım 1998, ss. 32-33.

¹²⁷ Ercan, a.g.e., s. 34.

¹²⁸ Yıldızoğlu, a.g.e., s. 193.

2.6.5. Kalkınmada Bilgi

Bilginin verimli kullanımının ekonomik büyüme ve insan yaşamını iyileştirmedeki önemi Dünya Bankası'nın kalkınmada önceliği diğer bir alandır. Bu amaçla Dünya Bankası Kalkınma İçin Bilgi (Knowledge For Development) konulu 1998/1999 Dünya Kalkınma Raporu'nu yayımlamıştır.

Dünya Bankası, başlamış olan küresel bilgi patlamasının dünyadaki birçok yoksul insanı yoksulluktan kurtarabileceğini, buna karşın zengin ve yoksul arasındaki bilgi açığının daha da artması durumunda bu boşluk içerisinde yoksul ülkelerin modern dünyanın daha da gerisinde kalabileceğini ileri sürmektedir. 1998/99 Dünya Kalkınma Raporu bilgi devriminin Gelişmekte olan ülkeler için yarattığı tehlikeleri ve olanakları incelerken mali, teknik ve tıbbi bilgiye erişimin, yoksulların sağlık koşullarının ve yaşam standartlarının iyileştirilmesi açısından çok önemli olduğunu ifade etmektedir¹²⁹.

Rapora göre Gelişmekte olan ülkeler için hayati öneme sahip iki tip bilgi ve sorun üzerinde önemle durmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, sanayileşmiş ülkelere göre daha az teknik bilgiye sahiptirler. Raporda bu bilgi açıklarının eğitimle, yabancı ülkelere daha fazla açıklıkla alış verişe girmek yoluyla kapatılmasının dünyadaki birçok yoksulun yaşamlarını iyileştireceği ileri sürülmektedir. İkinci olarak rapor, çalışanların niteliği ve ürünlerin özellikleri hakkındaki bilgi üzerinde durmaktadır. Bu tür bilginin eksik olması kredi verenlerin, ülkelerin geri ödeme güçlerini tespit etme zorluğu nedeniyle kredi vermeyi reddetmesine neden olmaktadır. Rapor, GOÜ'nin bilgiden en fazla yararlanmalarını sağlamak için bazı öneriler sunmaktadır¹³⁰.

Öncelikle Gelişmekte olan ülkelerin zengin ülkelerle aralarındaki bilgi açığını daraltmak için belirli politikaları benimsemeleri gerekmektedir. Teknik eğitim dahil, eğitime yatırım yapan, yabancı sermayeyi teşvik eden, açık bir ticaret rejimi sürdüren ve yerel bilgiyi uygulayan politikalar benimsenebilir.

İkinci olarak rapor, bilgi alma sorunlarının çözülmesi için hükümetlerin, sivil toplum örgütlerinin, özel sektörün ve çok taraflı kuruluşların birlikte çalışmasını önermektedir. Böylece bilgi üretme yönünde çok daha yenilikçi yaklaşımların elde

¹²⁹ The World Bank, *World Development Report 1998/99 Knowledge For Development*, Washington D.C., 1999, pp. iii-iv.

edileceği ileri sürülmektedir. Üçüncü olarak, politika yapanların bilginin kalkınma çabalarının çekirdeği olduğunu kabul ederek sorunlara çözüm getirebileceği ileri sürülmektedir. Dünya Bankası yayınladığı bu raporla kalkınma için bilginin rolü, bilginin özümsemesi, bilginin iletilmesi, yoksulluk ve uluslararası kuruluşların rolü üzerinde önemle durmuştur. Bu dönemde Banka'nın kalkınmaya yaklaşımı özellikle Gelişmekte olan ülkeler için bilgi edinimi ve bilginin kullanımına yönelik olmuştur.

Bilgi ve bilgiye ulaşmada günümüzde en etkin yol bilgisayar ve internet üzerinden geçmektedir. Dünya Bankası'nın bu konuda yapmış olduğu çalışmalarda da ülkelerin ekonomik göstergelerine göre sınıflandırmasının, bilgisayar teknolojisinde de ortaya çıktığı görülmektedir. Tablo 6'da ülkelerin Gelişmişliklerine göre sınıflandırıldığı, internet ve bilgisayar kullanımlarının nüfusa göre dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 6: Farklı Gelişme Düzeyindeki Ülkelerde Bilgisayar ve İnternet Kullanımı

ülke grubu	Bilgisayar ve İnternet kullanımları (her 1000 kişi için)	2000	2001	2002	2003	değişim (%) 2000 - 2003	Bilgisayar Kullananların nüfusa oranı	İnternet kullananların nüfusa oranı
Yüksek gelirli	Kişisel Bilgisayar	384	424	459	..	19,5	45,9	
	İnternet Kullanımı	253	310	357	366	44,7		36,6
Üst-orta gelirli	Kişisel Bilgisayar	65	76	87	..	33,8	8,7	
	İnternet Kullanımı	67	98	138	209	211,9		20,9
Orta gelirli	Kişisel Bilgisayar	29	34	42	..	44,8	4,2	
	İnternet Kullanımı	37	54	81	117	216,2		11,7
Düşük-orta gelirli	Kişisel Bilgisayar	19	22	28	..	47,4	2,8	
	İnternet Kullanımı	24	35	53	75	212,5		7,5
Düşük gelirli	Kişisel Bilgisayar	20	24	31	..	55,0	3,1	
	İnternet Kullanımı	17	26	44	62	264,7		6,2
Yüksek borçlu fakir ülkeler	Kişisel Bilgisayar	4	4	5	..	25,0	0,5	
	İnternet Kullanımı	5	8	12	13	160,0		1,3
En az kalkınmış ülkeler	Kişisel Bilgisayar	3	3	4	..	33,3	0,4	
	İnternet Kullanımı	5	31	40	14	180,0		1,4

Kaynak: The World Bank, World Development Indicators 2005, (<http://www.worldbank.org/data.html>)

Eylül 2005.

Yüksek gelirli ülkelerin bireysel bilgisayara sahip olma oranları nüfusun neredeyse yarısına yakınına tekabül etmekte olup, internet kullanım oranlarına baktığımızda bilgisayar kullanım miktarının altında bir rakamla karşılaşmamız bilgisayarı olan bireylerin tamamının internet kullanmamakta olduğunu göstermektedir. Ancak diğer tüm ülke gruplarında ise internette yararlanmaların kişisel bilgisayara sahip olanlardan

¹³⁰ Ibid., pp. 144-148.

fazla oluşu, bilgisayarların ortak kullanılmakta olduğunu, hatta gelir düştükçe bu oranında artmakta olduğunu göstermektedir. 2000-2003 yılları arasında internet kullanım oranlarındaki artış, düşük gelirli ülkelerde yükselmekte olup, kişisel bilgisayara sahip olma oranları da benzer bir durumu göstermektedir. Ancak en alt dilimi oluşturan yüksek borçlu fakir ülkeler ve en az kalkınmış ülkelerin oranları, gelişmekte olan daha üst tabakada yer alan ülkelerin oranları kadar yüksek değildir. Kişisel bilgisayara sahip olma ve internetten yararlanmanın nüfusa oranı ise, ülkelerin gelirlerine göre yapılan sınıflandırmayla aynı doğrultudadır. Her ne kadar bilgi teknolojisine sahip olma oranları yükselerek devam eden bir durumu gösterse de gelişmekte olan ülkelerin bu teknolojiye sahip olma oranlarının toplam nüfus içindeki miktarlarının gelişmiş ülkeler seviyesine yetişmek için uzun bir süreci gerekli kılmaktadır. Ayrıca hızla gelişen bilişim teknolojisinin sürekli yenileniyor oluşu en yeni teknolojik aygıtlara sahip olmak için eskilerin verimlerinin gelecek yıllarda yapılacak araştırmalarda ölçüt olarak alınıp alınmayacağı belirsizdir.

2.6.6. Kalkınmada Dünyaya Entegrasyon

Dünya Bankası 2000 yılında yayımladığı “21. Yüzyıla Giriş Başlıklı” Kalkınma Raporu’nda kalkınmanın değişen yönüne dikkati çekmektedir. Banka, kalkınma düşüncesinin yoksulluğu azaltma, yaşam kalitesini geliştirme, eğitim ve sağlık olanaklarının artırılması gibi sosyal amaçları kapsamı gerektiğinin fark edilmesiyle birlikte geniş bir pragmatizme doğru geliştiğini ifade etmektedir. Sözü edilen bu amaçlara ulaşılması için entegre edilmiş uygulamalara ihtiyaç duyulmakta ve bu amaçların açık ve katılımcı bir süreçte gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu süreçte finansal kurumların, yasal kurumların ve yönetimlerin daha entegre ve bütüncül bir şekilde kalkınma çabalarında rol almaları büyük önem taşımaktadır¹³¹.

21. yüzyıla girerken küreselleşme üzerinde duran Dünya Bankası, küreselleşmenin teknolojik yenilikler, bilgi yayılımı ve dünya çapındaki finansal bağlantılar açısından büyük fırsatları beraberinde getirirken, politik ve ekonomik istikrarsızlık riskini de taşıdığını ifade etmektedir. Ayrıca tehlikeye giren çevresel global ortak varlıklar üzerinde önemle durmaktadır. Bu konuda Dünya Bankası ozon tabakasının delinmesi, iklim

¹³¹ The World Bank, *World Development Report 1999/2000 Entering The 21st Century*, Washington D.C., 2000, p. iii.

değişimi ve canlı çeşitliliğine ilişkin tehlikelere dikkati çekmektedir¹³². Sürdürülebilir kalkınma mücadelesinde oldukça önemli olan bu sorunların çözülmesi için Dünya Bankası, sorumlulukların dünya çapında paylaşılması ve faaliyetlerin ulusal düzeyden uluslararası düzeye taşınması gereğini vurgulamaktadır. Bu durumda global ortak varlıkların korunması ve sürdürülmesi için gelişmiş ülkelerle Gelişmekte olan ülkelerin global olarak katılımında bulunması gerekmektedir.

2.6.7. Kalkınmada Ekolojik Denge

İktisadi kalkınmanın doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan çevre kirliliği gelişme sürecinden kaynaklanan ve milli gelir hesaplarında göz önünde bulundurulmayan sosyal maliyetlerin en klasik örneğini oluşturmaktadır. Hatta çevre kirliliği ile mücadele için yapılan harcamalar sosyal hasılda bir artış olarak görülmektedir. Gelirin doğuşu açısından bu doğru olmakla beraber, refahın ölçülebilmesi için sosyal maliyetin bir ifadesi olarak söz konusu harcamalar düzeyinde bir tutarın sosyal hasıladan indirilmesi gerekir. Bu nedenle refahın ölçülebilmesi için GSMH kriterinin bir sosyal göstergeler sistemi ile tamamlanması gerekir. Sağlık durumu, iş yaşamı, psikolojik atmosfer vs hakkında bilgi vermesi gereken bu sosyal göstergeler nicel büyüme yerine nitel büyümeyi erişilmeye değer bir amaç olarak kabul edilmektedir.

Dünya Bankası 1992 yılında yayımladığı kalkınma raporunda ana mesaj olarak kalkınma politikalarının çevreyle entegrasyonu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Rapor, ekonomik kalkınmanın ve insani gelişmenin sürdürülebilir olduğunu ve çevresel şartların geliştirilmesiyle istikrarlı olabileceğini ileri sürmektedir. Fakat bu durum kurumsal değişiklikleri, geniş politika ve programları gerekli kılmaktadır. Öncelikle gelir artışı ve çevre arasındaki pozitif ilişkilerin geliştirilmesi önerilmektedir. Bu amaçla doğal kaynakların aşırı kullanımını teşvik eden politikaların ortadan kaldırılması; kalkınma programlarının oluşturulmasında ve uygulanmasında daha fazla yerel katılım oluşturulması; sağlığın korunması, nüfus planlaması ve eğitimin geliştirilmesi; teknolojik yeniliği ve transferi teşvik eden yatırım politikaların oluşturulması sağlanmalıdır. Tüm

¹³² The World Bank, **World Development Report 1992 Development on Environment 1992**, Washington D.C., 1992, p. 87.

bunlarla birlikte kurumlar ve politikalar, hükümetleri ve insanları çevreyi daha az tahrip edici faaliyetlere yönlendirmelidir¹³³.

Dünya Bankası 1992 “Çevre ve Kalkınma” başlığı taşıyan raporunda çevre politikaları ve kalkınma arasındaki istikrarın ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliği açısından yaşamsal bir önem taşıdığını ileri sürmektedir. Banka çevresel konuların Dünya Bankası faaliyetlerinin her boyutuna entegre edileceğini belirterek bu alandaki duyarlılığını ortaya koymaktadır.

2.6.8. Kalkınmada Yoksullukla Mücadele

Dünya Bankası geliştirmekte olan ülkelerde yoksulluğun önlenmesiyle ilgilenen öncü uluslararası birimdir. Banka, finansal ve diğer teknik türdeki yardımların da ana amacının yoksulluğun azaltılması olarak belirtmeye başlamıştır.

Dünya Bankası'nın yoksullukla mücadelede izlediği politikalar zamanla değişime uğramıştır. 1960'lı yıllarda yoksulluğun azaltılması için en iyi yolun geliştirmekte olan ülkelerin sanayileşmesini hızlandırmak ve altyapıya daha çok yatırım yapmak olarak görülmekteyken, 80'lerde durum tamamen farklılaşmıştır. Birçok geliştirmekte olan ülke artan borç ve azalan döviz gelirleri nedeniyle önemli makro ekonomik sorunlarla karşı karşıya gelmiştir. Bunun sonucunda Banka'nın ağırlıklı olarak ilgisi yoksullukla mücadeleden çok makro ekonomik dengenin sağlanmasına kaymıştır. Böylece piyasanın rolünün artırılması ve kamunun ekonomik ağırlığının azaltılması gibi neo liberal politikalara dayalı ekonomik reform programları aktif bir şekilde desteklenmeye başlanmıştır. 90'lı yıllarda uluslararası ekonomik koşullar Banka'yı tekrar yoksullukla mücadeleyi ana gündem yapmaya yöneltmiştir. Artık Banka'nın izlediği kalkınma stratejisi insana yatırım yaparak, sağlıklı ve eğitilmiş bir nüfus ile sürdürülebilir bir büyümeye ulaşılabileceği ve kalkınmanın sağlanabileceği yönünde olmuştur.

Dünya Bankası çevrelerinde genellikle hızlı nüfus artışı ve hükümetlerin bunu kontrol etmek için yeterince fon ayırmaması yoksullukla mücadelede başarısızlığın temel nedeni olarak görme eğilimi bulunmaktadır. Oysa uzun yıllar yoksulluğu azaltma çabalarının neden başarısız kaldığı konusunda çok sayıda çalışma yapmış olan Dünya

¹³³ The World Bank, **World Development Report 1992 Development on Environment 1992**, Washington D.C., 1992, p. iii.

Bankası İktisatçılarından William Easterly, yüksek nüfus artışının bir efsane olduğunu, esas doğum kontrolünün, ekonomik kalkınmadan geçtiğini belirtmektedir.¹³⁴

2.7. Dünya Bankası – IMF İşbirliği

Bretton-Woods anlaşmasıyla IMF ile Dünya Bankası'nın işlevleri net bir biçimde belirlenmişken, 1970 yılının Şubatında hazırlanan memorandumla iki kurum arasında işbirliği tanımlanarak, belirgin bir biçimde görev bölümü de yapılmıştır. IMF döviz kurundaki dalgalanmaları ve dengesizlikleri denetlemek, geçici olarak ödemeler dengesinde belirlenen dengesizlikleri ortadan kaldırmak için gereken potikaları düzenlemekle yükümlüdür. Dünya Bankası ise kalkınma politikalarına yönelmiştir. Kısaca IMF talep yönetimi ve istikrara ilişkin sorunlara çözüm ararken, Dünya Bankası da üretimle ilgili sorunlara çözüm bulmakla yükümlüdür.

Sorunlara kısa vadeli çözüm arayan IMF ile orta ve uzun vadeli düşünen Dünya Bankası arasındaki netlik ortadan kalkmıştır. 1979'daki petrol şokundan sonra ise IMF'in stand-by anlaşmalarını sıklaştırması ve koşulluluk kuralına ekonomik sınırlamalar ve sosyal sorunları dahil etmesi, kurumun düzenleyici rolünün belirginleşmesini sağlamıştır.

1980'den itibaren IMF ile Dünya Bankası'nın yapısal programlarının uygulanması için belirli bir işbirliğine gittikleri gözlenmektedir. Bu bağlamda Dünya Bankası'nın 1980'da yapısal uyum kredisi (Structural Adjustment Loans-SAL) mekanizmasını yaratması önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. Kredi IDA tarafından verildiğinde yapısal uyum olarak adlandırılmaktadır.

Bu mekanizma yapısal reformları destekleyerek orta ve uzun vadede ödemeler dengesinin finansmanını sağlamaya yöneliktir. Krediden yararlanmak için gerekli yapısal uyum programını uygulayan ülkelerin hedeflere ulaşmak için genel önlemlerin yanısıra kredi mekanizmasının çalıştığı 12 ay ile 18 ay boyunca özel önlemler alması gerekmektedir. Bu bağlamda makro ekonomik sorunların yanı sıra döviz kuruna ilişkin sorunların çözümünde Dünya Bankası, IMF'in çalışmalarından da yararlanmaya başlamıştır.

¹³⁴ Ayşe Meral Uzun, "Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:4, Sayı: 2, 2003, s.161.

Banka, yapısal uyum için kredi vermeye karar verdikten sonra, proje IMF'e iletilmektedir. Yani söz konusu krediye ilişkin hazırlık dokümanları Banka'nın Kredi Komitesi'ne sunulduğu anda IMF de dokümanlara sahip olmaktadır. IMF de üye ülke ile kritik pazarlık aşamasına girmeden önce Dünya Bankası'nı gelişmelerden haberdar etmektedir.

Dünya Bankası ile IMF arasındaki işbirliği, 1986 Mart sonlarında IMF'in yapısal uyum kolaylığı (Structural Adjustment Facility-SAF), 1987 Aralık sonunda ise artırılmış yapısal uyum kolaylığının (Enhanced Structural Adjustment Facility-ESAF) devreye girmesiyle somutlaşmıştır. Bu kredi mekanizmaları alt gelir grubunda yer alan gelişmekte olan ülkelerin yararlanmaları için oluşturulmuştur.¹³⁵

2.8. Dünya Bankası Kredilerinin Kurumlar ve Ükelere Etkileri

II. Dünya Savaşı ile tahrip edilen Avrupa'nın yeniden imarı ve inşası (geçici) misyonu yanında dünya nüfusunun yaklaşık beşte dördünü oluşturan az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabalarına finansal ve teknik destek sağlama amacına yönelmiştir. Ana Sözleşmesi'nin 1. maddesinde yer alan "sermayenin verimli kullanımını kolaylaştırarak ... gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasına yardımcı olma" yönünde, kalkınma altyapısını hazırlamak bakımından katkıları inkar edilemez. Nitekim, sadece 2002 yılı için yüzü aşkın gelişmekte olan ülkeye, yoksulluğu azaltmaya finansal ve/veya teknik yardım çerçevesinde 19,5 milyar dolar sağlanmıştır.

1980'lerin sonundan beri Dünya Bankası, "Washington Mutabakatı (Consensus)" ile şekillenen iktisadi kalkınma modeline göre faaliyet göstermektedir. Dünya Bankası ve IMF, bu modeli desteklemede, onu "kalkınma düşüncesinin dominant paradigması" kılacak ölçüde başarılı olmuşlardır. Teorik beklenti, neo-liberal politika önlemlerinin gelişmekte olan ülkelerde yabancı yatırımları hızlandıracağı, piyasa mekanizmasını ve ulusal ekonomileri güçlendireceği yönündeydi. Artan "üretken" iktisadi faaliyet ve etkinlik kazançlarının, zamanla, bir bütün olarak ülke nüfusunun yararına olacağı düşünülmüştür. Yapısal Uyum Programları (YUP) ve büyük ölçekli kalkınma projeleri bu sürecin temel araçlarıdır. Dünya Bankası, modeline, yakın geçmişte, "iyi yönetim" kavramını dahil etmiştir. Banka, bunun, Washington Mutabakatı'nın aydınlatılmış hali

¹³⁵ Sönmez, 1998, ss. 348-350.

olduğunu savunurken muhalifleri, Banka'nın insan hakları söylemiyle süslenmiş neo-liberal çerçevede faaliyet gösterdiğini ileri sürmektedirler.

Tablo 7: IBRD Kredilerinin Temel Amaçlarına Göre Dağılımı (Haziran 2000)

SEKTÖRLER	%
Tarım	9,6
Ekonomi Politikası	12,3
Eğitim	6,6
Elektrik ve Diğer Enerji	10,5
Çevre	2,9
Mali Sektör	11,7
Sanayi	0,4
Madencilik	1,9
Çok Sektörlü Projeler	2,1
Petrol ve Gaz	2,8
Nüfus, Sağlık ve Beslenme	3,7
Özel Sektör Gelişimi	2,8
Kamu Sektörü Yönetimi	4,7
Sosyal Koruma	4,7
Telekomünikasyon	1,2
Ulaştırma	13,1
Kentsel Kalkınma	4,7
Su Temini ve Kanalizasyon	4,1
TOPLAM	100

Kaynak: Yusuf Bayraktutan, "Küreselleşme: Kurumsal Performans (İkinci En İyi'ye Dayalı Kurumsal Alternatif Denemesi), Liberal Düşünce, (Güz) 2003, s: 32, s. 188.

Çok ihtiyaç duyulan ve olumlu birçok Dünya Bankası projeleri bulunsa da, bazı durumlarda yoksullar, refah kazanımı sağlayamamanın ötesinde Banka faaliyetlerinden zarara uğrayabilmektedirler. Zira, "yoksulluktan arındırılmış bir dünya ideali"ne dayanmakla birlikte, Banka ödünç verme uygulamaları, gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk içindeki kitlelerin değil, ödünç veren-katkı sağlayan hükümetlerin değişik çıkarlarını yansıtır. Kendi hesaplamalarına göre, Banka projelerinin sadece %72'si "tatminkar ve daha iyi neticeler" sağlamıştır. Buna karşılık, ABD Kongresi Uluslararası Finansal kuruluşlar Danışma Komisyonu, DB-destekli faaliyetlerin %55-60'ının başarısız olduğunu ileri sürmektedir.¹³⁶

¹³⁶ Yusuf Bayraktutan, "Küreselleşme: Kurumsal Performans (İkinci En İyi'ye Dayalı Kurumsal Alternatif Denemesi), Liberal Düşünce, (Güz) 2003, s: 32, ss. 185-194.

2.8.1. İstikrar ve Yapısal Uyum Programlarının Kurumlar Üzerindeki Ektisi

Dünya Bankası ile yapılan Yapısal Uyum Anlaşmaları (Structural Adjustment Loan-SAL), Sektörel Uyum Anlaşmaları (Sectoral Adjustment Loan-SECAL) ve Proje Kredisi anlaşmaları, gelişmekte olan ülkeleri yapısal uyarılama ve sektörel uyarılama sürecine sokmuştur.¹³⁷ Yapısal uyarılama, kamu harcamalarının kısılması, ücret artışlarının sınırlandırılması ve dünya fiyatları düzeyinde getirilmesi; ülke pazarının dış rekabete açılması, yabancı sermayeyi teşvik edecek yapısal ve kurumsal reformların uygulanması, ihracatın rekabet gücünü artırmak için paranın sürekli devalüe edilmesi, olarak açıklanmaktadır. Asıl neden ise 1980’li yıllara değin uzanan ve bir türlü ödenmeyen borçların bir şekilde temin edilmesidir.

Belirlenen strateji “dünya ile bütünleşme” olarak adlandırılmaktadır. Bu strateji, 1945–1980 arasında uygulanan “ulusal kalkınma” söyleminin geçersiz olduğu ve gelişmekte olan ülkelerin “ulus-aşırı kalkınma stratejisi”ni benimsemeleri anlamına gelmiştir. Dolayısıyla İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra uygulanan ulusal iktisadi-sosyal-sektörel planlamanın iflas ettiği, bundan sonra “proje planlaması”na dayanılması gerekliliği ilan edilmiştir.

Bu aşamada devletin planlama yolu ile sosyo-ekonomik sistemi yönlendirme işlevinden vazgeçilirken, kamu yönetimi mekanizmasında da köklü değişiklikler ortaya çıkmaya başlamıştı. Kredi anlaşmalarında yer alan koşullar kamu sektöründe özelleştirme uygulamalarının gerçekleştirilmesine öncülük etmiştir.¹³⁸

Uyum her ne kadar güçse de, bunu başarmamak, uzun vadede daha çok güçlük çıkarmaktadır. Dünya Bankası kredileri uyum programlarının kabul edilmesi şartını taşımakla kalmayıp resmi yardımlarında gittikçe artan bir bölümü, aynı şekilde, uyum programlarına bağlanmıştır. Önerilen programlara uymayı kabul etmeyen ülkeler başka yollardan gelecek yardımın büyük bir bölümünü de reddetmiş olmaktadır.¹³⁹

Vergi Reformu Dünya Bankası rehberliğinde gelişmekte olan ülkelerin mali yapılarında bir dizi köklü değişiklik yapmıştır. Bu değişiklikler yurtiçi üretimi gerek talep, gerekse arz yönünden olumsuz etkilemiştir. Katma değer ya da satış vergisinin

¹³⁷ Güler, a.g.e., s. 21.

¹³⁸ Güler, a.g.e., s. 24.

konması ve doğrudan vergilendirme yapısındaki değişikliklerle, her zaman düşük ve orta gelirli kesimlerin daha büyük vergi yükü ile karşılaşması anlamına gelmektedir. Dünya Bankası'nın çerçevesi içinde küçük tarım üreticilerinin ve kentlerdeki kayıt dışı sektör birimlerinin vergilendirilmek üzere kayıt altına alınması da yer alır. Yerli üreticilerin vergi ödemesi gerekirken, ortak girişimler ve yabancı sermaye her zaman “yabancı sermayeyi çekmenin” bir aracı olan vergi muafiyetlerinden yararlandırılmaktadır.¹⁴⁰

Bankacılık yapısal ve sektörel uyum politikalarının uygulanması sürecinde, Dünya Bankası reform önerilerinden biri de bankacılık sektörünün düzenlenmesidir. Bu düzenlemeler sonucu Merkez Bankası para politikası üzerinde kontrolünü yitirmekte, faiz oranları serbest piyasada ticari bankalar tarafından belirlenmektedir. Tarım ve sanayiye ayrıcalıklı kredi verilmesi uygulaması aşama aşama sonlandırılmaktadır. Alınan temel önlemler gerek gerçek, gerekse nominal faiz oranlarında artışa yol açmakta, faiz oranlarının hareketi ile yurtiçi fiyatlarının hareketi birbirini etkilemektedir

Periyodik devalüasyonlarla yurtiçi fiyatlar ve bunun ürünü olan “dolarizasyon” nedeniyle nominal faiz oranları anormal derecede yüksek düzeylere çıkmakta, bankacılık sisteminin kuralılaşdırılması yapay bir şekilde aşırı derecede yükseltilebilir faiz oranları tarafından “sıcak para” girişine yol açmakta, ticari bankalar artık reel ekonomiye mantıklı faiz oranlarıyla kredi sağlama konumunda olamamaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan dünya ticaretini serbestleştirme eğilimi günümüzde de hızlı bir biçimde sürmektedir. Evrensel boyutlarda dünya ticaretinin serbestleştirme çabaları adeta dünyayı tek “pazar” durumuna getirmeye yöneliktir.¹⁴¹

Gelişmekte olan ülkelerde IMF-Dünya Bankası reform paketi uygulamalarından biri de, üniversiteler ve tüm yüksek öğrenim kurumlarının kendi maliyetlerini karşılamaya zorlanmasıdır. Uygulamalı araştırma enstitüleri, kendi maliyetlerini araştırmalarının ürünlerini ticarileştirerek karşılamaya davet edilmektedir:

¹³⁹ Clark, a.g.e., s. 188.

¹⁴⁰ Michel Chossudovsky, *Yoksulluğun Küreselleşmesi IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İçyüzü*, (Çev. Nur Domaniç), İstanbul, Çivi yazıları, 1999, ss. 74-75.

¹⁴¹ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat, Teori Politika ve Uygulama*, Geliştirilmiş 11. Baskı, İstanbul, Güzem Yayınları, 2001, s. 197.

Uygulamalarda “Üniversite ve araştırma enstitülerine o kadar az mali katkı yapılmaktadır ki, yaşamları kendilerine bağımsız kaynak yaratmalarına bağlı olmaktadır.”¹⁴²

1980’lerin sonlarından bu güne değin, yoksulluğun hafifletilmesi Dünya Bankası’nın kredi anlaşmalarının bir kredi alma koşulu haline gelmiştir. Yoksulluğun hafifletilmesi, borç servisi amacına hizmet etmektedir. Bretton Woods kuruluşlarının belirleyiciliği altındaki sürdürülebilir yoksulluk azaltıcı sosyal sektör bütçelerinin kısılmasına ve harcamaların seçmeci bir şekilde yoksullar için yeniden yönlendirilmesine dayanır. Oluşturulan Acil Sosyal Yardım Fonu (“Social Emergency Fund”) (Bolivya-Gana modeli), aynı zamanda devletin kamu maliyesiyle çelişebilirken, yoksulluk yönetimi için esnek bir mekanizma kurmayı amaçlamaktadır.¹⁴³

Acil Yardım Fonu bir toplumsal mühendislik yaklaşımını, yani, yoksulluk yönetimi ve toplumsal huzursuzluğun kreditorler açısından minimum maliyetle azaltılması için bir politika çerçevesini gerektirir. Yoksullara yardıma dönük programların, masrafların geri alınması, sağlık ve eğitim hizmetlerin özelleştirilmesi ile birlikte, sosyal program sağlamanın daha verimli bir yolu olduğu söylenir. Devlet geri çekilir ve hizmet bakanlıklarının sorumluluklarında yürütülen Pek çok program artık Acil Sosyal Yardım Fonu şemsiyesi altında sivil toplum örgütleri tarafından yönetilmeye başlar. Acil Sosyal Yardım Fonu, sosyal güvenlik ağı çerçevesinde, uyum programının bir sonucu olarak işten atılan kamu sektörü işçilerine dönük tazminatları ve minimum istihdam projelerini de finanse eder. Bu fon, devletin toplumsal sektörlerden çekilmesini, ayrı ve paralel örgütsel yapılar tarafından yürütülecek yoksulluk yönetimini resmen onaylamaktadır.

Uluslararası yardım programları tarafından finanse edilen çeşitli sivil toplum örgütleri (NGO-Non-Governmental Organization) ülke yönetimlerinin pekçok işlevini aşama aşama üstlenmektedirler. Sosyal güvenlik şemsiyesi altında küçük ölçekli üretim ve el sanatları projeleri, ihracatçı şirketlerle yapılan alt sözleşmeler, yerel topluluklara dönük eğitim ve istihdam programları vb. düzenlenmektedir

¹⁴² Chossudovsky, 1999, s. 201.

¹⁴³ Chossudovsky, 1999, s. 202.

2.8.2. İstikrar ve Yapısal Uyum Programlarının Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerindeki Etkileri

IMF'in, Dünya Bankası desteğiyle önerdiği istikrar ve yapısal uyum programı ve politikaları bir bütün olarak değerlendirildiğinde gelişmekte olan ülkeler üzerinde çok yönlü etkiler yaptığı saptanmaktadır. Salt ekonomik ve mali yapılar değil, programın uygulandığı ülkelerde politik yapının ve sistemin değiştiği, yeni kurumsallaşmalara gidildiği gözlenmektedir. İstikrar ve yapısal uyumun ortaya koyduğu model ve toplumsal planda doğurduğu sonuçlar göreceli olarak kolayca elde edilmektedir. Bu sonuçların prototip nitelikte olduğu, yani tüm toplamlarda benzer sonuçlara ulaşıldığı bir gerçektir. Ancak bu saptama, IMF ve Dünya Bankası işbirliği ile sunulan ekonomik model ile siyasi rejim arasında bir bağlantının olmadığı anlamına gelmemektedir.

İstikrar paketleri acilen müdahaleyi gerektiren mevcut sorunları çözmeye yöneliktir. Bu sorunlar, yüksek enflasyon, rezervlerin erimesi, sermaye kaçıışı ve cari ödemelerde önemli boyutlara ulaşan açıklardır. Yapısal uyum programları ise, gelecekteki ekonomik büyümeyi engelleyici faktörleri ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Bu faktörler üretim üzerinde olumsuz etkiler yaratıcı nitelikteki yapay düşük döviz kurunun (ülke parasının yapay olarak aşırı değerli tutulması) yanı sıra fiyat, faiz ve kredi kontrolleri, yüksek vergiler ve sübvansiyonlar biçiminde sıralanabilir.

İstikrar ve yapısal uyum programlarının hazırlanmasında özellikle IMF'in baş aktörlük rolünü üstlendiği, fakat Dünya Bankası'nın da devreye girdiği bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda seksenli yılların başında dış borç krizi ve şiddetli dengesizlik ve durgunlukla karşılaşan azgelişmiş ekonomilere IMF kısa vadeli ekonomik ve mali istikrarı, orta ve uzun vadede ekonomik büyümeyi öngören yapısal uyum veya yeniden yapılanma paketleri sunmuş ve bu temelde Dünya Bankası ile yakın işbirliğine girişmiştir.¹⁴⁴

Ancak, Dünya Bankası tarafından 1980'lerin ilk yıllarında başlatılan yapısal uyarılama, IMF ve Dünya Bankası tarafından gelişmekte olan ülkelere (dış Borçların yeniden görüşülmesinin bir koşulu olarak) dayatılan makro-ekonomik istikrar ve yapısal uyum programları büyük oranda ülke ekonomilerinin istikrarsızlığına katkıda bulunmuştur.

Makro-ekonomik istikrar programının uygulanmasını, IMF tarafından sağlanmasının ve dış borçların geri ödeme takviminin yeniden belirlenmesinin ön koşulu olan ve gerekli olduğu söylenen yapısal reformların gerçekleştirilmesi izler. IMF ile Dünya Bankası arasında bir görev bölüşümü vardır. Gerekli ekonomik reformlar Dünya Bankası tarafından “yapısal uyum kredileri” ve “sektörel uyum kredileri” ile desteklenmektedir. Bu başlık altında tartışılan yapısal reform paketi, ticaret liberalizasyonu, bankacılık sektörünün kuralsızlaştırılması, devlet işletmelerinin özelleştirilmesi, yoksulluğun hafifletilmesi ve iyi idare ile ilgili önlemlerden oluşur.

Banka'nın kuruluş tüzüğünde yoksullukla mücadele ve çevre koruması yer almasına karşın, bu kurumun büyük ölçekli hidro-elektrik, tarımsal ve sanayi projelerine verdiği desteğin, milyonlarca insanın zorla yerlerinin değiştirilmesine ve tahliye edilmelerine yol açan ormansızlaşma ve doğal çevrenin tahrip olması sürecini hızlandırdığı görülmektedir.¹⁴⁵

Banka, 1980 yılından başlayarak tüm gelişmekte olan ülkelerde yapısal uyarlama politikaları adıyla yaşamı yönlendirmiştir. Yapısal uyarlama, gelişmekte olan ülkelerin kamu sektörü ağırlıklı yapılarını özel sektör lehine değiştirmek, bu ekonomileri uluslararası piyasalara açmak anlamına geliyordu. Böylece dünya kapitalizmi tek pazarlı ve tek üretim alanlı bir yapıya kavuşacaktı. Yerel altyapı, yapısal uyarlama politikalarının uygulandığı önemli sektörlerden biri oldu.¹⁴⁶

Sonuç olarak yapısal uyum programlarını uygulayan ülkeler arasında yapılan araştırmalar, hiçbir ülkenin bu programı uygulayarak ekonomik büyüme kaydetmediğini, aksine ekonomik krizler yaşandığını göstermektedir. Bu ülkelerde, ekonomide tam bir istikrarsızlık hakim olmuş, kamu harcamaları kısılmış, ücretler dondurulmuş, ulusal paralar değer kaybetmiş, fert başına milli gelir gerilemiş, sefalet, çevre bozulması ve yoksulluk hakim olmuştur.

Büyük ölçüde ABD denetiminde olan IMF ve Dünya Bankası, yapısal uyum programları kredileri aracılığıyla gelişmekte olan ülke halklarını sefalete sürüklemiş ve

¹⁴⁴ Sönmez, a.g.e., s. 328.

¹⁴⁵ Chossudovsky, a.g.e., s. 38.

¹⁴⁶ Ayşe, Peker, Tatar, a.g.e., s. 38.

gelişmiş ülkelere olan bağımlılıklarını artırmıştır. Uygulanan ekonomik programlar bu ülkelerde dış borç sarmalına ve mali krize neden olmuştur.

Bu uygulamaların yarattığı eşitsizlik, iki düzlemde de giderek artmaktadır. Uluslararası düzeyde bazı ülkeler gittikçe fakirleşmekte, bazı ülkeler ise zenginliklerine zenginlik katmaktadırlar. 1993 yılında dünya genelinde yaratılan 23 trilyon dolarlık milli gelirin 18 trilyonu dünya nüfusunun % 20'sine sahip olan gelişmiş ülkeler üretirken, dünya nüfusunun % 80'ine sahip olan gelişmekte olan ülkelerde ise bu miktar 5 trilyondur.¹⁴⁷

Gelişmekte olan ülkelerin ödemeler dengesini alt-üst eden, IMF ve Dünya Bankası'nın geri ödemelerini güvence altına alan istikrar ve yapısal uyarılama politikaları ile aşılmaya çalışılmıştır.¹⁴⁸

Dünya Bankası, uyum programlarını şekillendirmekte giderek etkili olmuştur. Verecekleri borcun büyük bir bölümü, belli bir politika izlenmesi şartını taşımaktadır. Uyum programı, teoride Dünya Bankası ile hükümet arasında kararlaştırılır. Uygulamada ise programlar uluslararası görevliler tarafından tasarlanır ve önerilen şartlar, bunları kabul etmek istemeyen ya da tam olarak anlamayan hükümetlere empoze edilir. Maliye Bakanlığı ve Merkez Bankası ile görüşmeler yapılır, fakat diğer bakanlıklar, uyum programının onlar üzerinde yoğun etkisi olacaksa bile, dışlanır.¹⁴⁹

İstikrar ve yapısal uyum programlarının sonucunda, yirmiyi aşkın Afrika ülkesinin borç yükü, Dünya Bankası'nca sürdürülemez olarak değerlendirilmiştir. 1991'de bu ülkelerin indirim yapılmış geri ödeme yükü, ülke ihracatının yüzde 200'ünden fazla çıkmıştır. Bu düşük gelirli borçlular için, sürdürülemez borcun bir sonucu olarak ciddi bir ödeme sıkıntısı dönemi yaşanmıştır. Özellikle nakit akımı nedeniyle ithalat ciddi biçimde sıkışmıştır. Bunun bir başka sonucu da, ticari kredilere erişememe ya da bunların maliyetinin çok fazla yükselmesidir. Kilit hükümet yetkililerine gelince, onlar da bu sorunlardan çok, uzun dönemli borç ödeme pazarlıklarıyla meşguldürler. İç ve dış

¹⁴⁷ IMF Politikalarının Çeşitli Ülkelerdeki Sonuçları", s. 3. (<http://www.Eyysen.org.tr>) Eylül 2005.

¹⁴⁸ Güler, a.g.e., s. 45.

¹⁴⁹ Clark, a.g.e., s. 187.

yatırımcılar, kalkınma kaynaklarının borç ödeme için yutulup gitmesi ihtimali karşısında cesaretlerini kaybetmişlerdir.¹⁵⁰

Gelişmekte olan ülkelerin borç sorunu devam etmektedir. Nitekim Dünya Bankası'nın yapmış olduğu çalışma; aşağıda tablo 8'de gösterilmiştir. Ödenmemiş kısa dönem borçlar bakımından gelişmekte olan ülkelerin borç miktarlarında 2000'den 2003'e ortalama % 28'lik bir artış olduğu ortaya çıkar. 2004 yılı verilerinin sadece alt orta gelirli ülkelere ait olarak verilmiş olması ve bu gruba giren ülkelerin borç miktarlarındaki artış 2003'ten 2004'e % 15 olarak ortaya çıkmakta ve kısa dönem borçların yeniden yükselişe geçtiği görülür. 2003 itibariyle alt-orta gelir grubuna ait ülkelerin, toplam orta gelirli ülkeler içindeki kısa dönem borçlarının oranının % 45 oluşu ve kısa dönemli 2003-2004 borç miktarının artıyor oluşu borç sorununun şiddetlenerek devam edeceği yönündedir.

Tablo 8: Gelişmekte Olan Ülkelerin Ödenmemiş Kısa Dönem Borçları

		2000	2001	2002	2003	2004
Üst-Orta Gelirli	Ödenmemiş Kısa Dönem Borçlar	102.815	96.640	98.196	130.406	-
	2000-2003 dönemi Borç Artışı (%)				127	
Orta Gelirli	Ödenmemiş Kısa Dönem Borçlar	285.176	291.374	289.609	368.595	-
	2000-2003 dönemi Borç Artışı (%)				129	
Alt-Orta Gelirli	Ödenmemiş Kısa Dönem Borçlar	317.349	321.931	320.823	402.058	460.390
	2000-2003 dönemi Borç Artışı (%)				127	145

Kaynak: World Development Indicators 2005, The World Bank(<http://www.worldbank.org/data.html>)

Eylül 2005.

Yapısal uyum sürecinin başlamasıyla ülke ekonomilerinde baş gösteren olumsuzlukların nedeni, bugün küresel ekonomi olarak adlandırılan kavramdır. Aslında yapısal uyum süreci devletlerin hayati önem taşıyan kurumlarını etkisizleştiren istihdam ile ekonomik etkinliklerin daralmasına yol açan uluslararası bir sistemdir.

Yapısal uyum süreci devlet borçlarının artmasında önemli bir rol oynamıştır. Örneğin bu uygulamalarla gelişmekte olan ülkelerde bulunan büyük şirketlerin ve ticari bankaların büyük miktarlardaki borcu silinerek devlet borçlarına dönüştürülmüştür.

¹⁵⁰ Küresel Komşuluk, Küresel Yönetim Komisyonu'nun Raporu, 1996, s. 167.

Benzer şekilde, gelişmekte olan ülkelere açılan çok taraflı ve iki taraflı krediler, bu ülkelerin ticari banka borçlarını ödemelerini mümkün kılmaya yöneliktir. Ticari borçlar uygun koşullarda (iki taraflı ya da çok taraflı) resmi borçlara dönüştürülürken ticari bankaların riskleri azaltılmıştır.

Söz konusu borç değişimi süreci krizinin merkezi bir özelliği şudur: Geri dönmeyen alacaklar da dahil olmak üzere şirketlerin ve bankaların kayıpları sistemli bir şekilde devlete transfer edilmiştir. Diğer taraftan, büyük ticari bankaların geri ödenmeyen alacakları düzenli olarak vergi öncesi kayıplara dönüştürülmüş, sıkıntıya düşen şirketlere ve ticari bankalara yönelik kurtarma paketlerinde de genellikle aynı yöntem kullanılmış ve şirketlerin borç yükü devlet hazinesine kaydırılmıştır.¹⁵¹

Dünya Bankası'nın yapısal uyum altında önerdiği programlar etkilerini mali, ekonomik, yönetsel, sosyal ve çevresel alanlarda belirgin bir şekilde göstermektedir.

Bu ülkelerin içinde bulunduğu ağır borç yükü nedeniyle, Dünya Bankası bu ülkeleri, kredi anlaşmalarına eklenen "kredi alma koşulları" aracılığıyla, makro-ekonomik politikalarını resmi ve ticari kuruluşları aracılığıyla yeniden belirlemelerini sağlamıştır.

Gelişmekte olan ülkelerin borç yükü 1980'lerin başından itibaren kredi kuruluşları tarafından ileri sürülen çeşitli yeniden yapılandırma takvimlendirmesi, yeniden yapılandırma ve borç-değiştirme şemalarına rağmen düzenli artmıştır. Gerçekte, Dünya Bankası'nın uygulanan politikalar çerçevesinde (yapısal uyum programı) verdiği kredilerle birleştiğinde, faizlerin zamanında ödenmesini güvence altına alırken, gelişmekte olan ülkelerin ödenmemiş borçlarının büyümesine yol açmıştır.¹⁵²

Dünya Bankası uygulamaları ülkelerin siyasal-yönetsel dengelerini hesaplayarak onları değiştirmeye kadar uzanan stratejik ve ısrarlı bir tavır sergilemiştir. Israrın nedenleri, Dünya Bankası'nın sorumluluğunu üstlendiği dünya kapitalist sistemin gereklerinde saklıdır. 1970'li yılların sonlarında yaşanan borç krizi, Dünya Bankası'nın çizgisini doğrudan etkilemiş, yaşanan borç krizinin telaşı, hem uluslararası sermaye, hem

¹⁵¹ Chossudovsky, a.g.e., s. 24.

¹⁵² a.g.e., s. 53.

de kimi gelişmiş ülkeler tarafından Dünya Bankası'na 1980'li yılların başlarında "küresel liderlik" misyonu verilmesinin nedeni olmuştur.¹⁵³

Dünya Bankası'nın maksimum kar anlayışı 1980'lerin başındaki borç krizinden sonra, devlet kurumlarının parçalanmasına, ekonomik sınırların ortadan kalkmasına ve milyonlarca insanın yoksullaşmasına yol açan makro-ekonomik politikalarla yürütülmüştür.¹⁵⁴

1990'lı yıllarda 24 geçiş ekonomisi, Batılı iktisatçıların önerileri doğrultusunda 143 yapısal denge amaçlı borç almıştır. Ancak, sonuçta üretimde büyük kayıplar ortaya çıkmış ve yoksulluk artmıştır. Öyle ki, bu ülkelerde günlük 2 \$'dan daha aşağı gelir düzeyine sahip olanlar % 1,7'den % 20,8'e yükselmiştir.¹⁵⁵

II. Dünya Savaşı'ndan beri gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkeler arasındaki gelir farkı giderek büyümektedir. 1950'de düşük gelirli ülkelerin fert başına geliri 164\$ iken, sanayileşmiş ülkelerde bu miktar 3841 \$'dır. 30 yıl sonra yani 1980'de yoksul ülkelerin ortalama fert başına geliri 245 \$'a ulaşırken, sanayileşmiş ülkeler için bu miktar 9648\$'a çıkmıştır. 1950'deki fark 3677\$ iken 1980 yılında bu fark 9403 \$'a çıkmıştır. Burada ortaya çıkan gerçek, yoksul ülkelerin daha yoksul ve zengin ülkelerin daha zenginleştiğidir. Ancak bu süre içerisinde yoksul ülkelerin vatandaşlarının gelirleri yılda 2.7 \$ kadar artmıştır. Bu süre içerisinde yoksul ülkelerin 1950 de toplam GSMH'daki payları 4,3 iken, 1980'de % 2.5'e inmiştir. 1990 lara gelindiğinde bu farkın gittikçe arttığı görülmüştür. 1990'da yüksek gelirli ülkelerin fert başına ortalama 20 173 \$ gelire karşın, yoksul ülkelerin fert başına GSMH oranı ise 353 \$'da seyretmektedir. Mutlak fark 1990 yılı \$ bazında 19820 \$'dır. Gelirleri ise yüksek gelirli ülkelerin % 1.7'sine kadar inmiştir. Bu ülkeler arasındaki nispi açık % 60 oranında daha genişlemiştir.

Dünya Bankası'nın istikrar ve yapısal uyum programlarının uygulanması sırasında koşul olarak ileri sürdüğü dayatmaların dışında kalan ve ilgilenmedikleri konuların neler olduğu konusuna gelince; Dünya Bankası'nca kredi verilecek ülkelerde istikrar ve yapısal uyum programlarında ekonomik, mali, sosyal ve siyasal içeriği ve ortaya çıkardığı sonuçların değerlendirmesinde, söz konusu programların kapsamı içinde yer almayan

¹⁵³ Güler, a.g.e., s. 81.

¹⁵⁴ Cossdovsky, a.g.e. s. 16.

sorunsalların dökümünü vermek, özellikle sosyal plandaki etkilerin somutlaştırılmasına katkıda bulunacaktır. Söz konusu programların;

- Toprak reformu,
- Gelir dağılımını düzenleyecek vergi reformu,
- Yoksul kesimler için sosyal yardım,
- Dünya ekonomisine bağımlılığı azaltacak önlemler,
- Kendisine yeterliliği ve ithalatta azalmayı sağlayacak önlemler,
- Çokuluslu Şirketlerin aşırı kar ve mal edinmelerine sınırlama,
- Sermaye kaçışını önleyecek düzenlemeler,
- Sermaye kaçırarak sağlanan geliri vergilendirme,
- İşçi haklarını ve toplu sözleşme düzenini geliştirme,
- İstihdam yaratmak için kamu politikaları,
- Yolsuzluklara karşı etkin önlem,
- Yabancı bankaların faaliyetlerine kısıtlama ve denetim gibi sorunsalları hiçbir zaman olmamıştır.

Programlarda yukarıda sıralanan önlemlere yer verilmemesi, Dünya Bankası'nın desteğine sahip IMF'in kapitalizmin düzenlenmesi doğrultusunda uluslararası ve ulusal platformlarda büyük sermayenin çıkarı doğrultusunda hareket ettiğini kanıtlamaktadır.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Uzun, a.g.e., s. 162.

¹⁵⁶ Sönmez, a.g.e., s. 426.

SONUÇ

1950'lerden bu yana ekonomik kalkınma olgusunun iktisat bilimi içinde önemli bir yer almasına rağmen bütün Gelişmekte Olan Ülkelerin kalkınma sorununu tanımlamaya yönelik tek ve değişmez bir tanımlama yapılamamıştır. Sorunun, özde, bütün gelişmekte olan ülkelerin türdeş sorunlara sahip olmamalarından kaynaklanmaktadır.

Kalkınma çabasının başlangıçta, sanayileşmiş ülke ekonomistlerince, bütün gelişmekte olan ülkelerin, sanayileşmiş ülkelerin izlediği sanayileşme sürecini, zaman ve mekan farklılığını gözetmeksizin, izleyerek kalkınabileceğinin telkini ile daha da büyük sektele uğramalarına ve verimsiz çabalardan öteye gidememelerine neden olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabaları başlangıçta sadece büyüme olarak algılanmış, kalkınabilmenin en önemli şartı sanayileşme ve sanayileşmenin koşullarını yerine getirmek olarak görülmüştür. Bu dönemde gerek ekonomistlerin, gerekse politikacılarının ortak görüşü sanayileşmenin oluşması için gerekli temellerin atılması olarak düşünülmüştür. Gerçekten de bir ülkede sanayinin kurulmasının ilk şartı alt yapının olmasıdır. Altyapı yatırımları yapılmadan, ekonomik kalkınma için gerekli sermaye kaynaklarının etkin kullanımı söz konusu olmayacaktır.

Salt sanayileşmenin sağlanması ile tüm kalkınmanın sağlanabileceğine dair görüşlerin zamanla başarısızlığa uğraması, Gelişmekte Olan Ülkelerin daha yakından ve sorunlarının ayrıştırılarak yeniden ele alınması gerçeğini ortaya koymuştur. Sorunu artık kültürel, ekonomik ve siyasal boyutlarıyla topyekun ele almak kaçınılmaz bir gerçek olmuştur.

Her ne kadar kuruluş gayesi, Savaş Sonrası Avrupa'nın yeniden imarı olsa da, Kalkınma çabası içindeki Gelişmekte Olan Ülkelere rehberlik ve finansörlük misyonunu üstlenen Dünya Bankası, başlangıçta gelişmekte olan ülkelere altyapı yatırımlarının finansmanında katkıda bulunuyordu. Ancak kalkınma sorunlarının devam etmesi, sanayinin kurulması için gerekli finans ve nitelikli işgücünden mahrumiyetleri nedeniyle, Dünya Bankası'nın da politikalarını değiştirmesine neden olmuştur. Tarım ve sanayi kuruluşlarına yönelik kredilerin devreye girmesi,

kalkınma çabasında çok önemli bir ihtiyaç olan enerji üretiminin Banka'ca desteklenmesini zorunlu hale getirmiştir. 1965'lerden itibaren, tarım, sanayi ve enerji sektörüne ağırlıklı olarak yardımlarda bulunmaya başladığı gibi Gelişmekte olan ülkelerin yetişmiş eleman kıtlığından kaynaklanan sorunlara karşı banka kendi uzmanlarını göndererek kalkınma çabalarında proje hazırlama çalışmalarına da katılmaktadır. Genel üretim kapasitesini ve verimlilik düzeyinde önemli katkılar yapması söz konusu olan yatırımların ithalat finansmanını karşılamaya başladı. Bankanın 1980'lere kadar başlıca söylemi yoksullukla mücadele, gelir dağılımındaki adaletin sağlanması idi. Ancak 1980'lerden itibaren yapısal uyum yaklaşımının egemen olması ile yoksullukla mücadele söylemi son buldu. Artık kalkınmanın piyasa ekonomisini esas alan dışa açık yapılarla mümkün olabileceğini savunan bir politika başlamıştı. Ancak 2000-2001 yılında yayımladığı yoksullukla mücadele raporunda mevcut yoksulluğun düşük gelir ve tüketim olarak değil, eğitim, sağlık ve beşeri gelişmenin diğer alanlardaki yetersizlikleri kapsayarak ele almaktadır.

Bugün Dünya Bankası geliştirmekte olan ülkelerin sorunlarına yönelik bir yapılanmasını tamamlamış ve kurumsallaşma sürecinde önemli bir merhaleye gelmiştir. Kendi yapısal bünyesindeki eksiklikleri tamamlayarak bugünlere gelen banka, birbirini adeta tamamlar biçimde organize olan dört ayrı kurumu çatısında barındırmaktadır.

Uluslararası Kalkınma Birliği, Dünya Bankası kredilerinin belirli koşullara bağlı olduğu, zaman içinde bu koşullara sahip olmayan ülkelerin bu kredilerden yeterince yararlanamadığının ortaya çıkmasıyla kurulmuş olup, yoksulluğa karşı verilen küresel savaşın başrollerinde oynayan bir kurumdur. Çok yoksul ülkelere faizsiz kredi açmanın yanı sıra, geliri düşük geri kalmış ülkelere düşük faizli ve uzun vadeli kredi sağlamaktadır.

1988 yılında kurulan Uluslararası Yatırımları Garanti Ajansının temel amacı, Gelişmekte olan ülkelerdeki yabancı sermaye yatırımlarını, döviz kısıtlamaları ile konvertibilite şartlarında meydana gelen değişiklikler sebebiyle ortaya çıkan transfer zorluklarına, politik istikrarsızlık, ulusallaştırma ve yatırım sözleşmelerinin bozulması dolayısıyla karşılaşılan ticari olmayan risklere karşı korumaktır.

1965 yılında kurulan Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi'nin faaliyet alanı ağırlıklı olarak uluslararası 'tahkimdir'. Yabancı yatırımcılarla ev sahibi ülke arasındaki yatırımla ilgili uyuşmazlıklarda, uzlaşma ve tahkim sağlayarak uluslararası yatırımları teşvik eder.

Gelişmekte Olan Ülkelerin her türlü sorunlarıyla ilgilenmeyi kendine gaye edinmiş bir Dünya Bankası'nın varlığı pek çok yoksul ülke için adeta bir ilk yardım çantası rolü üstlenmiştir. Çok acil ve sıkıntılı dönemlerde uzun vadeli kredilerle "günü" atlatan ülkeler, daha sonra sorunların kalıcı çözümleri ile ilgili politikalar ve kalkınma hamleleri üretmekten uzak kalmıştır. Özellikle dış ticaret bilançolarının çok büyük açık verdiği dönemlerin sancılarını alınan kredilerle geçiştiren bu ekonomiler, uzun vadede adeta bir borç batağına saplanmış ve borç ödemekten gerekli kalkınma çabalarını gösteremez olmuşlardır. Teknolojinin çok büyük bir hızla ilerlediği adeta "hayal et; icat et" günlerinin yaşandığı ve artık ölçek ekonomilerinin uygulandığı çokuluslu şirketlerin dünya ekonomisine hakim olduğu günümüzde, gelişmekte olan ülkelerin kendi başlarına 21. yüzyılın seviyesini yakalayabilmeleri olanaksız gözükmektedir. Zenginler ve yoksullar arasındaki farkın giderek büyümesi, günümüz dünyasının en önemli sorunlarından birini oluşturmaktadır. Birleşmiş milletlere üye olan ülkelerin 2/3'ünün gelişmekte olan ülke olarak nitelendiriliyor oluşu, 1970'li yıllarda Birleşmiş Milletler'ce en yoksul 24 ülkeden söz edilirken bu rakamın 80'li yıllarda 40'ların üzerinde oluşu, sanayileşmiş ülkelerde fert başına ortalama gelirin en az gelişmiş ülkelerin 40 katından fazla oluşu, dünyadaki iktisadi gelişmenin gelişmekte olan ülkelerin aleyhine cereyan ettiğinin birer göstergeleri olmuştur. Günümüzde dünya çapında gelir dağılımına bakıldığında, en zengin % 20'nin toplam gelirin % 85'ini alırken, en yoksul % 20'nin toplam gelirin sadece % 1,4'ünde kalmaktadır. Mutlak yoksulluk içinde yaşayan 1,5 milyarı aşkın insanın günlük geliri 1 \$'ın altında kalmaktadır. Hala, doğumdaki bebek ölüm oranları, temiz içme suyu bulma sorununun yaşandığı, barınaktan yoksun ve açlıktan kurtulamayan milyarlarca insanın olduğu bir dünyada tek tip politikaların ne kadar başarılı olabileceği ciddi anlamda tartışılmakta ve bu tartışmaların merkezinde Dünya Bankası bulunmaktadır. Ülkelerin kalkınmışlık göstergelerinin saptanarak yayımlanıyor oluşu yerinde ve isabetli bir faaliyettir. Gelişmekte Olan Ülkelerin sorunlarının

saptanması elbette ki önemlidir; ancak her birinin ayrı birer hasta ve değişik hastalıklarda olduğunun, hastalıklarının doğru teğhisi ve bu teğhislere uygun reğetelerin yazılması ve uygulanması artık önem kazanmıştır.

Günümüzde Banka, ödünç verdiği yoksulluk içindeki kitlelerin çıkarlarını korumaktan çok bankaya ödünç veren ve katkı sağlayan hükümetlerin değişik çıkarlarını yansıtmakla suçlanmaktadır. Kendi hesaplamalarına göre, Banka projelerinin sadece % 72'si "tatminkar ve daha iyi neticeler" sağlamıştır. Buna karşılık, ABD Kongresi Uluslararası Finansal kuruluşlar Danışma Komisyonu, DB-destekli faaliyetlerin % 55-60'ının başarısız olduğun ileri sürmektedir.

KAYNAKÇA

- AÇBA, Sait. **Devlet Borçlanması**, Afyon: Afyon Kocatepe Ün. İİBF, 1994.
- ALPAR, Cem ve M. Tuba Ongun. **Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar**, Ankara: Türkiye Ekonomik Kurumu, 1985.
- BARAN, Tuncer. **Ekonomik Gelişme ve Nüfus**, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1976.
- BAYRAKTUTAN, Yusuf. “Küreselleşme: Kurumsal Performans (İkinci En İyi’ye Dayalı Kurumsal Alternatif Denemesi)”, **Liberal Düşünce**, (Güz) 2003.
- BAYRAKTUTAN, Yusuf. Kalkınma ve Altyapı, **Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 3-4, Kasım 1992.
- ROLAND, Benabou. “Inequality Technology and Social Contract”, **NBER Working Paper No:10371**, March 2004, (<http://www.nber.org.paper/w.10371>), p. 1-45.
- CHOSSUDOVSKY, Michel. “Yoksulluğun Küreselleşmesi IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İçyüzü”, Çev. Nur Domaniç, İstanbul, Çiviyazıları, 1999.
- CLARK, John. **Kalkınmanın Demokratikleşmesi, Gönüllü Kuruluşların Rolü**, Çev. Serpil Ural, Ankara, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, 1996.
- DEMİR, Osman. “Türkiye’nin Doğu Sorunu ve Çözüm Yolları Ekonomik Öncelikli Bir Analiz”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 30, Sayı: 3, Eylül 1997.
- DİNLER, Zeynel. **Bölgesel İktisat**, Bursa, Ekin Kitabevi, 6.baskı, 2001.
- DİNLER, Zeynel. **Tarım Ekonomisi**, Bursa, Ekin Kitabevi, 5. Baskı, 2000.
- DÜLGEROĞLU, Ercan. **Kalkınma Ekonomisi**, Bursa: Vipaş A.Ş. Yayınları, 5. Baskı, 2000.
- EĞİLMEZ, Mağfi. **Uluslararası Para Fonu Dünya Bankası Grubu ve Türkiye**, İstanbul: Creative Yayıncılık, 1997.

- EĞİLMEZ, Mahfi. “Dünya Bankası Grubu ve Türkiye”, (<http://www.mahfiegilmez.com.tr/kose-7.htm>) Temmuz 2005.
- EĞİLMEZ, Mahfi. “Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası Grubu ve Türkiye”, (<http://www.mahfiegilmez.com.tr/kose-7htm>) Eylül 2005.
- ERCAN, Fuat. “Değişen Dünyada Devlet: Etkin Devlet”, **Business Book**, Kasım 1998.
- ERDEM, Metin. **Devlet Borçları**, Bursa: Ekim Yayınları, 1996.
- ERSOY, Ayten. 1982 Sonrasında IMF ve Dünya Bankası’nın AGÜ’lerin Borç Sorunu Karşısındaki Tavrıları, **Gazi Ün. İİBF Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 2, 1992.
- GEREK, Sevgi. **Finansal Küreselleşme ve Türkiye**, Eskişehir: Anadolu Ün. İİBF Yayınları, 1999.
- GÜLER, Birgül A. “Kamu Yönetimi ve Dünya Bankası”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 28, Sayı:3, (Eylül 1995)’den, Ayrı Bası.
- GÜLER, Birgül A. “Küreselleşme ve Yerelleşme”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Ankara, **TODAİE Yayını**, Cilt 6, Sayı: 3, 1997.
- GÜLER, Birgül A. **Yeni Sağ ve Devletin Değişimi, Yapısal Uyarılama Politikaları**, Ankara: TODAİE, Yayın No: 266, 1996.
- GÜRAN, Nevzat ve İsmail Aktürk, **Uluslararası İktisadi Kuruluşlar**, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1992.
- HATİPOĞLU, Zeyyat. **Uluslararası İktisada Giriş**, 1. Basım, İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları, 1996.
- IMF Politikalarının Çeşitli Ülkelerdeki Sonuçları”, (<http://www.Eyysen.org.tr>) Ağustos 2005.
- Entez Menkul Değerler Ticaret A. Ş., “IMF ve Dünya Bankası”, www.entezmenkul.com.tr/imf.html. Nisan 2005.
- İLKER, Parasız. **Büyüme Teorileri**, 2. Baskı, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2003.

- İLKİN, Akin. **Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi**, 5. Baskı, İstanbul, İ.Ü. Yayın No:3487, 1988.
- İNSEL, Ahmet. "Siyasal Bir Süreç Olarak İktisadi Kalkınma", **Birikim**, Sayı 18, Ekim 1990.
- İŞGÜDEN, Tamer. **Makro İktisat**, İstanbul, Bilim ve Teknik Kitapevi Yayınları, 1982.
- JACQUES, Freyssinet. **Az gelişmişlik İktisadı**, Çeviren: T. Öçal, M. A. Kılıçbay, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayını, 1985.
- JONES. I. Charles, Growth and Ideas, **NBER Working Paper** No: 10767, (<http://www.nber.org/papers/w10767>), September 2005.
- KARLUK, Rıdvan. **Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar**, 3. Baskı, İstanbul: Tütünbank Yayınları, 1996.
- KAYNAK, Muhteşem. **Ekonomik Kalkınma**, Ankara, GÜİBF Y., 1990.
- KAZGAN, Gülten. **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, Güncelleştirilmiş, 2. Basım, İstanbul Altın Kitaplar Matbaası, 1988.
- KINDLEBERGER, P. Charles ve Herrick Bruce, **Economic Development**, London McGraw-Hill, 4th Edition, 1998.
- Küresel Komşuluk, **Küresel Yönetim Komisyonu'nun Raporu**, (Çev. Belkıs Çorapçı Dişbudak), Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayını, 1996.
- MANİSALI, Erol. **Gelişme Ekonomisi**, 3.Baskı, İstanbul: Ar Yayın Dağıtım, 1982.
- MASON, Edward S And Robert E. Asher. **The World Bank Since Bretton Woods**, Washington DC:The Brookings Institution, 1973.
- MAYER David ve Peter Howitt,"Technological Innovation Implementation and Stagnation: Convergence Clubs in the Open World Economy", Economic Fluctuations and Growth Working Group on Income Distribution and Macro Economics, Cambridge, **NBER Summer Institute**, July 2005.

- ÖNEN, Z. Sacit. **Uluslararası Mali Kuruluşlar**, 3. Baskı, Ankara: Gazi Üniv. Yayınları, 1996.
- ÖZTÜRK, Nazım. "İktisadi Kalkınmada Eğitimin Rolü", **Sosyo Ekonomi**, Cilt: 1, Sayı:1, Ocak-Haziran 2005.
- ÖZTÜRK, Nazım. "Neo Liberal Yaklaşımlar Çerçevesinde Devletin Ekonomide Yarattığı Sorunlar", **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi**, Cilt: 6, Sayı:33, Ocak 2005.
- PALAMUT, Mehmet E. "Yabancı Kaynak Kavramı ve Türkiye'nin gereksinimi", **BİTİA.**, Cilt 7, Eylül 1978.
- PARASIZ, İlker ve Kemal Yıldırım. **Uluslararası Finansman**, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1994.
- PEKER, Ayşe. "Dünya Bankası: Büyüme Söyleminden İyi Yönetme Söylemine", **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı: 69, 1996.
- PERROUX, F. **İktisadi Azgelişmişlik Sorunu**, İzmir: Bilgehan Basımevi, 1985.
- ROUSSEAU, Petter. General Purpose Technologies, **NBER Working Paper** No: 11093, January, 2005, (<http://www.nber.org.paper/w.11093>)
- SAĞLAM, Dündar. **Türkiye Ekonomisi**, Ankara, Sanem Matbaası, 1976.
- SAVAŞ, Vural. **Kalkınma Ekonomisi**, 4. Baskı, İstanbul: Beta Yayını, 1986.
- SEVİNDİRİCİ, İbrahim. **Azgelişmişliğin Ekonomisi**, 1. Baskı, Ankara, İtalik Kitapları, 1999.
- SEYİDOĞLU, Halil. **Uluslararası İktisat, Teori Politika ve Uygulama**, 11. Baskı, Geliştirilmiş İstanbul: Güzem Yayınları, 1996.
- SEZEN, Seriye. **Devletçilikten Özelleştirmeye, Türkiye'de Planlama**, Ankara: TODAİE Yayını, 1999.

SÖNMEZ, Sinan. Dünya Ekonomisinde Dönüşüm, Sömürgecilikten Küreselleşmeye,
Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 1998.

Taylor L. “The Revival of the Liberal Creed-the IMF and the World Bank in a
Globalized Economy. World Development”, Vol: 25, No: 2. 1997.

TÇV Küresel Komşuluk, Küresel Yönetim Komisyonu Raporu, Ankara, TÇV
Yayını, 1996.

The World Bank, **Annual Report 1999,** Washington, D.C.,

The World Bank Operational Manual, “Bank Lending Instruments Investment Hendin”,
OP1.00. August 1994,. Washington D.C.

The World Bank, **World Development Indicators 1999,** Washington D.C.

The World Bank, **World Development Indicators 2005,**
(<http://www.worldbank.org/data.html>) Eylül 2005

The World Bank, **World Development Report 1992 Development on Environment**
1992, Washington D.C., 1992,

The World Bank, **World Development Report 1993 Investing in Health,** Washington
D.C., 1993.

The World Bank, **World Development Report 1994 Infrastructure For Development,**
Washington D.C., 1994,

The World Bank, **World Development Report 1996, From Plan To Market,**
Washington D.C., 1996,

The World Bank, **World Development Report 1998/99 Knowledge For Development,**
Washington D.C., 1999,

The World Bank, **World Development Report 1998/99,**

The World Bank, **World Development Report 1999/2000 Entering The 21st Century,**
Washington D.C., 2000.

The World Bank, **World Development Report 2000/2001 Attacking Poverty**, Washington D.C., 2000.

TOMANN, H. The Debt Crisis and Structural Adjustment in Developing Countries. **Intereconomics**. September/October, 1998.

TURHAN, Günay M. **Gelişim İçin Altyapı**, Ankara: DPT Yayını, 1997.

TÜRK, İsmail. **Maliye Politikası**, Ankara: Turhan Kitabevi, 16. Baskı, 2004.

Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, **Çevre ve Kalkınma İlişkilerinde Dünya Bankası**, Ankara: Önder Matbaa, 1990.

UNCTAD, **Trade and Development Report 1999**.

UNDP, **Human Development Report 2004 Cultural Liberty in Today's Diverse World, Published for United Nations Development Programme**, New York, 2004.

United Nations Information Centre, (http://www.Un.org.tr/Unic_tr/kisa_wb.htm) Mart 2005.

UZUN, Ayşe Meral. "Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:4, Sayı: 2, 2003.

ÜÇER, Erol. **Para ve Finans**, İstanbul: Emlak Bankası Yayınları, 1996.

ÜLGENER, Sabri F. **Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme**, 6. Baskı, İstanbul: Filiz Yayınevi, 1986.

VARGLI, Sinan. "Dünya Bankası Demokratikleştirilmelidir", **Mülkiyetler Birliği Dergisi**, Cilt: XIX, Sayı: 175, 1995.

World Bank, **Annual Report 1996**

World Bank, **World Development Report 2003 Sustainable Development in a Dynamic World Transforming Institutions Growth and Quality of Life**, A Copublication of the World Bank and Oxford Universty Press, New York, 2003.

World Bank, **World Development Report 2004 Making Services Work for Poor People**, A Copublication of the World Bank and Oxford Universty Pres, New York, 2004

World Development Indicators, 2001.

YILDIZOĞLU, Ergin. **Globalleşme ve Kriz**, 1. Baskı, İstanbul: Alan Yayınları, 1996.

